

Інститут ботаніки імені М.Г. Холодного
Національної академії наук України

В.М. ВІРЧЕНКО

**МОХОПОДІБНІ
ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ
УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ**

Київ - 2014

УДК 582.32(477.41/.42)(1-751)

ББК 28.592.1(4Укр1)

B52

ISBN 978-617-696-301-1

Вірченко В.М. Мохоподібні природно-заповідних територій Українського Полісся. - Київ: ТОВ “НВП “Інтерсервіс”, 2014. - 224 с.

В книзі подані відомості про бріофлору природних заповідників, національних природних парків та інших природно-заповідних територій Українського Полісся. Для кожного заповідного об’єкта наводиться історія бріологічних досліджень, аналіз таксономічного різноманіття бріофітів, їх еколого-ценотична диференціація. Особлива увага приділяється рідкісним видам та тим, які занесені до Червоної книги України і Червоної книги мохоподібних Європи. Для ботаніків, природоохоронців, викладачів та студентів природничих факультетів вищих навчальних закладів.

Virchenko V.M. Bryophytes of protected areas of the Ukrainian Polissya. - Kiev: TOV “NVP “Interservis”, 2014. - 224 p.

The data on bryophyte flora of the nature reserves, national nature parks and other protected territories of the Ukrainian Polissya are provided. The book covers the history of bryological studies, the analysis of taxonomical diversity and coenological differentiation of bryophytes for each protected area. A special attention is paid to the species listed in the Red Data Book of Ukraine and the Red Data Book of European Bryophytes. The edition is recommended to botanists, nature conservationists, lectures and students of natural faculties of universities.

Рецензенти:

П.М. Устименко – доктор біологічних наук, Інститут ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України, м. Київ;

О.І. Прядко – кандидат біологічних наук, Національний природний парк «Голосіївський», м. Київ

Рекомендується до друку вченою радою Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України, протокол № 21 від 20 грудня 2012 р.

ISBN 978-617-696-301-1

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ НА УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІССІ ТА ВИВЧЕННЯ ЇХ БРІОФЛОРИ	5
РОЗДІЛ 2. БРІОФЛОРА ЗАПОВІДНИКІВ І НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ	8
<u>Підрозділ 2.1. Природні заповідники</u>	
Поліський ПЗ	8
Рівненський ПЗ	22
Черемський ПЗ	31
<u>Підрозділ 2.2. Національні природні парки</u>	
Шацький НПП	39
Деснянсько-Старогутський НПП	47
Мезинський НПП	55
«Прип'ять-Стохід» НПП	63
<u>Підрозділ 2.3. Проектовані національні природні парки</u>	
Коростишівський ПНПП	72
Надслучанський ПНПП	78
РОЗДІЛ 3. БРІОФЛОРА ЗАКАЗНИКІВ І ПАМ'ЯТОК ПРИРОДИ	86
РОЗДІЛ 4. КОНСПЕКТ МОХОПОДІБНИХ ПРИРОДНО- ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ	103
ВИСНОВКИ	204
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	206
ДОДАТКИ	212
Додаток І. Система надвидових таксонів мохоподібних	212
Додаток ІІ. Синоніми латинських видових назв	216
ПОКАЖЧИК ЛАТИНСЬКИХ ВИДОВИХ НАЗВ МОХОПОДІБНИХ	220

ВСТУП

На Українському Поліссі мохоподібні є постійним компонентом рослинного покриву. Важливу роль вони відіграють у складі лучної, болотної, лісової рослинності, заселяючи при цьому, крім ґрунту, низку інших субстратів. Проте, в працях вітчизняних науковців про флору і рослинність зони мішаних лісів та її заповідних територій, як правило, згадуються лише ті мохи, що мають фітоценологічне значення або ж рідкісні види. До наших досліджень з десяти існуючих українських поліських заповідників і національних природних парків бріологічно вивченим був лише один – Поліський ПЗ.

Метою нашої роботи було узагальнити власні, гербарні та літературні відомості про різноманіття мохоподібних заповідних об'єктів Українського Полісся, дослідити видовий склад бріофітів основних біотопів і стацій на цих територіях, виділити раритетну компоненту.

Автор висловлює щиро подяку науковцям, природоохоронцям, працівникам лісового господарства, без яких ці дослідження не могли б бути проведеними, а наукова праця написаною. Кандидату біологічних наук Л.Я. Партиці, опубліковані та гербарні матеріали якої нами використані при характеристиці бріофлори Поліського ПЗ, Мезинського НПП та заказника «Нечимне». Колективу Міжвідомчої комплексної лабораторії наукових основ заповідної справи, насамперед д.б.н. Т.Л. Андрієнко і к.б.н. О.І. Прядко, за надані для користування збірки мохів та геоботанічні публікації, що широко цитуються у цій книзі. Кандидатам біологічних наук О.О. Орлову, Д.М. Якушенку, С.Д. Зеленку, М.П. Придюку, які збирали мохи на території заповідних об'єктів чи спільно з автором брали участь в польових дослідженнях. Керівництву та співробітникам заповідників і національних парків, де провадилися бріологічні дослідження, зокрема М.В. Львовичу, А.А. Горуну (Шацький НПП), Пашуку С.І., В.В. Коніщуку (Черемський ПЗ), Сашуку О.І., М.В. Химину, Ю.О. Корху (НПП «Прип'ять-Стохід»), Бачуку В.А., О.О. Головку (Рівненський ПЗ), Банацькому Р.П. (Надслучанський РЛП), Симоненку Н.В., Ю.О. Карпенку (Мезинський НПП), О.М. Капірулі, С.М. Панченку (Деснянсько-Старогутський НПП) та багатьом іншим, хто допомагав нам чи сприяв нашій роботі.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ НА УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІССІ ТА ВИВЧЕННЯ ЇХ БРІОФЛОРИ

Формування мережі природно-заповідних територій на Українському Поліссі розпочалося власне в повоєнні роки. На цей час тут існувало декілька ділянок (Поясківський ліс, Городниця), що мали статус заповідних об'єктів місцевого значення. Наприкінці 60-х років ХХ століття до них приєдналися ще урочища Теремно, Юзефінська дача, Вишнева гора, Горинські схили, ряд озер на Волині та деякі інші [Андриєнко, Шеляг-Сосонко, 1983].

Створення в 1967 р. Державного комітету УРСР з охорони природи значно сприяло розвитку заповідної справи як на Україні, так і в її окремих регіонах. У 1968 р. на північному заході Житомирської обл. було створено Поліський державний заповідник площею 20 тис. га. В наступні роки на Українському Поліссі засновано низку державних заказників та пам'яток природи республіканського значення. Так, 1975 р. створено пам'ятки природи республіканського значення Луки, Мельоване, Піддовге-Підкругле й інші, в 1978 р. – заказники Черемський, Великий бір. У 1980 р. було заповідано ряд болотних масивів та озер: заказники Вутвицький, Нечимне на Волині, Острівський, Дібрівський, Почаївський, Хиноцький на Рівненщині, Плотниця, Дідове озеро, Червоновольський, Казява на Житомирщині. На початку 1982 р. на Українському Поліссі вже існували: один заповідник (Поліський), 26 державних заказників і 14 пам'яток природи республіканського значення. Крім того, в цьому регіоні знаходились також два заповідно-мисливських господарства (Дніпровсько-Тетерівське і Заліське) та ряд парків-пам'яток садово-паркового мистецтва [Андриєнко, Шеляг-Сосонко, 1983].

В наступні десятиліття природно-заповідну мережу зони мішаних лісів доповнили ще два заповідники (Рівненський, Черемський), три національні парки (Шацький, Деснянсько-Старогутський, Мезинський) та значні за площею заказники – Стохід у Волинській обл., Вичівський, Золотинський, Сварицевицький у Рівненській обл., Замглай у Чернігівській. На 2006 рік на Українському Поліссі було 3 природні заповідники, 3 національні природні парки, 52 заказники та 18 пам'яток природи [Фіторізноманіття..., 2006]. За останні п'ять років в регіоні було створено ще один заповідник - Древлянський і три національних природних парки – Прип'ять-Стохід, Залісся, Ківерцівський «Цуманська пуща» [Фіторізноманіття..., 2012] (Таблиця 1).

Планомірне дослідження мохоподібних природно-заповідних територій на Українському Поліссі розпочалося в 70-х роках минулого століття, невдовзі після створення Поліського державного заповідника. Його бріофлору частково вивчали геоботаніки, а також біолог Л.Я. Партика, яка підсумувала всі отримані дані в кіль-

кох публікаціях [Партика, 1974, 1975; Партька, 1986]. На початку 80-х років ця ж дослідниця, в складі експедицій Т.Л. Андрієнко, збирала бріологічний матеріал у проєктованих Дніпровському та Мезинському національних парках, проте результати її досліджень не були опубліковані.

Таблиця 1

Перелік заповідників і національних парків Українського Полісся

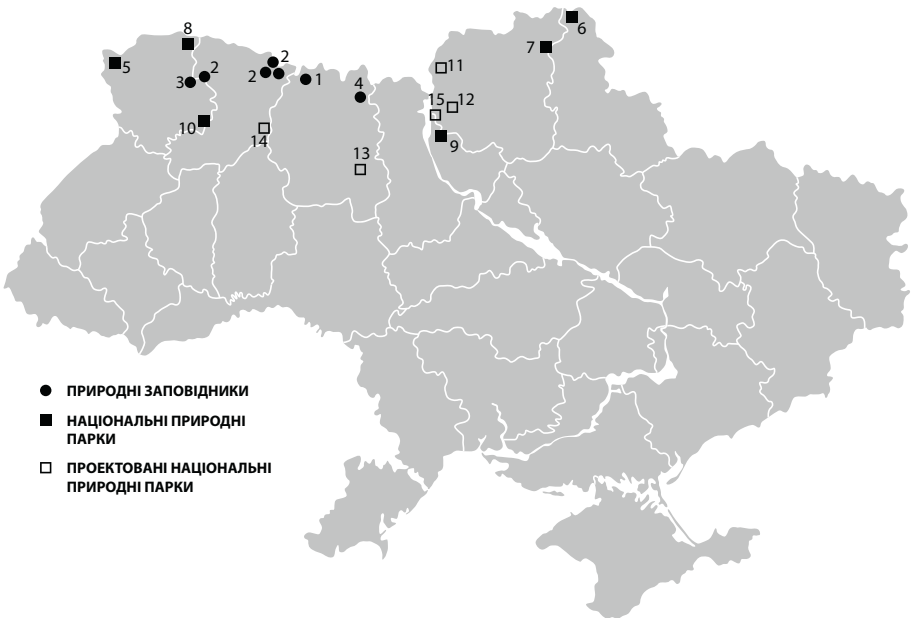
№	Назва	Рік створення	Загальна площа, га	Область
Природні заповідники (ПЗ)				
1	Поліський	1968	20104, 0	Житомирська
2	Рівненський	1999	47046, 8	Рівненська
3	Черемський	2001	2975, 7	Волинська
4	Древлянський	2009	30872, 8	Житомирська
Національні природні парки (НПП)				
5	Шацький	1983	48977, 0	Волинська
6	Деснянсько-Старогутський	1999	16215, 1	Сумська
7	Мезинський	2006	31035, 2	Чернігівська
8	Прип'ять-Стохід	2007	39315, 5	Волинська
9	Залісся	2009	14841, 0	Київська, Чернігівська
10	Ківерцівський «Цуманська пуца»	2010	33475, 3	Волинська
Проєктовані національні природні парки (ПНПП)				
11	Дніпровський		34500	Чернігівська
12	Придеснянський		12320	Чернігівська
13	Коростишівський		20000	Житомирська
14	Надслучанський		17271	Рівненська
15	Міжрічинський		100000	Чернігівська

В середині 90-х років ХХ ст. дослідження бріофітів заповідних територій зони мішаних лісів розпочав В.М. Вірченко. Ним була вивчена бріофлора Шацького НПП [Вірченко, 1999], а згодом – Деснянсько-Старогутського [Вірченко, Панченко, 2005]. У 2004 – 2006 рр. науковець зібрав і визначив колекції мохів з Черемського ПЗ та проєктованих Коростишівського і Надслучанського НПП [Вірченко, 2007, 2008, 2009]. Виконуючи тему № 369 «Критико-таксономічне, еколого-ценотичне та флористичне вивчення наземних криптогамних рослин України» (2008-2012 рр.), автор провадив вивчення мохоподібних Мезинського НПП [Вірченко, Пар-

тика, 2010] і чотирьох філій Рівненського ПЗ [Вірченко та ін., 2014]. У 2013 році, сумісно з О.О. Орловим, вивчалась бріофлора національного природного парку «Прип'ять-Стохід» [Вірченко, Орлов, 2014].

На теперішній час, на жаль, далеко не всі природно-заповідні території цієї зони охоплені бріологічними дослідженнями. Це стосується створених в останні роки заповідника «Древлянський», двох національних природних парків «Залісся» і «Цуманська пуща», проєктованих національних парків Дніпровський, Придеснянський і Міжрічинський. Також переважна більшість поліських заказників та пам'яток природи ще чекає на своїх дослідників-бріологів.

Подані нижче нариси про бріофіти природно-заповідних територій Українсько-го Полісся є узагальненням наслідків власних польових досліджень, даних бріологічного гербарію Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАНУ (KW-B), збірок різних колекторів та опублікованих матеріалів. Вони містять відомості про природні умови заповідних територій, історію бріологічних досліджень, результати систематичного та еколого-ценотичного аналізу бріофлори, рідкісні види мохоподібних. Отримані матеріали є першим зведенням про мохоподібні природно-заповідного фонду регіону. Автор сподівається, що в майбутньому вони будуть уточнені та доповнені.

Картосхема розташування природних заповідників, національних природних парків і проєктованих національних парків на Українському Поліссі (ПЗТ позначені цифрами відповідно до табл. 1.)

РОЗДІЛ 2. БРІОФЛОРА ЗАПОВІДНИКІВ І НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ

Підрозділ 2.1. Природні заповідники

Мохоподібні Поліського природного заповідника

Поліський природний заповідник (ППЗ) розташований в північно-західній частині Житомирської області в межах Олевського та Овруцького районів. Він був створений у 1968 році, його площа становить 20104 га. Заповідник знаходиться на межиріччі Уборти та її правої притоки Болотниці; до його гідрографічної мережі належить також лівий доплив Болотниці – р. Жолобниця. Для цієї території характерний рівнинний рельєф із піщаними підвищеннями та окремими виходами кристалічних порід. Абсолютні висоти тут не перевищують 200 м н.р.м., відносні – 25-30 м. У рослинному покриві Поліського заповідника переважають ліси (73%), меншу участь мають болота (22%). Серед лісів найбільш поширені соснові, досить звичайні березові ліси із берези повислої та пухнастої. Лише фрагментарно трапляються вільшняки, дубово-соснові та осикові ліси. Болота заповідника переважно сфагнові – мезотрофні та олігомезотрофні, оліготрофні та евтрофні трапляються рідше. Глибина торфових покладів незначна, в середньому 1-2 м. Інші типи рослинності – луки, рослинність водойм, пустища – займають в заповіднику дуже малі площі [Балашев, 1980, 1983; Фіторізнаманіття..., 2006].

Перші відомості про мохоподібні північно-західної Житомирщини, де був створений Поліський заповідник, знаходимо в геоботанічних і флористичних працях Д.К. Зерова. Для болота Хомин Мох в околицях с. Хочине Олевського р-ну він наводив 15 видів, з них сім сфагнів та вісім – печіночників [Зеров, 1932, 1934, 1964].

В 1972-1973 рр. планомірне вивчення бріофлори Поліського державного заповідника провадила Л.Я. Партика. На його території було встановлено 137 видів бріофітів, в т.ч. рідкісні таксони та наголошено на необхідності їх охорони [Партика, 1974]. У наступній статті дослідниця провела еколого-ценотичний аналіз мохоподібних цього заповідного об'єкта [Партика, 1975]. Крім Л.Я. Партики, видовий склад сфагнів заповідника вивчала також Н.О. Парахонська [1974]. Ряд видів мохів, характерних для оліготрофних боліт цієї території, навели у своїй публікації Л.С. Балашов та Л.Ф. Кучерява [1974]. Пізніше свої багаторічні дослідження рослинного світу заповідника Л.С. Балашов узагальнив у монографії, де значна увага приділена бріофітам, як домінантам нижніх ярусів рослинності [Балашев, 1983]. Усі наявні бріологічні матеріали були узагальнені

в окремих розділах монографії «Полесский государственный заповедник. Растительный мир» [Партыка, 1986]. В ній для території ППЗ Л.Я. Партика навела вже 139 видів мохоподібних, у тому числі один вид антоцеротів, 29 – печіночники і 109 видів мохів (19 видів сфагнових та 90 видів брієвих мохів).

Наступний етап у вивченні мохоподібних Поліського заповідника пов'язаний з поглибленим бріофлористичним дослідженням Житомирської області [Вірченко, Орлов, 2009, 2011]. Під час критичного перегляду збірок попередніх колекторів було встановлено, що деякі таксони наводились для цього заповідника помилково. Крім того, в вересні 2011 року О.О. Орловим здійснено збір бріологічного матеріалу на території Копищенського, Перганського і Селезівського лісництв Поліського ПЗ (близько 180 зразків), більшу частину якого визначено. В результаті всієї проведеної роботи список бріофітів цього заповідного об'єкта поповнився на 26 таксонів, з яких сім виявилися новими для Житомирської області - *Cynodontium strumiferum*, *Dicranodontium denudatum*, *Bryum klinggraeffii*, *B. ruderales*, *Pohlia camptotrachela*, *P. melanodon*, *Scorpidium cossonii*, а один, *Dichelyma capillaceum*, встановлено вперше для України [Вірченко та ін., 2012].

На сьогодні в складі бріофлори Поліського ПЗ відомо 161 вид: один вид антоцеротів, 34 – печіночників і 126 видів справжніх мохів [Партика та ін., 2013]. Проте, це складає всього 77% бріофлори національного парку «Прип'ятський», що розміщений північніше, на території Білоруського Полісся, і має вчетверо більшу площу [Рыковский и др., 2010]. Серед печіночників заповідника найбільше таксонів зареєстровано в *Cephaloziaceae* (5 видів), *Scapaniaceae* (4), *Lophocoleaceae* та *Cephaloziellaceae* (по 3); решта родин включають по 1-2 види. Дванадцять провідних родин мохів (табл. 2) об'єднують 34 роди і 94 види, що складає 74,6% всієї флори мохів заповідника. Висока позиція родини *Sphagnaceae* пов'язана із заболоченістю цієї території, а багатство *Dicranaceae*, *Orthotrichaceae*, *Brachytheciaceae*, *Hypnaceae* – з її залісненістю. Це відображає зональні особливості бріофлори Українського Полісся [Партика, Бачурина, 1984]. Наявність серед провідних родин *Grimmiaceae* (куди входять облігатні епіліти) є регіональною особливістю бріофлори і вказує на присутність в Поліському ПЗ кам'янистих відслонень, що властиве для Житомирського Полісся.

Як зазначено вище, в рослинному покриві ПЗ переважають ліси. В їх складі встановлено понад половину видів мохоподібних, відомих у заповіднику (табл. 3). Серед лісової рослинності провідна роль належить сосновим лісам. Залежно від положення в рельєфі вони поділяються на лишайникові, вересові, зеленомохові, чорницеві, довгомохові та сфагнові сосняки. Березові ліси поширені майже на всій території заповідника, але не займають великих площ. Вважають, що поліські повислоберезові ліси є похідними від соснових, і, як у вторинних, у них зберігається або відтворюється трав'яно-моховий покрив, властивий сосновим лісам. Отже, серед повислоберезових лісів трапляються аналоги багатьох угруповань соснових лісів, тому і видовий склад епігейних мохоподібних відповідних груп асоціацій соснових та березових лісів майже однаковий [Партика, 1975].

Спектр провідних родин мохів Поліського ПЗ

№	Родина	Кількість родів	Кількість видів	Частка від загальної кількості видів, %
1	Sphagnaceae	1	20	15, 87
2	Dicranaceae	3	10	7, 93
3	Orthotrichaceae	2	8	6, 34
4	Amblystegiaceae	7	8	6, 34
5	Brachytheciaceae	4	8	6, 34
6	Polytrichaceae	3	7	5, 55
7	Hypnaceae	5	7	5, 55
8	Bryaceae	1	6	4, 76
9	Grimmiaceae	3	6	4, 76
10	Mielichhoferiaceae	1	5	3, 96
11	Plagiotheciaceae	2	5	3, 96
12	Plagiomniaceae	2	4	3, 17
	Загалом	34	94	74, 60

Сосняки лишайникові займають вершини гребенів, підвищені місця з піщаними ґрунтами, слабо виявленим гумусовим горизонтом і глибоким заляганням ґрунтових вод. Вони характеризуються значною сухістю та освітленістю. Для цих лісів характерний майже суцільний лишайниковий покрив, утворений переважно *Cladina arbuscula* ssp. *mitis* та *C. rangiferina*, серед яких мозаїчно розсіяні *Cladonia gracilis*, *C. cervicornis* ssp. *verticillata*, *C. furcata*, *C. uncialis*, *C. rangiformis*, *C. subulata* та ін. [Маслова, 1977]. З мохів тут трапляється *Polytrichum piliferum*, але частіше цей вид селиться по узбіччях доріг, іноді разом з *Ceratodon purpureus*. Подекуди в молодих сосняках з розрідженим деревостаном, особливо на схилах, *Polytrichum piliferum* буває чи не єдиним компонентом наземного покриву, займаючи до 50-60% площі. На більш затінених і знижених місцях зрідка знаходимо невеликі подушки *Dicranum polysetum*.

Сосняки та березняки вересові займають переважно середню і нижню частини на високих гребнях і верхню – на низьких. Для них характерні піщані та глинисто-піщані дерново-підзолисті ґрунти з тонким гумусовим горизонтом та глибоким заляганням ґрунтових вод. Наземний покрив у цих лісах мозаїчний, густі куртини вересу чергуються з килимом *Pleurozium schreberi* та *Dicranum polysetum*. Трапляються невеликі дернинки *Polytrichum juniperinum*, у березово-соснових лісах – *Brachythecium campestris*, зрідка на відкритих місцях – *B. albicans*. На незадернованих ділянках ґрунту подекуди трапляються *Vuxbaumia arphylla* і печиночники *Sephalozia hampeana*, *Lophozia excisa* і *L. bicrenata*. По узбіччях доріг селяться *Polytrichum piliferum*, *Ceratodon purpureus*, *Pohlia nutans*.

Сосняки та березняки зеленомохові переважають в заповіднику, займаючи великі площі на свіжих і вологих дерново-підзолистих, іноді глеюватих піщаних і

глинисто-піщаних ґрунтах. У цих лісах, на відміну від попередніх, мохи є субдомінантами асоціацій (60-90% покриття). Основними серед них є *Pleurozium schreberi* та *Dicranum polysetum*, до яких часто домішується *Hylocomium splendens*, а у вологіших місцях – *Ptilium crista-castrensis*. Біля стовбурів дерев трапляються невеликі зелені подушки *Dicranum scorarium*, іноді в березових лісах – сизі подушки *Leucobryum glaucum*. На місцях з порушеним ґрунтовим покривом часто селяться *Pohlia nutans*, *Ceratodon purpureus*, а на старих вогнищах до цих видів приєднуються *Funaria hygrometrica* і *Marchantia polymorpha*.

Сосняки чорницеві займають найбільші площі в центральній та східній частинах заповідника. Вони формуються на знижених ділянках із дерново-слабопідзолистими оглеєними ґрунтами. Тут добре виявлений трав'яно-чагарниковий ярус із покриттям 60-75%, основу якого складає чорниця (*Vaccinium myrtillus*). Звичайними видами в ньому є *Molinia coerulea*, *Vaccinium vitis-idaea*, *Potentilla erecta*, *Trientalis europaea* та ін. В моховому покриві з покриттям 20-60% переважають *Pleurozium schreberi* та *Hylocomium splendens*. У дещо вологіших умовах формуються соснові ліси молінієві з участю в моховому покриві сфагнових мохів [Фіторізноманіття..., 2006].

Сосняки та березняки довгомохові на цій території трапляються рідко, іноді по зниженнях рельєфу, краях боліт, а також на низькому лівому березі р. Жолобниця. В них надовго застоюються поверхневі води, а ґрунтові води залягають близько від поверхні. Ґрунти дуже оглеєні й заторфовані. Майже в усіх асоціаціях цієї групи моховий покрив добре розвинений (50-90%), основними компонентами його є *Polytrichum commune*, *Pleurozium schreberi*, *Dicranum polysetum*, *Hylocomium splendens*. Між купинами тут з'являються сфагнові мохи – *Sphagnum capillifolium*, *S. fallax*, *S. palustre*, а на купинах до них приєднується *Aulacomnium palustre*.

Сосняки та березняки сфагнові досить поширені в межах заповідника. Вони займають усі зниження рельєфу, де шар торфу ще тонкий, а ґрунти торф'янисто-болотні. Потужний моховий килим у цих лісах утворюють сфагни – *Sphagnum fallax* та *S. palustre*. На купинах трапляються *Polytrichum strictum*, *Aulacomnium palustre*, по їх краях – *Pleurozium schreberi*, *Dicranum polysetum*, *Polytrichum commune*.

Порівняно багатою у видовому відношенні є наземна бріофлора вільхових лісів. Вони поширені головним чином по заплавах річок Болотниця й Жолобниця та берегах струмків-притоків Уборги та Болотниці. Вільхові ліси ростуть на мінеральному ґрунті в умовах сильного, але не надмірного зволоження. Мохи тут не утворюють суцільного покриву. Біля підніжжя дерев трапляються *Atrichum undulatum*, *Polytrichastrum longisetum*, *Mnium stellare*, *Plagiomnium cuspidatum*, *Brachythecium rutabulum*, *Sciuro-hypnum oedipodium*, які іноді поселяються й на корінні дерев. Зрідка відмічені *Plagiomnium ellipticum*, *Rhizomnium punctatum*, *Thuidium recognitum* та рідкісний вид *Pseudobryum cinclidioides*. На вологіших місцях знаходимо *Fissidens adianthoides*, *Polytrichum commune*, *Aulacomnium palustre*, *Climacium dendroides*, а

на заболочених – *Calliergon cordifolium*, *Calliergonella cuspidata*, а також торфові мохи *Sphagnum fimbriatum*, *S. capillifolium*, *S. palustre* і *S. fallax*.

Таблиця 3

Розподіл мохоподібних Поліського ПЗ за біотопами та субстратами

Назви видів	Біотопи					
	Ліси			Болота	Кс	Інші
	кд	мд	гр			
Антоцероти і печіночники						
<i>Calypogeia azurea</i>				x		x
<i>C. neesiana</i>		x	x	x		
<i>Cephalozia bicuspidata</i>						x
<i>C. connivens</i>		x		x		
<i>C. pleniceps</i>				x		
<i>Cephaloziella hampeana</i>			x			
<i>C. rubella</i>			x			
<i>C. spinigera</i>				x		
<i>Chiloscyphus polyanthos</i>		x				
<i>Fossombronia foveolata</i>			x	x		
<i>Frullania dilatata</i>	x					
<i>Geocalyx graveolens</i>		x				
<i>Jungermannia leiantha</i>		x		x		
<i>Kurzia pauciflora</i>				x		
<i>Lepidozia reptans</i>		x				
<i>Lophocolea bidentata</i>				x		
<i>L. heterophylla</i>	x	x	x			x
<i>Lophozia bicrenata</i>			x			
<i>L. excisa</i>			x			
<i>Marchantia polymorpha</i>			x			
<i>Mylia anomala</i>				x		
<i>Nardia geoscyphus</i>						x
<i>Nowellia curvifolia</i>		x				
<i>Odontoschisma denudatum</i>		x				
<i>Pellia epiphylla</i>						x
<i>Phaeoceros carolinianus</i>						x
<i>Ptilidium ciliare</i>			x			

<i>P. pulcherrimum</i>	x	x	x		x	
<i>Radula complanata</i>	x					
<i>Riccardia latifrons</i>		x		x		
<i>R. palmata</i>		x		x		
<i>Riccia huebeneriana</i>						x
<i>R. sorocarpa</i>						x
<i>Scapania irrigua</i>						x
<i>S. paludicola</i>						x
Мохи						
<i>Amblystegium serpens</i>	x	x	x			
<i>Atrichum tenellum</i>						x
<i>A. undulatum</i>			x			x
<i>Aulacomnium androgynum</i>		x				
<i>A. palustre</i>			x	x		
<i>Barbula unguiculata</i>						x
<i>Brachytheciastrum velutinum</i>	x				x	
<i>Brachythecium albicans</i>			x			x
<i>B. campestre</i>			x			x
<i>B. rutabulum</i>	x	x	x		x	
<i>B. salebrosum</i>	x	x	x		x	
<i>Bryum argenteum</i>						x
<i>B. caespiticium</i>						x
<i>B. klinggraeffii</i>					x	
<i>B. moravicum</i>	x	x			x	
<i>B. pseudotriquetrum</i>						x
<i>B. ruderale</i>					x	
<i>Buxbaumia aphylla</i>			x			
<i>Callicladium haldanianum</i>	x	x			x	
<i>Calliergon cordifolium</i>			x	x		x
<i>Calliergonella cuspidata</i>		x	x	x		x
<i>C. lindbergii</i>					x	
<i>Campyllum stellatum</i>				x		
<i>Campylophyllum calcareum</i>	x					
<i>Ceratodon purpureus</i>		x	x			x
<i>Climacium dendroides</i>			x	x		

<i>Cynodontium strumiferum</i>					x	
<i>Dichelyma capillaceum</i>						x
<i>Dicranella cerviculata</i>				x		
<i>D. heteromalla</i>			x			
<i>Dicranodontium denudatum</i>		x				
<i>Dicranum bonjeanii</i>				x		
<i>D. flagellare</i>	x	x				
<i>D. fuscescens</i>		x				
<i>D. montanum</i>	x	x	x		x	
<i>D. polysetum</i>		x	x			
<i>D. scoparium</i>	x				x	
<i>D. viride</i>					x	
<i>Drepanocladus aduncus</i>				x		
<i>Eurhynchium angustirete</i>		x	x			
<i>Fissidens adianthoides</i>			x			
<i>Fontinalis antipyretica</i>					x	
<i>Funaria hygrometrica</i>			x			x
<i>Grimmia laevigata</i>						x
<i>G. muehlenbeckii</i>					x	
<i>G. pulvinata</i>					x	x
<i>Hedwigia ciliata</i>					x	
<i>Herzogiella seligeri</i>	x	x				
<i>Hygroamblystegium humile</i>		x				
<i>H. varium</i>	x					
<i>Hylocomium splendens</i>			x			
<i>Hypnum cupressiforme</i>	x	x	x		x	
<i>H. pallescens</i>	x	x			x	
<i>Leptobryum pyriforme</i>						x
<i>Leptodictyum riparium</i>					x	x
<i>Leskea polycarpa</i>	x				x	
<i>Leucobryum glaucum</i>			x			
<i>Leucodon sciuroides</i>	x					
<i>Mnium stellare</i>			x			x
<i>Orthotrichum affine</i>	x					
<i>O. anomalum</i>					x	

O. diaphanum						x
O. gymnostomum	x					
O. patens	x					
O. pumilum						x
O. speciosum	x					
Paraleucobryum longifolium					x	
Philonotis fontana						x
Plagimnum affine						x
P. cuspidatum	x	x	x		x	
P. ellipticum			x			
Plagiothecium cavifolium	x	x	x		x	
P. denticulatum	x	x	x			
P. laetum	x	x				
P. succulentum						x
Platygyrium repens	x	x			x	
Pleurozium schreberi		x	x		x	
Pohlia annotina			x			
P. bulbifera				x		
P. camptotrachella						x
P. melanodon					x	
P. nutans	x	x	x	x		
Polytrichastrum longisetum	x	x	x	x		
Polytrichum commune		x	x	x		
P. juniperinum			x			
P. piliferum			x			
P. strictum			x	x		
Pseudobryum cinclidioides			x	x		
Ptilium crista-castrensis		x	x			
Pylaisia polyantha	x	x			x	
Racomitrium canescens					x	
R. heterostichum					x	
Rhizomnium punctatum		x	x			
Rhytidiadelphus triquetrus			x			
Sanionia uncinata	x	x			x	
Schistidium apocarpum					x	x

Schistostega pennata			x			
Sciuro-hypnum oedipodium	x	x	x		x	
S. populeum					x	
Scorpidium cossonii				x		
Sphagnum angustifolium				x		
S. auriculatum				x		
S. capillifolium			x	x		
S. centrale				x		
S. compactum			x	x		
S. contortum			x	x		
S. cuspidatum				x		
S. fallax			x	x		
S. fimbriatum			x	x		
S. flexuosum				x		
S. fuscum				x		
S. magellanicum				x		
S. molle				x		
S. palustre			x	x		
S. papillosum				x		
S. platyphyllum				x		x
S. rubellum				x		
S. subsecundum				x		x
S. tenellum				x		
S. teres			x			
Syntrichia ruralis			x			x
Tetraphis pellucida	x	x				
Thuidium recognitum			x			
Tortula truncata						x
Ulotia crispa	x					
Warnstorfia fluitans				x		
Загалом	36	45	59	47	35	39

Умовні позначення: **кд** – кора дерев і кущів, **мд** – мертва деревина та пні, **гр** – ґрунт, **кс** – природні кам'янисті субстрати.

У лісах заповідника після групи наземних мохоподібних за видовим багатством друге місце посідає група епіксилних (45 видів). Розселення мохів на мертвій деревині тісно пов'язане з типом лісу, вологістю повітря, затіненням.

У вологих затінених лісах, особливо вільхових, мохоподібні майже суцільно вкривають відмерлі стовбури та пеньки. Гнила деревина, завдяки гуміфікації, високій гігроскопічності та відсутності конкуренції з боку квіткових рослин, є сприятливим субстратом для мохоподібних, особливо печіночників [Партика, 1975]. Видовий склад епіксильних бріофітів залежить насамперед від ступеня розкладу деревини. На порівняно свіжій деревині, яка тільки починає гнити, знаходимо види, які звичайно селяться на окоренках та корі живих дерев. Це *Hypnum cupressiforme*, *Platygyrium repens*, *Pyralisia polyantha*, *Plagiomnium cuspidatum*, *Brachythecium salebrosum* тощо. Пізніше, після відпадання кори, їх місце займають інші види, серед яких трапляються й облігатні епіксилі. До них належать печіночники *Riccardia palmata*, *R. latifrons*, *Nowellia curvifolia*, *Lepidozia reptans*, *Geocalyx graveolens*, *Jungermannia leiantha* та частково мохи *Tetraphis pellucida*, *Dicranum fuscescens*, *Aulacomnium androgynum*, *Hydroamblystegium humile*. Крім цих видів, тут поселяються поліекотопні види *Dicranum montanum*, *D. flagellare*, *Herzogiella seligeri*, *Callicladium haldanianum*, *Plagiothecium denticulatum* тощо. На зовсім розкладеній деревині, яка поступово перетворюється на багату підстилку, селяться мохи, характерні для наземного покриву лісів - *Pohlia nutans*, *Dicranum polysetum*, *Pleurozium schreberi*, *Ptilium crista-castrensis*.

Склад мохів-епіфітів у лісах Поліського ПЗ досить бідний, представлений лише 36 видами (табл. 3). Більшість цих видів ростуть при основі стовбурів дерев і вони не є справжніми епіфітами. Бідність епіфітної бріофлори зумовлена тим, що основними лісотворними породами дерев у заповіднику є сосна та береза, кора яких мало придатна для поселення мохоподібних. Як відомо, ступінь розвитку епіфітів залежить від типу кори дерев, віку та умов місцезростання, насамперед від вологості повітря. Тому епіфітні мохоподібні приурочені переважно до тінистих та вологих лісів [Партика, 1975].

На корі сосни та берези мохоподібні поселяються майже виключно при основі стовбурів, причому всі вони зустрічаються й на інших субстратах. У свіжих та вологих місцезростаннях на окоренках сосен зрідка трапляються *D. scorarium*, *Dicranum montanum*, *D. flagellare*, *Pohlia nutans*. Значно частіше в таких самих умовах мохоподібні поселяються на основах стовбурів беріз. З мохів це *Hypnum cupressiforme*, *H. pallescens*, *Dicranum montanum*, *D. flagellare*, *Callicladium haldanianum*, а з печіночників *Lophocolea heterophylla* та *Ptilidium pulcherrimum*. Дуже рідко на стовбурах старих беріз можна зустріти справжні епіфіти – *Orthotrichum affine*, *O. speciosum*, *Ulota crispa*.

Значно багатшою та різноманітнішою є епіфітна бріофлора осики та вільхи. Кора цих дерев гладенька, не злущується, вологоємка; мохоподібні селяться на ній частіше, хоча теж не вкривають її суцільно. Вони віддають перевагу листовим породам з корою, що розтріскується, бо в цих тріщинах поступово збирається пил, краще затримується волога.

На вільсі відмічено 28 видів мохоподібних, із них вісім власне епіфітів, що селяться на стовбурі, решта – в прикореневій частині стовбура. На стовбурах вільхи, як і осики, можна зустріти *Radula complanata*, *Frullania dilatata*, *Orthotrichum speciosum*, *O. gymnostomum*, *Ulotia crispa*. В основі стовбурів вільхи частіше за інші селяться *Callicladium haldanianum* та *Hypnum cupressiforme* з участю *Lophocolea heterophylla*, *Dicranum montanum*, *D. scoparium*, *Plagiothecium laetum*, *P. denticulatum*, *Hypnum pallescens*, *Herzogiella seligeri*, *Amblystegium serpens*, *Brachytheciastrum velutinum*, *Brachythecium salebrosum* тощо. На кореневих лапах вільхи відмічено *Pohlia nutans*, *Polytrichastrum longisetum*, *Mnium stellare*, *Plagiomnium cuspidatum*, *Plagiothecium cavifolium*, *Sciuro-hypnum oedipodium*.

На осики знайдено 25 видів, із них 9 – лише на стовбурі. Крім вищезгаданих для вільхи, на стовбурі осики виявлено *Leucodon sciuroides*. В основі стовбурів осики найчастіше селиться *Pylaisia polyantha*, яка може високо підніматися по стовбуру; досить часто трапляються також *Hygroamblystegium varium*, *Campylophyllum calcareum*, *Lophocolea heterophylla*, *Brachythecium salebrosum*, *Hypnum cupressiforme*, *H. pallescens*, рідше *Sanionia uncinata*.

На дубах, які зрідка зустрічаються на території заповідника, відмічено 20 мохоподібних. З них на стовбурах ростуть: *Frullania dilatata*, *Orthotrichum speciosum*, *Bryum moravicum*, *Platygyrium repens*, *Leucodon sciuroides*; решта ж поширена при основі стовбурів дерев. Найчастіше тут трапляються *Hypnum cupressiforme*, *H. pallescens*, *Brachytheciastrum velutinum*, *Brachythecium salebrosum* з домішкою *Lophocolea heterophylla*, *Plagiomnium cuspidatum*, *Amblystegium serpens* тощо.

За даними Л.Я. Партики [Партыка, 1986] на болотах Поліського ПЗ встановлено близько 50 видів мохоподібних, в тому числі 19 сфагнів. Крім видів, які віддають перевагу виключно болотним стаціям, тут трапляються деякі інші мохоподібні, що властиві не болотним місцезростанням. В структурі болотних ценозів мохи беруть різну участь: утворюють суцільний килим, більш-менш помітні куртини чи складають домішку до видів-домінантів. За типом живлення і рослинним покривом розрізняють, як відомо, евтрофні, мезотрофні та оліготрофні болота.

На евтрофних осокових болотах заповідника мохи представлені переважно такими видами, як *Drepanocladus aduncus* та *Calliergonella cuspidata*. В лісах іноді трапляються невеликі зеленомохові болота-блюдця, на яких моховий покрив складається з *Warnstorfia fluitans* іноді з домішкою *Sphagnum auriculatum*. На мезоевтрофних болотах головним чином спостерігаються торфові мохи з секції *Subsecunda*, а саме *Sphagnum auriculatum* та *S. platyphyllum*.

Мезотрофні болота представлені лісовими, рідколісними та відкритими трав'яно-чагарничково-сфагновими. Моховий покрив на них суцільний, а домінантами виступають *Sphagnum fallax* і *S. cuspidatum* (останній в мочажинах).

Певну участь тут також можуть брати *Sphagnum subsecundum*, *S. angustifolium*, *S. centrale*, *S. magellanicum*. На купинах трапляються *Polytrichum strictum*, *Aulacomnium palustre*, по краях боліт знаходимо *S. compactum*. На лісових болотах з березою та сосною на купинах ростуть *Pleurozium schreberi*, *Dicranum polysetum*, а на мертвій деревині – *Riccardia latifrons*, *Calypogeia neesiana*, *Tetraphis pellucida*, *Callicladium haldanianum* та інші види.

Серед оліготрофних боліт ППЗ переважають лісові та рідколісні. Перші представлені сосново-сфагновими, які займають центральні підвищені частини болотних масивів, де зволоження є меншим. Досить густий покрив на них формує багно болотне, рідше – лохина з домішкою інших болотних видів. У майже суцільному моховому покриві переважають *Sphagnum fallax* і *S. cuspidatum*, а на горбах - *S. magellanicum*. На окремих ділянках з високим ступенем оліготрофізації (пригнічено-рідколісні сфагнові болота) домінують *Sphagnum fuscum* і *S. rubellum*. На купинах тут зростають *Polytrichum strictum*, *Aulacomnium palustre*, на пеньках – *Cephalozia connivens*, *Jungermannia leiantha*, *Pohlia nutans* та ін.

Окремо слід охарактеризувати групу епілітних мохоподібних, не пов'язаних з певними рослинними угрупованнями. Як відомо, територія Поліського ПЗ знаходиться на межі Українського кристалічного щита, який складають гірські породи докембрійського віку (граніти, гнейси, лабрадорити тощо). Вони залягають неглибоко, в деяких місцях виходять на поверхню, а в заповіднику – головним чином у південній частині. Вони і слугують субстратом для мохоподібних. На скелях та окремих каменях залежно від освітлення, вологи та типу породи розвивається досить специфічна бріофлора.

Загалом на гранітах відмічено 35 видів, більшість з них поліекотопних, що селяться й на інших субстратах (табл. 3). Тільки види родів *Grimmia*, *Schistidium*, *Racomitrium*, а також *Orthotrichum anomalum*, *Paraleucobryum longifolium*, *Cynodontium strumiferum*, *Dicranum viride*, *Hedwigia ciliata* ростуть в заповіднику на суто кам'янистому субстраті. На освітлених та слабо затінених гранітах трапляються *Orthotrichum anomalum*, *Schistidium apocarpum*, *Hedwigia ciliata* і *Grimmia muehlenbeckii*. Лише в одному місці на освітленому гранітному камені зібрано рідкісний гірський вид *Racomitrium heterostichum*. В лісах на затінених гранітах дуже часто трапляється поліекотопний вид *Hypnum cupressiforme*, який суцільним килимом вкриває горизонтальні поверхні невисоких скель з шаром гумусу на них. Часто до нього приєднується печіночник *Ptilidium pulcherrimum*, виділяючись темними коричневими плямами на тлі зеленого килима мохів. На невисокому вкритому гумусом камінні в березняку орляково-зеленомоховому ростуть *Dicranum montanum*, *Plagiomnium cuspidatum*, *Pyralisia polyantha*, *Hypnum pallescens*, *Brachytheciastrum velutinum* та ін. На великому, до 1,5 м заввишки камені в розрідженому, але вологому лісі в наповнених гумусом западинках зібрано *Dicranum viride*, якого біль-

ше ніде на території заповідника не виявлено. В річках на гумусі на окремих не занурених у воду каменях часом трапляються *Bryum klinggraeffii*, *B. moravicum*, *B. ruderale*, *Pohlia melanodon*. Занурене каміння в річках Пєрга та Уборть обростають водні мохи *Leptodictyum riparium* і *Fontinalis antipyretica*. Штучні кам'янисті субстрати (наприклад, бетонні містки) в заповіднику опановують космополітні петрофітні та епігеїні мохи - *Schistidium apocarpum*, *Grimmia pulvinata*, *G. laevigata*, *Orthotrichum diaphanum*, *O. pumilum*, *Ceratodon purpureus*, *Bryum argenteum*, *Barbula unguiculata* та ін.

У Поліському заповіднику за період вивчення його бріофлори виявлено цілу низку рідкісних видів. З них насамперед слід назвати три таксони з Червоної книги мохоподібних Європи [Red..., 1995]. – *Riccia huebeneriana*, *Dicranum viride* та *Dichelyma capillaceum*. *Riccia huebeneriana* - ацидофільний, гігро- та фотофільний сланюватий печіночник з температним поширенням. Ростає на мулі висохлих озер, часом на вологому торф'янистому ґрунті. На території України печіночник відомий з Житомирського, Київського та Чернігівського Полісся. В заповіднику знайдений Л.Я. Партикою [1974] в ур. Морозівська Тоня Копищенського л-ва. *Dicranum viride* - це помірно-гігрофільний, тіньюлюбний мох переважно з температним розповсюдженням. Поселяється на стовбурах листяних дерев, мертвій деревині, рідше на скелях. В Україні цей вид трапляється спорадично в Карпатах та на Поліссі, рідко – в Лісостепу. В заповіднику знайдений у Копищенському л-ві в розрідженому сосновому лісі на гранітному валуні [Партыка, 1986]. *Dichelyma capillaceum* - це переважно європейсько-північноамериканський бореально-температний вид; росте на камінні, мертвій деревині, окоренках живих дерев, що періодично затоплюються водою. Найбільш поширений на сході Північної Америки, де трапляється від Канади на півночі до Флориди на півдні та штатів Міссурі і Арканзас на заході. В Європі спорадично трапляється на півдні Швеції та Фінляндії. Майже сто років його не реєстрували в Данії, Нідерландах, Франції, Польщі, Сицилії, Греції та Карелії. Лише 1995 р. *D. capillaceum* вперше знайдена в Естонії, а в 1997 р. – повторно виявлена в Німеччині. Через раритетність вид занесений не тільки до Червоної книги мохоподібних Європи, але й до Додатку I Бернської конвенції, Європейської директиви з охорони природних оселищ та дикої фауни і флори. З огляду на це *D. capillaceum* варто включити до наступного видання Червоної книги України. В заповіднику цей вид виявлений в збірці мохів, зібраних Л.Я. Партикою в долині р. Болотниця Селезівського л-ва [Вірченко, 2012; Virchenko, Ochyra, 2012].

У заповіднику також встановлено три види, що занесені до чинного, третього видання Червоної книги України [2009] – *Pseudobryum cinclidioides*, *Sphagnum molle* і *S. tenellum*. *Pseudobryum cinclidioides* - верхоплідний мох, що трапляється на заболочених луках, евтрофних болотах, по джерелистих місцях. Спочатку був відомий лише у Карпатах, пізніше виявлений Л.Я. Пар-

тикою [1974] на Житомирському Поліссі (Поліський заповідник, Селезівське л-во). За зборами Л.С. Балашова встановлений нами ще для болота Герехове Гало Копищенського л-ва. В Україні цей вид відомий також на Лівобережному Поліссі [Бойко, 1976, 2011; Бачурина, Партика, 1985]. *Sphagnum molle* - вид із субокеанічним поширенням, що трапляється на мезотрофних болотах. В Україні відомий тільки з Житомирського Полісся. В Поліському заповіднику знайдений на болотах Шаболтах і Терентієве в Копищенському л-ві та на болоті Срулеве у Перганському л-ві [Партика, 1974]. *Sphagnum tenellum* - має субокеанічне поширення і зростає між купинами на оліготрофних болотах. В Українських Карпатах відомий з двох пунктів Закарпатської обл. [Зеров, Партика, 1975]. На Поліссі його знаходили в Олевському р-ні Житомирської обл. – болото Гвоздь біля с. Озеряни та болото Шаболтах у Копищенському л-ві Поліського заповідника [Партика, 1974].

На території Поліського природного заповідника росте ще низка регіонально рідкісних видів – *Aulacomnium androgynum*, *Cynodontium strumiferum*, *Dicranodontium denudatum*, *Hygroamblystegium humile*, *Kurzia pauciflora*, *Pohlia campotrachela*, *Ptilidium ciliare*, *Racomitrium heterostichum*, *Scorpidium cossonii*, *Schistostega pennata* й інші [Партика, 1974; Вірченко та ін., 2012]. Особливу увагу варто звернути на *Schistostega pennata*, що була занесена до другого видання Червоної книги України [1996]. Цей вид в Україні рідкісний на рівнині (Житомирське Полісся, Правобережний Степ), але в Карпатах поширений спорадично [Бачурина, Мельничук, 1987]. В Житомирській обл. було відомо кілька його місцезнаходжень з Житомира та околиць. У Поліському ПЗ *Schistostega pennata* була зібрана О.О. Орловим в 2011 р. на виворотні сосни в сосновому насадженні Перганського лісництва. Нові знахідки виду в Українських Карпатах і на Житомирському Поліссі вказують на те, що він збільшує своє поширення і, на нашу думку, вже не потребує охорони на загальнодержавному рівні.

Таким чином, бріофлора Поліського ПЗ досить багата, в ній встановлено 161 вид. Крім лісових мохів та видів сфагнових боліт, на його території зберігаються петрофіти, які ростуть на відслоненнях Українського кристалічного щита. В складі бріофлори заповідника є три види (*Pseudobryum cinclidioides*, *Sphagnum molle*, *S. tenellum*), занесених до Червоної книги України, а ще три (*Dichevlyma capillaceum*, *Dicranum viride*, *Riccia huebeneriana*) – до Червоної книги мохоподібних Європи. Оскільки ряд біотопів (особливо перезволожених) в Поліському ПЗ у певній мірі трансформовано, то постає нагальне завдання перевірки сучасного стану популяцій червонокнижних мохоподібних.

Мохоподібні Рівненського природного заповідника

Рівненський природний заповідник (РПЗ) був створений у Рівненській обл. у 1999 році на основі чотирьох великих заказників: Білоозерського (Володимирецький р-н), Перебродівського (Дубровицький р-н), Сира Погоня (Рокитнівський р-н) та Сомино (Сарненський р-н). Площа заповідника становить понад 47000 га. У його рослинному покриві переважають ліси і болота. В складі болотної рослинності добре представлені мезотрофні та оліготрофні болота. Евтрофні болота, для яких характерне багате живлення, займають невеликі площі; серед них виявлені лісові та трав'яні болота. Так само трав'яно-мохові (осоково-гіпнові) болота мало поширені в РПЗ. Серед лісів основні площі займають соснові ліси, часто зі значною участю берези. Вони представлені переважно зеленомоховою, чорницево-зеленомоховою та чорницевою групами асоціацій. Соснові ліси лишайникові розташовуються серед зеленомохових угруповань і займають верхівки піщаних дюн, верхні частини їх схилів, а також рівні ділянки з найбільш бідними піщаними ґрунтами та глибоким рівнем ґрунтових вод. Фрагментарно, у зниженнях поміж піщаними горбами трапляються соснові ліси молінієві та довгомохові. Ці угруповання є екотоном між ліською і болотною рослинністю. У складі лісів виявлені також соснові та березово-соснові ліси сфагнові. Локально, лише там, де на поверхню виходить морена, сформувались листяні ліси з участю граба та дуба. Також незначні площі займають ліси формації вільхи чорної [Фіторізноманіття... , 2006, 2012].

Дослідження мохоподібних (переважно болотних) як складової рослинності Рівненського ПЗ провадились українськими геоботаніками ще в другій половині ХХ ст. Так, для болотного масиву Коза-Березина, який частково входить до Білоозерської філії заповідника, І.М. Григора [1958] вказував низку рідкісних мохів. Для ділянки Переброди наведено 16 видів мохоподібних, в т.ч. два печіночники (*Cephalozia connivens*, *Calypogeia neesiana*), три брієві мохи (*Polytrichum strictum*, *Aulacomnium palustre*, *Pleurozium schreberi*) і 11 видів сфагнів, серед яких рідкісний *Sphagnum inundatum* [Андрієнко та ін., 1976]. На території масиву Сомино було знайдено 15 видів мохів, з них 12 – сфагнових, в тому числі *Sphagnum platyphyllum* і *S. auriculatum* [Андрієнко, Прядко, 1980]. Для Сирої Погоні наводились сфагнові мохи оліготрофних боліт – *S. magellanicum*, *S. cuspidatum*, *S. fuscum*, *S. rubellum* [Андрієнко, Шеляг-Сосонко, 1983].

В ХХІ ст. у Рівненському заповіднику починають працювати бріологи. Зокрема, в 2004-2005 рр. В.М. Вірченко був співвиконавцем госптеми № 202 «Вивчення рослинності Рівненського природного заповідника та його флористичних комплексів». Під час її виконання було визначено 60 пакетів мохоподібних, зібраних Т.Л. Андрієнко з колегами при описі рослинності на ділянках Переброди, Сомино та Білоозерська. Було складено список лісових та болотних бріофітів (40 видів). Отримані матеріали використані при складанні класифікаційних схем рослинного покриву заповідника на домінантній та флористичній основі. В 2008-2012 рр. В.М. Вірченко виконував тему № 369 «Критико-таксономічне,

еколого-ценотичне та флористичне вивчення наземних криптогамних рослин України». В цей період, разом з О.В. Головка та частково з Д.М. Якушенком, було обстежено всі філії Рівненського ПЗ, виявлено видовий склад мохоподібних та їх розподіл за основними біотопами.

В результаті, на території Рівненського ПЗ, з урахуванням гербарних і літературних даних, встановлено 150 видів мохоподібних: один вид антоцеротів, 17 – печіночників та 132 – мохів [Вірченко та ін., 2014]. За багатством бріофітів РПЗ займає на Українському Поліссі друге місце після Поліського ПЗ. Це, звичайно, обумовлене тим, що до його складу входить чотири філії, причому одна з них (Білоозерська) розміщена на досить значній віддалі на захід, на межі з Волинською областю. До спектру провідних входять 11 родин, які об'єднують 43 роди і 98 видів, що складає 74% флори мохів заповідника (табл. 4). Провідні позиції тут закономірно займають родини, характерні для болотних біотопів – Sphagnaceae, Amblystegiaceae і Calliergonaceae. Видовим багатством вирізняються також родини Polytrichaceae, Orthotrichaceae, Brachytheciaceae, Hurnaceae та Dicranaceae, що властиві бріофлорі лісів. Представники Pottiaceae заселяють тут переважно штучні кам'яні субстрати. У родинному спектрі Рівненського ПЗ присутня Grimmiaceae, до якої входять облигатні епіліти. Однак, на відміну від Поліського ПЗ, вона небагата на таксони (всього два види) і тому не увійшла до числа провідних родин.

Таблиця 4

Спектр провідних родин мохів Рівненського ПЗ

№	Родина	Кількість родів	Кількість видів	Частка від загальної кількості видів, %
1	Sphagnaceae	1	22	16, 66
2	Amblystegiaceae	8	10	7, 57
3	Polytrichaceae	4	9	6, 81
4	Orthotrichaceae	2	9	6, 81
5	Brachytheciaceae	6	9	6, 81
6	Calliergonaceae	5	8	6, 06
7	Hurnaceae	6	8	6, 06
8	Dicranaceae	2	7	5, 30
9	Pottiaceae	5	6	4, 54
10	Plagiomniaceae	2	5	3, 78
11	Plagiotheciaceae	2	5	3, 78
	Загалом	43	98	74, 24

Як згадано вище, рослинність боліт Рівненського ПЗ описана болотознавцями [Григора, 1958; Андрієнко та ін., 1976; Андрієнко, Прядко, 1980 та ін.]. Переважно для евтрофних боліт ур. Коза І.М. Григора вказував такі рідкісні види, як *Meesia triquetra*, *Namatocaulis vernicosus*, *Helodium blandowii*, *Pseudocalliergon trifarium* та *Scorpidium scorpioides*. Останній вид, S.

scorpioides, нами виявлений на осоково-сфагновому болоті в кв. 17 Білоозерського л-ва. В трав'яному покриві тут домінувала осока пухнатоплода (*Carex lasiocarpa*); також траплялися осока багнова (*Carex limosa*), ринхоспора біла (*Rhynchospora alba*), шейхцерія болотна (*Scheuchzeria palustris*), росички круглолиста (*Drosera rotundifolia*) та середня (*D. intermedia*). Моховий покрив утворювали *Sphagnum subsecundum* і *S. platyphyllum*. Домішку до них складали бриєві мохи *Climacium dendroides*, *Aulacomnium palustre*, *Bryum pseudotriquetrum*, *Campyllum stellatum*, *Calliergonella cuspidata*. Окремі купини на цьому болоті утворювали сфагни з секції *Palustria*. В моховому покриві мезотрофних боліт заповідника відзначено домінування ще таких видів, як *Sphagnum obtusum*, *S. fallax*, *S. flexuosum*, *S. centrale*. Оліготрофні болота займають значні площі на ділянках Сира Погоня і Білоозерській. Сфагновий покрив на них майже суцільний (80-100%). В ньому переважають *Sphagnum magellanicum*, на найбільш виявлених мохових горбах – *S. fuscum* та *S. rubellum*, а у зниженнях і мочажинах – *S. cuspidatum* [Фіторізноманіття..., 2012]. Всього на болотах Рівненського ПЗ зареєстровано понад 40 видів мохоподібних, в т.ч. 21 – сфагнів (табл. 5).

Видовий склад мохоподібних соснових лісів Рівненського ПЗ дуже подібний до такого описаних вище сосняків Поліського ПЗ, тому ми не зупиняємося на його характеристиці. В цьому заповіднику трапляються також острівні ялинники - екстразональні темнохвойні угруповання на Українському Поліссі; їх бріофлора ще недостатньо висвітлена в науковій літературі [Мельник, 1993]. В ялинниках Білоозерського л-ва (кв. 20, 63) нами зареєстровано 34 види мохоподібних, які ростуть переважно на ґрунті та мертвій деревині. На ґрунті і лісовій підстилці часто знаходимо *Pleurozium schreberi*, *Dicranum polysetum*, *Hylocomium splendens*, *Pohlia nutans*, *Sciuro-hypnum oedipodium*, у вологіших місцях – *Leucobryum glaucum*, *Polytrichum commune*, *Sphagnum capillifolium*, *S. palustre*. Виступаючи на поверхню корені та окоренки ялин заселяють *Lophocolea heterophylla*, *Dicranum montanum*, *D. scorarium*, *Plagiothecium laetum*, *Hypnum pallescens*, *H. cupressiforme* та інші політопні мохи. На мертвій деревині, пеньках формується досить оригінальний набір бріофітів з *Lepidozia reptans*, *Calypogeia neesiana*, *Cephalozia* spp., *Tetraphis pellucida*, *Dicranum flagellare* та інших видів.

Також багата і бріофлора вільшняків (41 вид). На ґрунті в них ростуть *Polytrichastrum longisetum*, *Atrichum undulatum*, *Pohlia nutans*, *Plagiomnium cuspidatum*, *P. undulatum*, рідко *Aulacomnium androgynum*. На більш вологих місцях бачимо *Climacium dendroides*, *Sphagnum fallax*, *S. fimbriatum*, *S. squarrosum*, *S. palustre*, а у воді – *Calliergonella cuspidata* і *Calliergon cordifolium*. На стовбурах живих дерев відмічені *Ptilidium pulcherrimum*, *Lophocolea heterophylla*, *Dicranum montanum*, *Platygyrium repens*, *Hypnum cupressiforme*, *H. pallescens*, *Brachythecium rutabulum*, рідше *Ulota crispa* та *Plagiothecium*

latebricola. Трухляві пеньки, мертва деревина дають притулок таким видам, як *Dicranum flagellare*, *Tetraphis pellucida*, *Lepidozia reptans*, *Calypogeia* spp., *Plagiothecium latebricola*, а також низці більш поширених видів – *Pohlia nutans*, *Herzogiella seligeri*, *Callicladium haldanianum*.

Таблиця 5

Розподіл мохоподібних Рівненського ПЗ за філіями та біотопами

Назви видів	Філії				Біотопи						
					болота		ліси			доти	інші
	БО	С	П	СП	ев	сф	сл	ял	вл		
Антоцероти і печіночники											
<i>Calypogeia fissa</i>		x									x
<i>C. neesiana</i>	x		x					x			
<i>Cephalozia catenulata</i>	x										x
<i>C. connivens</i>			x			x					
<i>Fossombronina foveolata</i>			x								x
<i>Frullania dilatata</i>	x	x	x								x
<i>Kurzia pauciflora</i>		x				x					
<i>Lepidozia reptans</i>	x		x					x			
<i>Lophocolea heterophylla</i>	x	x	x	x			x	x	x		
<i>Marchantia polymorpha</i>	x	x	x	x	x					x	
<i>Pellia epiphylla</i>	x				x						
<i>Phaeoceros carolinianus</i>			x								x
<i>Porella platyphylla</i>	x										x
<i>Ptilidium pulcherrimum</i>	x	x	x	x			x	x	x		
<i>Radula complanata</i>	x	x		x						x	x
<i>Riccardia incurvata</i>	x				x						
<i>Riccia fluitans</i>	x	x	x								x
<i>Ricciocarpos natans</i>	x										x
Мохи											
<i>Abietinella abietina</i>	x									x	x
<i>Amblystegium serpens</i>	x	x							x	x	
<i>Atrichum tenellum</i>	x										x
<i>A. undulatum</i>	x			x					x		
<i>Aulacomnium androgynum</i>	x								x		
<i>A. palustre</i>	x	x	x	x		x	x				
<i>Barbula unguiculata</i>	x									x	
<i>Brachytheciastrum velutinum</i>	x	x		x			x	x	x	x	

Brachythecium albicans	x	x	x					x			x	x
B. rutabulum	x	x							x			
B. salebrosum	x	x	x						x		x	
Bryoerythrophyllum recurvirostrum		x									x	
Bryum argenteum	x	x	x					x			x	x
B. caespiticium	x	x	x	x				x			x	x
B. moravicum	x	x	x	x						x	x	
B. pseudotriquetrum	x				x							
B. violaceum			x									x
Buxbaumia aphylla				x				x				
Callicladium haldanianum	x	x	x	x				x	x	x		
Calliergon cordifolium	x	x	x		x					x		
C. giganteum	x				x							
Calliergonella cuspidata	x	x			x					x		
C. lindbergii	x								x			
Campyliadelphus chryso-phyllus		x									x	
Campylium stellatum	x				x							
Ceratodon purpureus	x	x	x	x				x			x	x
Climacium dendroides	x	x	x					x		x	x	
Dicranella cerviculata		x		x				x				
D. heteromalla	x	x						x				
Dicranum flagellare	x	x	x	x				x	x	x		
D. montanum	x	x	x	x				x	x	x		
D. polysetum	x	x	x	x				x	x		x	
D. scoparium	x	x	x	x				x	x	x		
D. tauricum				x								x
Drepanocladus aduncus	x	x	x		x							x
D. polygamus	x	x			x							
D. sendtneri	x											x
Eurhynchium angustirete	x	x							x			
Fissidens adianthoides		x									x	
Funaria hygrometrica	x	x	x	x							x	x
Grimmia pulvinata	x	x	x								x	
Hamatocaulis vernicosus	x				x							
Helodium blandowii	x							x				
Herzogiella seligeri	x	x	x	x				x	x	x		

Homalothecium sericeum		x								x	
Homomallium incurvatum		x								x	
Hygroamblystegium varium	x									x	
Hylocomium splendens	x	x	x				x	x			
Hypnum cupressiforme	x	x	x	x			x	x	x	x	
H. pallescens	x	x	x	x			x	x	x		
Leptodictyum riparium	x										x
Leskea polycarpa		x		x							x
Leucobryum glaucum	x	x	x	x			x	x			
Leucodon sciuroides		x									x
Meesia triquetra	x				x						
Orthotrichum anomalum	x	x									x
O. cupulatum	x										x
O. diaphanum	x	x									x
O. gymnostomum	x										x
O. obtusifolium	x	x	x								x
O. pumilum	x	x	x								x
O. speciosum	x	x	x	x			x				x
O. striatum		x									x
Philonotis caespitosa	x										x
Plagimnum affine	x							x			
P. cuspidatum	x	x		x					x	x	x
P. ellipticum	x				x						
P. undulatum	x	x						x	x		
Plagiothecium cavifolium	x								x		x
P. denticulatum	x	x	x						x		x
P. laetum	x	x	x					x	x	x	
P. latebricola	x										x
Platygyrium repens	x	x	x	x			x		x		x
Pleurozium schreberi	x	x	x	x			x	x			x
Pogonatum aloides	x										x
Pohlia annotina	x										x
P. bulbifera	x	x	x	x							x
P. camptotrachella		x									x
P. nutans	x	x	x	x			x	x	x		x
Polytrichastrum formosum	x							x			
P. longisetum	x	x						x	x		
Polytrichum commune	x	x	x	x			x	x	x		

<i>P. juniperinum</i>	x	x	x	x			x	x		x	x
<i>P. piliferum</i>	x	x	x	x			x				x
<i>P. strictum</i>	x	x	x	x		x					
<i>Pseudocalliergon trifarium</i>	x				x						
<i>Pseudoleskeella nervosa</i>	x	x								x	x
<i>Pseudoscleropodium purum</i>	x						x	x			
<i>Ptilium crista-castrensis</i>	x	x		x			x				
<i>Pylaisia polyantha</i>	x	x		x			x			x	x
<i>Racomitrium canescens</i>	x	x								x	
<i>Rhizomnium punctatum</i>	x								x		
<i>Rhytidiadelphus squarrosus</i>	x	x						x			x
<i>R. triquetrus</i>	x										x
<i>Sanionia uncinata</i>	x	x		x			x				x
<i>Scorpidium cossonii</i>	x				x						
<i>S. scorpioides</i>	x				x						
<i>Schistidium apocarpum</i>	x	x	x							x	
<i>Sciuro-hypnum oedipodium</i>	x	x	x				x	x	x		
<i>S. populeum</i>	x	x								x	
<i>Sphagnum angustifolium</i>	x		x	x		x					
<i>S. auriculatum</i>	x	x	x			x					
<i>S. capillifolium</i>	x	x	x	x		x	x	x	x		
<i>S. centrale</i>	x	x	x	x		x					
<i>S. contortum</i>	x		x			x					
<i>S. cuspidatum</i>	x	x	x	x		x					x
<i>S. fallax</i>	x	x	x	x		x			x		
<i>S. fimbriatum</i>	x	x	x			x			x		
<i>S. flexuosum</i>	x	x	x			x					
<i>S. fuscum</i>				x		x					
<i>S. girgensohnii</i>	x						x				
<i>S. inundatum</i>			x			x					
<i>S. magellanicum</i>	x	x	x	x		x	x				
<i>S. majus</i>	x	x		x		x					
<i>S. obtusum</i>	x		x			x					
<i>S. palustre</i>	x	x	x	x		x	x	x	x		
<i>S. papillosum</i>	x	x	x	x		x					
<i>S. platyphyllum</i>	x	x	x			x					
<i>S. rubellum</i>				x		x					
<i>S. squarrosus</i>	x	x	x	x		x			x		

<i>S. subsecundum</i>	x	x	x	x		x						
<i>S. teres</i>	x					x						
<i>Straminergon stramineum</i>	x					x						
<i>Syntrichia ruralis</i>	x	x	x				x				x	x
<i>S. virescens</i>		x									x	
<i>Tetraphis pellucida</i>	x	x	x	x				x	x			
<i>Thuidium assimile</i>	x							x				x
<i>Tortella tortuosa</i>		x									x	
<i>Tortula muralis</i>	x	x	x								x	
<i>Ulota crispa</i>	x	x		x			x		x			x
<i>Warnstorfia exannulata</i>		x										x
<i>W. fluitans</i>				x								x
Загалом	123	95	68	53	16	28	40	34	38	41	51	

Умовні позначення. Філії РПЗ: **БО** – Біле озеро, **С** – Сомине, **П** – Переброди, **СП** – Сира Погоня; *болота*: **ев** – евтрофні, **сф** – сфагнові; *ліси*: **сл** – соснові, **ял** – ялинові, **вл** – вільхові.

В Рівненському ПЗ практично відсутня лучна рослинність. Це пов'язано з тим, що заплави великих річок тут немає, а заплави малих – заболочені. Виявлені фрагменти болотистих лук формації мітлиці повзучої та справжніх лук формації мітлиці тонкої [Андрієнко, 2012]. На луках, як правило, моховий покрив мало виражений і складається з *Climacium dendroides*, *Calliergonella cuspidata*, *Calliergon cordifolium*, *Drepanocladus aduncus*, *Philonotis caespitosa*, *Plagiomnium ellipticum* та деяких інших видів.

Так само водна рослинність на території РПЗ займає невелику площу. У лісових водоймах, канавах осушувальної мережі часом трапляються плаваючі на поверхні води печіночники *Riccia fluitans* і *Ricciocarpos natans*. Із угруповань зануреної водної рослинності на Українському Поліссі особливої уваги заслуговують ценози молодильника озерного [Фіторізноманіття..., 2012]. У заповіднику *Isoetes lacustris* виявлений в озері Біле. Тут він росте до глибини 3-4 м, утворюючи щільні угруповання з участю водорості *Chara delicatula* та моху *Drepanocladus sendtneri*. В заповнених водою канавах в заповіднику трапляється *Sphagnum cuspidatum*, іноді разом з *Warnstorfia fluitans*. На коренях дерев, а також занурених у воду мертвих деревині поселяється *Leptodictyum riparium*.

Псамофітна рослинність також займає невеликі площі в РПЗ. Найбільше вона виявлена на ділянці Сомине (Карасинське л-во, кв. 6), де представлена угрупованнями булавоносця сіруватого (*Corynephoreta canescens*). З мохів тут зростають *Polytrichum piliferum*, *P. juniperinum*, *Syntrichia ruralis*, *Racomitrium canescens*, *Brachythecium albicans*, в порушених місцях – *Ceratodon purpureus* і *Bryum caespiticium*.

Цікавою є бріофлора польських дотів, збудованих в 1930-х роках, руїни яких збереглися в філії Содине (Карасинське л-во, кв. 63 і 64). На них встановлено зростання понад 30 видів мохоподібних різної субстратної приуроченості. Оскільки доти розміщені в сосновому лісі, то на їхніх горизонтальних поверхнях, вкритих гумусом, поселяються звичайні епігейні мохи бореальних лісів *Dicranum polysetum*, *Pleurozium schreberi*, види роду *Polytrichum* Hedw. Зі стовбурів листяних порід (переважно осик) на бетонний субстрат «переходять» епіфіти *Radula complanata*, *Pylaisia polyantha*, *Pseudoleskeella nervosa*, *Leucodon sciuroides*, представники родів *Orthotrichum* Hedw., *Amblystegium* Schimp., *Brachythecium* Schimp. На дотах зібрано також ряд епіфіто-епілітів: *Nomallothecium sericeum*, *Sciuro-hypnum populeum*, *Hypnum cupressiforme*. Але, звичайно, найбільший інтерес викликає група петрофітів, оскільки в Рівненському ПЗ відсутні кам'янисті відслонення, на відміну від Поліського ПЗ. З числа розповсюджених епілітів тут зареєстровано *Schistidium apocarpum* і *Grimmia pulvinata* (родина *Grimmiaceae*), а також *Orthotrichum anomalum* і *O. cupulatum* (*Orthotrichaceae*). Менш поширеними виявилися *Tortella tortuosa*, *Campyliadelphus chrysophyllus*, *Nomomallium incurvatum*, *Bryoerythrophyllum recurvirostrum*. Отже, доти РПЗ збагачують місцеву бріофлору петрофітами (зокрема, кальцефілами) та дають притулок низці епіфітів і епігеїдів. У меншій мірі цю ж функцію виконують цегляні будинки, бетонні містки та інші конструкції; проте видовий склад мохів тут більш-менш одноманітний. Так, на шиферних дахах будівель біля контори Білоозерського л-ва ми спостерігали поширені види *Schistidium apocarpum*, *Grimmia pulvinata*, *Orthotrichum anomalum*, *O. cupulatum*, *O. diaphanum*, *Syntrichia ruralis* і *Ceratodon purpureus*. А на оштукатурених фундаментах цих же споруд – *Tortula muralis*, *Marchantia polymorpha*, *Funaria hygrometrica*, *Barbula unguiculata* і *Bryum argenteum*. На бетонному містку через р. Березину траплялися епігейні *Ceratodon purpureus*, *Bryum argenteum*, *B. caespiticium*, *Syntrichia ruralis*, а також епілітні *Tortula muralis*, *Grimmia pulvinata* і *Schistidium apocarpum*.

Для території Рівненського ПЗ у минулому вказували низку рідкісних болотних мохоподібних; проте ці дані досить давні і тому потребують сучасного підтвердження. Зокрема, на болоті Коза (окол. с. Озерці Володимирецького р-ну) знаходили занесені тепер до Червоної книги України [2009] реліктові мохи *Meesia triquetra*, *Pseudocalliergon trifarium*, *Scorpidium scorpioides*, *Helodium blandowii* [Григора, 1958; KW-B]. В різних джерелах повідомлялося про знахідку на болоті Коза ще одного червонокнижного виду - *Paludella squarrosa*; однак, як з'ясувалося, ці відомості не були підтверджені гербарним матеріалом. Під час наших досліджень 2011 року на Білоозерській ділянці (до якого частково входить масив Коза-Березина) вдалося знайти тільки один з перелічених червонокнижних видів, а саме *Scorpidium scorpioides*. З менш поширених на Поліссі

торфових мохів у РПЗ нами знайдені *Sphagnum angustifolium*, *S. auriculatum*, *S. contortum*, *S. majus*, *S. papillosum*, *S. platyphyllum* й деякі інші.

Поряд з тим, у заповіднику виявлені також раритетні мохоподібні іншої ценотичної і субстратної приуроченості. Зокрема, *Tortella tortuosa*, що росла на руїнах доту (філія Сомирне), виявилася новинкою для бріофлори Українського Полісся. На заповідних ділянках РПЗ встановлено 10 таксонів, які раніше не вказували на Волинському Поліссі: епігейні *Phaeoceros carolianus*, *Calypogeia fissa*, *Cephalozia catenulata*, *Kurzia pauciflora*, *Pogonatum aloides*, *Bryum violaceum*, епіфітні *Dicranum tauricum*, *Orthotrichum gymnostomum*, *O. striatum* і епілітний *Orthotrichum cupulatum*. Поява деяких з них на дослідженій території (приміром, *Dicranum tauricum*) пов'язана з діяльністю людини чи, можливо, кліматичними змінами [Вірченко, 2011; Stebel et al., 2012]. Нарешті, в Рівненському заповіднику росте низка «умовно» рідкісних видів (*Aulacomnium androgynum*, *Plagiothecium latebricola*, *Pohlia campotrachella*, *Syntrichia virescens* та ін.), поширення яких у північній частині нашої країни ще не з'ясоване [Вірченко, 2006].

Таким чином, на території Рівненського ПЗ встановлено 150 видів мохоподібних. Чотири з них (*Helodium blandowii*, *Meesia triquetra*, *Pseudocalliergon trifarium*, *Scorpidium scorpioides*) занесено до Червоної книги України, а один (*Hamatocaulis vernicosus*) – до Червоної книги мохоподібних Європи. Рідкісні види мохів знайдені тут на евтрофних і сфагнових болотах, у ялинових, вільхових лісах та на старих дотах. Додаткового вивчення в заповіднику потребують мохоподібні, занесені до Червоної книги України, а також печіночники та брієві мохи філій Сира Погоня і Переброди.

Мохоподібні Черемського природного заповідника

Черемський природний заповідник (ЧПЗ) створений у 2001 році і знаходиться на півночі Маневицького р-ну Волинської обл. поряд з Рівненською областю. Він розміщений у межиріччі Стоходу і Веселухи, неподалік від межі Верхньоприп'ятської низовини із Волинським моренним пасмом. Загальна площа його становить 2975,7 га; з неї ліси становлять 64,5%, болота – 33,7%, озера – 0,6%. Ліси представлені сосною, вільховою, березовою формаціями, невеликі площі займають дубово-соснові лісостани та ялинники. Серед боліт переважають мезотрофні та еумезотрофні; значно менші ділянки займають луки, водна і псамофітна рослинність. Флора судинних рослин ЧПЗ включає 760 видів, з яких найбільшу частку становлять квіткові. Відомості про мохоподібні заповідника дуже обмежені і стосуються переважно домінуючих болотних та лісових видів [Андриєнко, Шеляг-Сосонко, 1983; Фіторізноманіття..., 2012].

Під час виконання теми «Проект організації розвитку території Черемського природного заповідника та охорона його природних комплексів» (2004-2005 рр.) були проведені бріологічні та ліхенологічні дослідження в цьому заповідному об'єкті. Було обстежено евтрофні і мезотрофні болота, луки, вільхові, дубо-

во-соснові, ялиновий та грабово-дубовий ліси. При цьому у кожному ценозі, по можливості, було охоплено всі субстрати: ґрунт, мертва деревина, пні, окоренки та стовбури дерев. Всього нами зібрано понад 70 пакетів мохоподібних. Крім власних результатів, при складанні списку мохоподібних Черемського ПЗ також враховані опубліковані матеріали та дані із збірок наукових співробітників заповідника та Інституту ботаніки НАНУ. Лишайники, назви яких наведені нижче в тексті, люб'язно визначені к.б.н. С.Д. Зеленком.

Загалом для Черемського ПЗ на сьогодні встановлено 114 видів мохоподібних: 12 видів печіночників, 14 – сфагнів і 88 видів брієвих мохів [Вірченко, 2008]. До провідних родин його бріофлори (табл. 6) належать 13, які містять 78 видів 37 родів. Як і в Рівненському заповіднику, чільні позиції тут займають Sphagnaceae і Amblystegiaceae, що репрезентовані переважно болотними видами. Представники лісових біотопів зосереджені в таких ролинах, як Orthotrichaceae, Hypnaceae, Brachytheciaceae, Dicranaceae, Polytrichaceae та ін. Решта родин флори мохів заповідника містить по 1-2 види.

Таблиця 6

Спектр провідних родин мохів Черемського ПЗ

№	Родина	Кількість родів	Кількість видів	Частка від загальної кількості видів, %
1	Sphagnaceae	1	14	13, 72
2	Amblystegiaceae	6	8	7, 84
3	Orthotrichaceae	2	8	7, 84
4	Hypnaceae	6	7	6, 86
5	Brachytheciaceae	5	6	5, 88
6	Calliergonaceae	5	6	5, 88
7	Dicranaceae	2	6	5, 88
8	Polytrichaceae	3	6	5, 88
9	Bryaceae	1	4	3, 92
10	Hylocomiaceae	3	4	3, 92
11	Plagiomniaceae	1	3	2, 94
12	Thuidiaceae	1	3	2, 94
13	Plagiotheciaceae	1	3	2, 94
	Загалом	37	78	76, 47

В заповіднику найбільше видове багатство мохоподібних спостерігається в лісах (табл. 7). Так, в ялиновому лісі (ур. Киричкове) зареєстровано 35 видів. Моховий покрив на ґрунті тут утворюють *Pleurozium schreberi*, *Dicranum polysetum*, *Hylocomium splendens*, *Sciuro-hypnum oedipodium*, а у вогіших місцях – *Polytrichum commune*, *Sphagnum palustre*, *S. capillifolium* та *S. fimbriatum*. На цьому ж субстраті виявлено менш поширені види *Pseudoscleropodium purum* і *Thuidium tamariscinum*. Мертву деревину, пеньки обживають печіночники

Cephalozia connivens, *Lepidozia reptans*, *Lophocolea heterophylla* і мохи *Dicranum montanum*, *D. flagellare*, *Tetraphis pellucida*, *Herzogiella seligeri*, рідкісний епіксил *Aulacomnium androgynum*. На коренях і окоренках живих ялин спостерігаємо *Lophocolea heterophylla*, *Ptilidium pulcherrimum*, *Dicranum montanum*, *Platygyrium repens*, *Hypnum cupressiforme*, види роду *Plagiothecium* Schimp.

В дубово-соснових лісах встановлено 45 видів. На старих дубах в ур. Сузанка росте комплекс оксифільних епіфітних бріофітів: *Platygyrium repens*, *Hypnum cupressiforme*, *H. pallescens*, *Dicranum montanum*, *D. scorarium*, *Ptilidium pulcherrimum*, *Herzogiella seligeri*, на коренях – *Plagiomnium cuspidatum* та *Pleurozium schreberi*. Подібний набір видів спостерігається і на березах, в якій кора теж має кислу реакцію. Це *Lophocolea heterophylla*, *Ptilidium pulcherrimum*, *Dicranum montanum*, *Hypnum pallescens*, *H. cupressiforme* та ін. На осиках з'являються вже інші мохи-епіфіти – *Frullania dilatata*, *Orthotrichum speciosum*, *O. obtusifolium*, *O. lyellii*, *Pylaisia polyantha*, *Brachythecium velutinum*, *Brachythecium salebrosum*, а з лишайників – *Anaptychia ciliaris*, *Physcia adscendens*, *Flavoparmelia caperata* та *Parmelia sulcata*.

Чисто соснові ліси траплялися на піщаних горбах в ур. Бугаєва гора. У наземному моховому покриві тут переважали *Polytrichum piliferum*, *Ceratodon purpureus*, у зниженнях - *Pleurozium schreberi* і *Dicranum polysetum*; були відмічені ще *Pohlia nutans*, *Syntrichia ruralis*, *Polytrichum juniperinum*. Серед лишайників часто траплялися *Cladina rangiferina*, *C. arbuscula*, а також *Cladonia crispata*, *C. gracilis* та *C. furcata*.

Таблиця 7

Розподіл мохоподібних Черемського ПЗ за біотопами

Назви видів	Біотопи					
	Ліси			Болота		Інші
	ял	дс	гд	ев	сф	
Печіночники						
<i>Cephalozia connivens</i>	х					
<i>Frullania dilatata</i>		х	х			
<i>Lepidozia reptans</i>	х					
<i>Lophocolea heterophylla</i>	х	х	х			х
<i>Marchantia polymorpha</i>						х
<i>Metzgeria furcata</i>			х			
<i>Pellia epiphylla</i>						х
<i>Ptilidium pulcherrimum</i>	х	х	х			
<i>Radula complanata</i>		х	х			
<i>Riccardia incurvata</i>				х		
<i>R. multifida</i>				х		

Riccia fluitans						x
Мохи						
Amblystegium serpens		x	x			
A. subtile			x			
Anomodon longifolius			x			
Atrichum undulatum			x			
Aulacomnium androgynum	x					
A. palustre	x				x	x
Brachytheciastrum velutinum	x	x	x			
Brachythecium rutabulum			x			
B. salebrosum		x	x			
Bryum argenteum						x
B. caespiticium						x
B. moravicum		x	x			
B. pseudotriquetrum				x		
Callicladium haldanianum	x	x	x			x
Calliergon cordifolium				x		x
C. giganteum				x		
Calliergonella cuspidata				x		x
Ceratodon purpureus		x				x
Climacium dendroides						x
Dicranella heteromalla			x			x
Dicranum flagellare	x	x				x
D. montanum	x	x	x			x
D. polysetum	x	x				x
D. scoparium	x	x				
D. viride		x	x			
Drepanocladus aduncus				x		
D. polygamus				x		
Eurhynchium angustirete	x		x			
Fissidens adianthoides				x		
Fontinalis antipyretica						x
Funaria hygrometrica						x
Hamatocaulis vernicosus				x		
Helodium blandowii				x		
Herzogiella seligeri	x	x				x
Homalia trichomanoides			x			
Hygroamblystegium varium			x			

Hylocomium splendens	x	x				
Hypnum cupressiforme	x	x	x			
H. pallescens	x	x	x			
Leptobryum pyriforme						x
Leptodictyum riparium						x
Leskea polycarpa		x	x			x
Leucobryum glaucum	x	x				
Leucodon sciuroides		x	x			
Mnium stellare			x			
Orthotrichum affine		x				
O. diaphanum						x
O. lyellii		x				
O. obtusifolium		x				
O. patens			x			
O. pumilum						x
O. speciosum		x				
Philonotis caespitosa						x
Plagiomnium cuspidatum		x	x			
P. rostratum		x				
P. undulatum			x			
Plagiothecium curvifolium	x					
P. denticulatum	x	x				
P. laetum	x	x				
Platygyrium repens	x	x				
Pleurozium schreberi	x	x				
Pohlia nutans	x	x				
Polytrichastrum longisetum	x	x				
Polytrichum commune	x	x				
P. juniperinum		x				
P. piliferum		x				
P. strictum						x
Pseudocalliergon trifarium				x		
Pseudoleskeella nervosa			x			
Pseudoscleropodium purum	x					
Pterigynandrum filiforme			x			
Ptilium crista-castrensis		x				
Pylaisia polyantha		x	x			
Rhizomnium punctatum				x		

Rhytidiadelphus squarrosus						x
R. triquetrus						x
Sanionia uncinata	x					
Schistidium apocarpum						z
Sciuro-hypnum oedipodium	x	x				
Scorpidium scorpioides				x		
Sphagnum angustifolium					x	
S. capillifolium	x	x				
S. centrale					x	
S. contortum					x	
S. cuspidatum					x	
S. fallax					x	
S. fimbriatum	x					x
S. flexuosum					x	
S. magellanicum					x	
S. obtusum					x	
S. palustre	x	x			x	x
S. platyphyllum					x	
S. squarrosus	x					x
S. teres					x	
Straminergon stramineum					x	
Syntrichia ruralis		x				x
Tetraphis pellucida	x	x				x
Thuidium assimile						x
T. recognitum						x
T. tamariscinum	x					
Uloa crispa		x	x			
Warnstorfia fluitans						x
Загалом	35	45	35	14	14	39

Умовні позначення. Болота: **ев** – евтрофні, **сф** – сфагнові;
ліси: **ял** – ялинові, **дс** – дубово-соснові, **гд** – грабово-дубові.

В ур. Кухів груд нами був обстежений грабово-дубовий ліс з *Carex pilosa*, *Galeobdolon luteum*, *Hepatica nobilis* та іншими квітковими рослинами в покриві. З епігейних мохів тут зростали *Atrichum undulatum*, *Plagiomnium cuspidatum*, *P. undulatum*, *Eurhynchium angustirete*. На старих грабах, дубах, в'язах знайдено низку неморальних епіфітів: печіночники *Metzgeria furcata*, *Frullania dilatata*, *Radula complanata* та мохи *Orthotrichum patens*, *Homalia trichomanoides*, *Leucodon sciuroides*, *Anomodon longifolius*, *Pseudoleskeella nervosa* та рідкісний *Dicranum viride*.

Евтрофні та мезотрофні угруповання представлені в заповіднику на Черемсько-болоті; на них відмічено близько 30 видів мохоподібних. В обводнених осоково-очеретових угрупованнях часто знаходимо *Calliergonella cuspidata*, *Calliergon cordifolium*, *Drepanocladus aduncus*. На ділянках з шейхцерією та осокою багновою (*Carex limosa*) коло Бугаєвої гори виявлені *Riccardia incurvata*, *R. multifida*, *Bryum pseudotriquetrum*, *Drepanocladus polygamus*, *Calliergon giganteum*, рідкісні *Pseudocalliergon trifarium* та *Scorpidium scorpioides*. Біля ур. Острів на поваленому дереві в купині *Sphagnum teres* знайдено раритетний мох *Helodium blandowii* в оточенні інших болотних та лісових видів. На осоково-пухівково-журавлинових мезотрофних болотах у моховому покриві домінує *Sphagnum fallax*, місцями *S. flexuosum*; до них домішуються *Aulacomnium palustre*, *Straminergon stramineum*, на мікропідвищеннях трапляються *Sphagnum magellanicum*, *S. angustifolium*, *Polytrichum strictum*, а в мочажинах – *Spagnum cuspidatum* і *S. contortum*.

Серед мохоподібних Черемського ПЗ є ряд видів, які заслуговують на охорону і подальше вивчення. Це насамперед ті, що занесені до «Червоних книг» різного рангу. Так, нами тут знайдені внесені до третього видання Червоної книги України [2009] *Scorpidium scorpioides*, *Pseudocalliergon trifarium*, *Helodium blandowii* - гелофільні види, котрі брали участь в заростанні озер та боліт на Волинському Поліссі в льодовиковий та польодовиковий періоди. У науковій літературі повідомляли про знахідку на цій території ще одного червонокнижного виду - *Meesia triquetra*; однак ці відомості виявилися помилковими. До Червоної книги мохоподібних Європи [Red..., 1995] занесено *Dicranum viride*, виявлений у ЧПЗ в урочищі Кухів груд на стовбурах дерев у грабово-дубовому лісі, а також *Namatocaulis vernicosus*, знайдений на Черемському болоті біля Бугаєвої гори

Варті уваги знахідки в заповіднику й інших рідкісних видів: *Orthotrichum lyellii*, *Aulacomnium androgynum* і *Thuidium tamariscinum*. *O. lyellii* – епіфітний мох, відомий в Україні з Карпат, Опілля, Волинського і Правобережного Лісостепу, Степу та Криму [Бачурина, Мельничук, 1989 та ін.]. На території Черемського ПЗ вид знайдений на осіці в дубово-сосновому лісі урочища Сузанка. На Українському Поліссі *O. lyellii* – рідкісний вид; однак за останніми даними він збільшує своє поширення в нашій країні [Вірченко, 2011]. Наступний вид, *Aulacomnium androgynum*, трапляється в Україні спорадично [Бачурина, Мельничук, 1989]. На Українському Поліссі відомо було лише два місцезнаходження виду з Житомирської та Чернігівської областей [Бойко, 1976; Бачурина, Партика, 1985]. На території Черемського заповідника він знайдений на гнилій деревині в ялиннику урочища Киричкове; пізніше був виявлений також у Білоозерській філії Рівненського ПЗ. Бокоплідний мох *Thuidium tamariscinum* часто трапляється в тінистих лісах Українських Карпат [Зеров, Партика, 1975]. Більшість вказівок виду з рівнинної України кінця XIX – початку XX століття [Бачурина, Мельничук, 2003] ми вважаємо сумнівними. На території Українського Полісся цей таксон з певністю збирав лише В.М. Мельничук [1955]; пі-

зніше був виявлений у ЧПЗ в урочищі Киричкове. Зазначимо, що *T. tamariscinum* запропонований для охорони в Волинській області [Конішук та ін., 2010].

Отже, на сьогодні в Черемському ПЗ виявлено 114 видів мохоподібних і в майбутньому їх кількість може бути збільшена, особливо за рахунок печіночників. Серед встановлених видів три (*Helodium blandowii*, *Pseudocalliergon trifarium*, *Scorpidium scorpioides*) занесено до Червоної книги України, а два (*Dicranum viride*, *Namatocaulis vernicosus*) – до Червоної книги мохоподібних Європи. З отриманих результатів видно, що цей заповідник відіграє важливу роль у збереженні поліської бріофлори, зокрема реліктових видів мохів евтрофних та еумезотрофних боліт.

Підрозділ 2.2. Національні природні парки

Мохоподібні Шацького національного природного парку

Шацький національний природний парк (ШНПП), що розташований у Шацькому р-ні Волинської обл., створений у 1983 р. спочатку на площі 32830 га, а в 1999 році його територія була збільшена до 48977 га. В межах парку знаходиться 24 озера, найбільшим з них є Світязь. Шацькі озера внесені до переліку водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення. Ліси тут займають 50% площі, луки – 6,8%, болота – 4%, акваторія – 14,2%; решта території має господарське призначення. Серед лісів переважають соснові, менші площі зайняті дубово-сосновими лісами, березняками та вільшняками. В парку трапляються також невеликі ділянки ялинових і грабово-дубових лісів. З болотної рослинності характерними є евтрофні та мезотрофні болота [Цурик та ін., 1979; Яценко та ін., 1983; Фіторізноманіття..., 2006].

До наших досліджень бріофлору Шацького НПП спеціально не вивчали. Окремі відомості про мохоподібні цієї заповідної території містяться у «Флорі печіночних і сфагнових мохів України» [Зеров, 1964], «Каталозі музейних фондів» Львівського природознавчого музею [Улична, 1978], «Флорі мохів УРСР» [Бачурина, Мельничук, 1987-89] і деяких інших публікаціях. За цими джерелами у флорі парку було відомо лише 41 вид мохів.

Влітку 1995 р. автор відвідав цей національний парк і зібрав близько 170 пакетів мохоподібних на околицях с. Світязь (оз. Світязь), смт Шацьк (оз. Чорне, Люцимер, Кругле), с. Мельники (оз. Перемут, Пісочне), с. Кам'янка (оз. Острів'янське). Збір бріофітів на території ШНПП був проведений на евтрофних болотах, мезотрофному болоті, в ялиннику, а також у соснових і, частково, листяних лісах. У результаті опрацювання цієї збірки, а також врахування матеріалів інших колекторів список бріофітів цього об'єкта поповнився на 78 видів і сягає нині 119 (10 видів печіночників, 15 - сфагнів та 94 види брієвих мохів) [Вірченко, 1999 та ін.].

Оскільки видовий склад печіночників парку ще недостатньо виявлений, то систематичну структуру гепатикофлори на даний час встановити неможливо. Як бачимо з таблиці 8, до спектру провідних родин мохів Шацького НПП входять 12 родин, які об'єднують 34 роди, 83 види, що складають близько 76 % всієї флори мохів. На першому місці в спектрі перебуває Sphagnaceae, представники якої домінують на сфагнових болотах. Однак, коли родину Amblystegiaceae розглядати в широкому сенсі (включно з Calliergonaceae), то тоді вона виходить на чільну позицію. Це якраз відповідає складу рослинності, бо на території парку переважають евтрофні болота, а їм властиве багатство «гіпнових» чи, по-сучасному, «амблістегієвих» мохів. Про залісненість цієї ПЗТ свідчить видове багатство Brachytheciaceae, Dicranaceae, Polytrichaceae та інших родин. Зауважимо,

найнижчу позицію в спектрі посідає Pottiaceae, представники якої характерні остепненим схилам, різним відслоненням та порушеним оселищам. Решта 17 родин флори мохів містить 1-3 види кожна.

Таблиця 8

Спектр провідних родин мохів Шацького НПП

№	Родина	Кількість родів	Кількість видів	Частка від загальної кількості видів, %
1	Sphagnaceae	1	15	13, 76
2	Amblystegiaceae	6	10	9, 17
3	Brachytheciaceae	5	9	8, 25
4	Calliergonaceae	5	7	6, 42
5	Dicranaceae	2	7	6, 42
6	Polytrichaceae	3	7	6, 42
7	Bryaceae	2	5	4, 58
8	Hypnaceae	4	5	4, 58
9	Plagiomniaceae	1	5	4, 58
10	Plagiotheciaceae	2	5	4, 58
11	Orthotrichaceae	1	4	3, 66
12	Pottiaceae	2	4	3, 66
	Загалом	34	83	76, 14

Евтрофні болота (переважно осоково-гіпнові) ми обстежували біля озер Свіязь, Люцимер, Чорне та Перемут. Оскільки основними з корінних підстиляючих порід на Волинському Поліссі є крейдові, то тут у складі низинних боліт знаходимо помірно кальцієфільні мохи з родів *Scorpidium* (Schimp.) Limpr., *Pseudocalliergon* (Limpr.) Loeske, *Drepanocladus* (Mull.Hal.) G.Roth. Болотні ценози з їх участю були поширені в Східній Польщі та на Волинському Поліссі ще в плейстоцені та ранньому голоцені [Бачурина, 1964; Karczmarz, 1992]. У наш час вони зберігаються на території ШНПП по краях озер в умовах значної обводненості і багатого мінерального живлення.

Одне з таких боліт, площею понад 500 кв. м, нами досліджене на південно-західній окраїні оз. Чорне. У трав'яному покриві тут переважає *Carex elata*, а у моховому - *Scorpidium scorpioides* і *S. cossonii*; домішку до них складають *Calliergon giganteum*, *Pseudocalliergon trifarium* та *Calliergonella cuspidata*. Друге болото, біля оз. Перемут, представлене осоково-моховими угрупованнями з домінуванням *Carex rostrata*. Серед мохів переважають *Scorpidium scorpioides*, *Calliergon giganteum* з участю *Drepanocladus polygamus*, *Calliergonella cuspidata*, *Bryum pseudotriquetrum*. Всього ж на евтрофних болотах парку трапляються близько 20 видів, з неназваних ще такі як *Fissidens adianthoides*, *Rhizomnium punctatum*, *Climacium dendroides*, *Campylium stellatum*, *Drepanocladus sendtneri*, *Namatocaulis vernicosus*, *Pseudocalliergon lycopodioides* та ін. (табл.. 9).

Розподіл мохоподібних Шацького НПП за біотопами

Назви видів	Біотопи					
	Ліси			Болота		Інші
	шл	сл	ял	сф	ев	
Печіночники						
<i>Calypogeia neesiana</i>			x			
<i>Frullania dilatata</i>	x					
<i>Lepidozia reptans</i>			x			
<i>Lophocolea heterophylla</i>	x	x	x			
<i>Marchantia polymorpha</i>					x	
<i>Pellia endiviifolia</i>						x
<i>P. epiphylla</i>	x					
<i>Ptilidium pulcherrimum</i>		x	x			
<i>Radula complanata</i>	x					
<i>Riccia fluitans</i>	x					
Мохи						
<i>Abietinella abietina</i>		x				x
<i>Amblystegium serpens</i>	x					
<i>A. subtile</i>	x					
<i>Atrichum undulatum</i>	x		x			
<i>Aulacomnium palustre</i>		x		x		
<i>Barbula unguiculata</i>						x
<i>Brachytheciastrum velutinum</i>	x	x	x			
<i>Brachythecium albicans</i>		x				
<i>B. rivulare</i>	x					
<i>B. rutabulum</i>	x		x			
<i>B. salebrosum</i>	x	x	x			
<i>Bryum argenteum</i>						x
<i>B. caespiticium</i>	x					x
<i>B. moravicum</i>	x					
<i>B. pseudotriquetrum</i>					x	
<i>Buxbaumia aphylla</i>		x				
<i>Callicladium haldanianum</i>	x		x			
<i>Calliergon cordifolium</i>	x					
<i>C. giganteum</i>					x	
<i>Calliergonella cuspidata</i>			x		x	
<i>Campylium stellatum</i>					x	

<i>Ceratodon purpureus</i>	x	x				x
<i>Climacium dendroides</i>	x				x	x
<i>Dicranella cerviculata</i>						x
<i>D. heteromalla</i>	x					
<i>Dicranodontium denudatum</i>			x			
<i>Dicranum bonjeanii</i>		x				
<i>D. flagellare</i>			x			
<i>D. montanum</i>		x	x			
<i>D. polysetum</i>		x	x			
<i>D. scoparium</i>		x	x			
<i>Drepanocladus aduncus</i>	x				x	
<i>D. polygamus</i>					x	
<i>D. sendtneri</i>					x	
<i>Eurhynchium angustirete</i>			x			
<i>Fissidens adianthoides</i>					x	
<i>Funaria hygrometrica</i>	x					x
<i>Hamatocaulis vernicosus</i>					x	
<i>Herzogiella seligeri</i>			x			
<i>Hylocomium splendens</i>		x	x			
<i>Hypnum cupressiforme</i>	x	x	x			
<i>H. pallescens</i>	x		x			
<i>Isoetecium alopecuroides</i>	x					
<i>Leptodictyum riparium</i>	x					
<i>Leskea polycarpa</i>	x		x			
<i>Leucobryum glaucum</i>		x	x			
<i>Leucodon sciuroides</i>	x					
<i>Meesia triquetra</i>				x		
<i>Orthotrichum diaphanum</i>	x					
<i>O. obtusifolium</i>	x					
<i>O. pumilum</i>	x					
<i>O. speciosum</i>	x					
<i>Physcomitrium eurystomum</i>	x					
<i>Plaginnum affine</i>	x		x			
<i>P. cuspidatum</i>	x					
<i>P. ellipticum</i>	x					
<i>P. rostratum</i>	x					
<i>P. undulatum</i>	x					
<i>Plagiothecium curvifolium</i>			x			

<i>P. denticulatum</i>	x		x			
<i>P. laetum</i>	x		x			
<i>P. latebricola</i>	x					
<i>Platygyrium repens</i>	x	x				
<i>Pleurozium schreberi</i>		x	x			
<i>Pohlia bulbifera</i>						x
<i>P. nutans</i>		x	x			x
<i>Polytrichastrum formosum</i>			x			
<i>P. longisetum</i>			x			
<i>Polytrichum commune</i>		x				
<i>P. juniperinum</i>		x				x
<i>P. piliferum</i>		x				x
<i>P. strictum</i>				x		
<i>Pseudocalliergon lycopodioides</i>					x	
<i>P. trifarium</i>					x	
<i>Pseudoleskeella nervosa</i>	x					
<i>Pseudoscleropodium purum</i>	x					
<i>Pylaisia polyantha</i>	x					
<i>Racomitrium canescens</i>		x				
<i>Rhizomnium punctatum</i>					x	
<i>Rhodobryum roseum</i>	x					
<i>Rhytidiadelphus squarrosus</i>	x					
<i>Sciuro-hypnum oedipodium</i>	x	x	x			
<i>S. populeum</i>	x					
<i>Scorpidium cossonii</i>					x	
<i>S. scorpioides</i>					x	
<i>Sphagnum capillifolium</i>		x	x			
<i>S. centrale</i>				x		
<i>S. contortum</i>				x		
<i>S. cuspidatum</i>				x		x
<i>S. fallax</i>		x		x		
<i>S. fimbriatum</i>	x					
<i>S. flexuosum</i>				x		
<i>S. fuscum</i>				x		
<i>S. magellanicum</i>				x		
<i>S. obtusum</i>				x		
<i>S. palustre</i>			x			
<i>S. squarrosum</i>				x		

<i>S. subsecundum</i>				x		
<i>S. teres</i>				x		
<i>S. warnstorffii</i>				x		
<i>Straminergon stramineum</i>						
<i>Syntrichia papillosa</i>	x					
<i>S. ruralis</i>		x				x
<i>S. virescens</i>	x					
<i>Tetraphis pellucida</i>			x			
<i>Thuidium assimile</i>						x
<i>T. delicatulum</i>						x
<i>Tomentypnum nitens</i>				x		
<i>Warnstorffia fluitans</i>						x
Загалом	51	27	34	17	16	18

Умовні позначення. Ліси: шл – широколисті, сл – соснові,
ял – ялинові; болота: ев – евтрофні, сф – сфагнові.

Мезотрофні болота в ШНПП, за даними геоботаніків [Андрієнко та ін., 1971], у минулому були зосереджені в урочищах Князь Багон, Мельоване, біля озер Мошне, Пісочне і представлені сосново-сфагновими та осоково-сфагновими формаціями. Моховий покрив на них утворювали *Sphagnum centrale*, *S. contortum*, *S. fallax*, *S. obtusum*, *S. teres*; рідше домінантами виступали *S. squarrosum* і *S. warnstorffii*. На жаль, частина із згаданих боліт на сьогодні вже осушена і тому низка гелофітів тут вже скоротила своє поширення. Нами було обстежене лише одне мезотрофне болото біля оз. Острів'янське. Це болото пухівково-журавлиново-сфагнове; з одного боку воно оточене вільшняком, а з другого - заростями очерету і озером. На ньому зрідка ростуть невисокі деревця *Betula pubescens*, *Frangula alnus* та *Pinus sylvestris*. У трав'яному покриві, крім домінантів *Eriophorum polystachyon* і *Oxycoccus palustris*, трапляються *Carex rostrata*, *C. caespitosa*, *Menyanthes trifoliata*, *Drosera rotundifolia* й інші види. Суцільний моховий покрив тут утворює *Sphagnum fallax*. В западинках з водою часто спостерігається *Straminergon stramineum*, а на мікропідвищеннях - *Aulacomnium palustre* та *Polytrichum strictum*.

Це одне сфагнове болото парку з участю видів евтрофних та оліготрофних боліт недавно описане в науковій літературі [Кузярін, 2012]. Воно розміщене в урочищі Став (поблизу оз. Озерце). Проективне покриття чагарничково-трав'яного ярусу тут становило 60-70%. Його формували *Andromeda polifolia*, *Oxycoccus palustris*, *Carex lasiocarpa*, *C. rostrata*, *Eriophorum latifolium* та ін., в тому числі рідкісний для України *Trichophorum alpinum*. Серед різновікового підросту відзначено *Alnus glutinosa*, *Betula pubescens*, *B. humilis*, *Pinus sylvestris*. Нерівномірно виражений (20-90%) моховий покрив утворювали *Aulacomnium palustre*, *Calliergonella cuspidata*, *Campylium stellatum*, *Tomentypnum nitens* з

участю торфових мохів *Sphagnum capillifolium*, *S. fuscum*, *S. magellanicum*. У складі угруповання були червонокнижні квіткові *Drosera anglica*, *Liparis loeselii*, *Eriopactis palustris*, *Pinguicula vulgaris*, а також рідкісний мох *Meesia triquetra*.

Оліготрофних боліт у національному парку мало. Одним з найвідоміших є болото Втенське в Ростанському л-ві. Це лісове, з сосною, сфагнове болото. Домінантами трав'яно-чагарничкового ярусу є *Eriophorum vaginatum*, місцями зі співдомінуванням *Oxycoccus palustris*. Лише тут відмічений вид з Червоної книги *Oxycoccus microcarpus*. В моховому ярусі переважають *Sphagnum magellanicum* і *S. capillifolium*. По периферії цього болота незначні площі займають угруповання мезотрофного типу. Вивчення стратиграфії показало, що болото Втенське має молодий вік і утворилось шляхом заростання озера [Фіто-різноманіття..., 2006].

Бріофлора соснових лісів Шацького НПП подібна до такої описаних вище заповідників. Зазначимо, що в сухих умовах для соснових лісів парку, поряд з лишайниками, властиві такі мохи як *Ceratodon purpureus*, *Polytrichum piliferum*, *P. juniperinum*, *Pohlia nutans*, *Syntrichia ruralis*, *Racomitrium canescens*. На освітлених місцях з порушеним ґрунтом, крім названих, трапляється печіночники роду *Cephaloziella* (Spruce) Schiffn. та оригінальний мох *Vuxbaumia aphylla*. На травистих галявинах звичайні *Abietinella abietina* і *Brachythecium albicans*. У вологіших місцях (сосняках зеленомохових і чорницевиx) суцільний зелений килим утворюють *Pleurozium schreberi* та *Dicranum polysetum*, а у зниженнях знаходимо *Polytrichum commune*, *Aulacomnium palustre*, види роду *Sphagnum* L.

У Шацькому НПП, як і в Рівненському та Черемському заповідниках, трапляються ялинові ліси. В ялиннику Ростанського лісництва (кв. 39) нами було знайдено 4 види печіночників і 30 - мохів. Вони поселяються тут на коренях дерев, гнилих пеньках, порушеному ґрунті і представлені переважно звичайними бореальними та неморальними видами. На коренях ялин і свіжих пнях знаходимо *Lophocolea heterophylla*, *Hypnum cupressiforme*, *H. pallescens*, *Dicranum montanum*, *Plagiothecium laetum*, *Herzogiella seligeri*. Розкладена деревина має досить специфічний набір видів: *Lepidozia reptans*, *Calypogeia neesiana*, *Tetraphis pellucida*, *Dicranodontium denudatum*, *Callicladium haldanianum*. Коли пні покриваються опадом, то на них поселяються епігейні мохи *Polytrichum longisetum*, *Pohlia nutans*, *Plagiothecium denticulatum*, *Atrichum undulatum* та ін. На полянках і вирубкаx в ялиннику зростають уже більш світлолюбні види *Pleurozium schreberi*, *Dicranum polysetum*, *D. scorarium*, *Hylacomium splendens*, *Sciuro-hypnum oedipodium*. Крім брієвих мохів, на ґрунті тут виявлено ще два види сфагнів - *Sphagnum capillifolium* і *S. palustre*.

В листяних лісах та штучних насадженнях Шацького НПП виявлено 51 вид мохоподібних. Біля затоки Бужня (окол. с. Світязь) була обстежена ділянка грабово-осиково-березового лісу, трав'янистий покрив якого формують *Asarum europaeum*, *Aegopodium podagraria*, *Stellaria holostea* та інші неморальні види. На ґрунті тут виявлено *Eurhynchium angustirete*, види роду *Plagiomnium* T.J.Kop.

Мохові синузії найкраще виражені на стовбурах дерев і мертвій деревині. Так, на окоренках граба часто ростуть *Dicranum scorarium*, *D. montanum*, *Plagiothecium denticulatum*, *P. laetum*, *Herzogiella seligeri*; на стовбурах - *Hypnum cupressiforme*, *H. pallescens*, *Platygyrium repens*, рідше *Isothecium alopecuroides*. На осиках трапляються *Lophocolea heterophylla*, *Radula complanata*, *Amblystegium subtile*, *Brachytheciastrum velutinum*. Стовбури і пні беріз обживають *Lophocolea heterophylla*, *Hypnum pallescens*, *Herzogiella seligeri*, *Amblystegium serpens*, *Sciuro-hypnum oedipodium*.

В штучних насадженнях листяних порід у с. Світязь теж знаходимо низку епіфітних мохоподібних. Зокрема, на окоренках тополь вздовж доріг часто трапляються *Plagiomnium cuspidatum*, *Ceratodon purpureus*, *Bryum caespiticium*, а на стовбурах - *Bryum moravicum*, *Leskea polycarpa*, *Pylaisia polyantha*, *Amblystegium serpens*, *Brachythecium salebrosum*, *Sciuro-hypnum oedipodium*, *Orthotrichum speciosum* та *O. pumilum*. На стовбурах старих ясенів та кленів біля церкви знайдено печіночник *Frullania dilatata* та мохи *Orthotrichum obtusifolium*, *O. pumilum*, *O. diaphanum*, *Leskea polycarpa*, *Amblystegium subtile*, *Leucodon sciuroides* і рідкісний *Syntrichia virescens*. Біля оз. Світязь на похилій вербі зареєстровані епіфіти *Brachythecium salebrosum*, *Sciuro-hypnum populeum*, *Hypnum cupressiforme*, *H. pallescens*, *Brachytheciastrum velutinum*, *Pylaisia polyantha* та *Syntrichia papillosa*.

На території Шацького НПП, крім поширених мохоподібних, знайдено деякі рідкісні та зникаючі види. Так, згідно з «Флорою мохів УРСР» [Бачурина, Мельничук, 1988], *Syntrichia papillosa* і *S. virescens* раніше не наводили як для цього парку, так і для Українського Полісся загалом. *Physcomitrium eurystomum*, *Dicranodontium denudatum*, *Plagiothecium latebricola*, *Pseudoscleropodium purum* в українській частині Полісся відомі з небагатьох локалітетів. Зазначимо, що вказані таксони - переважно дрібні рослини, які часто пропускаються колекторами. *Pseudoscleropodium purum* при побіжному огляді легко сплутати з широко розповсюдженим на Поліссі *Pleurozium schreberi*. Проте в Шацькому парку відомо ряд рідкісних болотних мохів, які справді потребують охорони в нашій країні. Серед них реліктові мохи *Meesia triquetra*, *Pseudocalliergon trifarium*, *P. lycopodioides*, *Scorpidium scorpioides* занесені до Червоної книги України [2009], а *Namatocaulis vernicosus* – до Червоної книги мохоподібних Європи [1995]. Ще два види сфагнів, що трапляються в парку, *Sphagnum fuscum* і *S. warnstorffii*, запропоновані для охорони в Волинській області [Коніщук та ін., 2010].

Таким чином, у бріофлорі Шацького НПП на сьогодні відомо 119 видів. Тут зберігаються мохоподібні евтрофних та сфагнових боліт, хвойних (зокрема, ялинових) та мішаних лісів. Крім поширених, у парку знайдено ряд рідкісних болотних мохів, чотири з них занесені до Червоної книги України, а один - до Червоної книги мохоподібних Європи. В Шацькому НПП, як і в Черемському ПЗ, у майбутньому слід звернути увагу на вивчення печіночників, таксономічне багатство яких тут може виявитися більшим у кілька разів.

Мохоподібні національного природного парку «Деснянсько-Старогутський»

Національний природний парк «Деснянсько-Старогутський», площею 16215 га, створено 1999 року. Він розташований у крайній північно-східній частині України, в Середино-Будському районі Сумської області. За своїми ландшафтними особливостями, використанням і режимом охорони територія парку поділяється на дві частини – Придеснянську на заході та Старогутську на сході. Клімат в парку більш континентальний, що виражається в меншій кількості опадів, у суворішій зимі, ніж на іншій частині Українського Полісся. Ґрунтовий покрив території НПП досить різноманітний. В заплаві Десни та її допливів переважають лучні, дерново-глейові та болотні ґрунти, а на боровій терасі – дерново-підзолисті. В Старогутській частині парку на третій терасі Десни поширені дерново-підзолисті супіщані та світло-сірі суглинкові ґрунти, а в її улоговинах – болотні ґрунти та торф'яники. У Придеснянській частині парку рослинний покрив представлений комплексом заплавної рослинності (водної, болотної, лучної, ділянок заплавних лісів) та лісів на боровій терасі. Найбільші площі в Старогутській частині займають соснові ліси зеленомохові та чорницево-зеленомохові. На пониженнях терас ростуть вологі та заболочені ліси з переважанням берези, а на багатших ґрунтах – дубові ліси. Тут також представлені луки (справжні і торф'янисті) та болота (низинні і сфагнові) [Заповідники..., 1999].

Бріологічні дослідження на Лівобережному Поліссі в 70-х роках минулого століття провадив М.Ф. Бойко, але його конспект мохоподібних регіону (з урахуванням наших публікацій) опубліковано лише недавно [Бойко, 2011]. Тому про бріофлору НПП «Деснянсько-Старогутський» довгий час було мало відомостей. Матеріалом для списку мохоподібних цього парку послужили збірки С.М. Панченка 1997-2001 років та В.М. Вірченка 2003-2004 рр. – всього близько 350 пакетів. Збір провадили маршрутним методом рівномірно на території парку в різних рослинних угрупованнях та стаціях: соснових, ялиново-соснових, дубово-соснових лісах, березняках, вільшняках, заплавних луках, на евтрофних, мезотрофних болотах та ін. Зібрані матеріали зберігаються в гербарії НПП «Деснянсько-Старогутський» [DSR; Панченко, Кутявін, 2011] та в бріологічно-му гербарії Інституту ботаніки НАН України (KW-B).

У результаті визначення зібраного матеріалу та врахування деяких відомостей з літературних джерел було встановлено 106 видів: 10 видів печіночників і 96 – мохів [Вірченко, Панченко, 2005]. Як видно з таблиці 10, провідними родинами у ній є: Sphagnaceae (12 видів), Orthotrichaceae і Brachytheciaceae (по 8), Нурпсееae (7), Polytrichaceae і Amblystegiaceae (по 6 видів), Dicranaceae, Bryaceae і Plagiotheciaceae (по 5); решта родин містить по 3 види. Флористичне багатство Sphagnaceae вказує на наявність мезотрофних боліт в регіоні, а Brachytheciaceae, Orthotrichaceae, Нурпсееae, Dicranaceae – на його значну залісненість. Крім дея-

ких дрібних печіночників, у цьому заповідному об'єкті ще можуть бути знайдені представники третього відділу мохоподібних - Anthocerotophyta (антоцероти), відомі на прилеглий до парку території.

Таблиця 10

Спектр провідних родин мохів Деснянсько-Старогутського НПП

№	Родина	Кількість родів	Кількість видів	Частка від загальної кількості видів, %
1	Sphagnaceae	1	12	12, 90
2	Orthotrichaceae	2	8	8, 60
3	Brachytheciaceae	5	8	8, 60
4	Hypnaceae	5	7	7, 52
5	Polytrichaceae	3	6	6, 45
6	Amblystegiaceae	5	6	6, 45
7	Dicranaceae	2	5	5, 37
8	Bryaceae	2	5	5, 37
9	Plagiotheciaceae	2	5	5, 37
10	Mielichhoferiaceae	1	3	3, 22
11	Plagiomniaceae	1	3	3, 22
12	Calliergonaceae	3	3	3, 22
13	Hylocomiaceae	3	3	3, 22
	Загалом	35	74	78, 49

Розподіл мохоподібних Деснянсько-Старогутського НПП за біотопами представлений у таблиці 11. Як зазначено вище, територія парку поділяється на дві частини: Придеснянську на заході та Старогутську на сході.

У Придеснянській частині на сухих освітлених місцях борової тераси формуються мітлицево-різнотравні угруповання з *Berteroa incana*, *Sedum acre*, *Artemisia campestris* та інших квіткових рослин. З мохів тут переважає *Syntrichia ruralis*, домішку до якої, особливо на порушеному ґрунті, складають *Ceratodon purpureus* і *Polytrichum piliferum*. Рідше трапляються *Abietinella abietina*, *Brachythecium albicans* та наґрунтові лишайники.

Більше видів мохів знаходимо в сосняках злакових з домінуванням *Calamagrostis epigeios*. У моховому покриві, крім *Brachythecium albicans*, тут відмічені ще *Dicranum scorarium* і *Sciuro-hypnum oedipodium*. Окремі куртини можуть утворювати типові епігейні види бореальних лісів *Dicranum polysetum*, *Pleurozium schreberi* та *Hylocomium splendens*. На пенях зростають *Lophocolea heterophylla* і *Hypnum pallescens*, а біля них – *Pohlia nutans*. На похилих стінках ям поселяються *Polytrichum piliferum*, *P. juniperinum*, печіночники з родів *Cephaloziella* (Spruce) Schiffn. і *Lophozia* (Dum.) Dum. та оригінальний мох *Buxbaumia aphylla*.

Значне різноманіття мохоподібних спостерігаємо в заплавних вільшнях. Древа досягають тут висоти 15-18 м. В підліску трапляються черемха, калина, смородина; в трав'яному покриві – *Urtica galeopsifolia*, *Caltha palustris*, *Impatiens nollitangere*, *Iris pseudacorus*, *Carex* spp. Мохи рясно обростають виступаючі корені, окоренки і стовбури вільх; ростуть також на ґрунті, пеньках, опалих гілках. На окоренках і стовбурах знаходимо печіночники *Lophocolea heterophylla*, *Ptilidium pulcherrimum* та мохи *Dicranum montanum*, *D. scoparium*, *Bryum moravicum*, *Hypnum pallescens*, *H. cupressiforme*, *Pylaisia polyantha*, *Sanionia uncinata*, *Brachythecium salebrosum*, *Callicladium haldanianum*, *Leskea polycarpa*, рідше *Radula complanata*, *Homalia trichomanoides*, *Orthotrichum speciosum* та епігейні *Climacium dendroides*, *Pleurozium schreberi*. На пеньках і мертвих гілках ростуть *Callicladium haldanianum*, *Hypnum pallescens*, *Platygyrium repens*, *Leskea polycarpa* і рідкісний *Plagiothecium latebricola*. Через те, що вільшники періодично затоплюються водою, у них на ґрунті звичайні вологолюбні види *Brachythecium rutabulum*, *Plagiothecium denticulatum* var. *undulatum*, *Calliergonella lindbergii*, *C. cuspidata*, *Calliergon cordifolium* та *Leptodictyum riparium*.

В Придеснянській частині національного парку є добре збережені дубові заплавні ліси. Дуб тут часто більше одного метра в діаметрі і досягає віку понад 100 років. Домішку до нього складають ясен, липа, осокир, часом верби і вільха. В підліску – ліщина, черемха, бруслина бородавчаста, а в трав'яному покриві – конвалія, яглиця та ін. На дубах зареєстровано близько 30 видів мохоподібних. На старих деревах часто знаходимо *Lophocolea heterophylla*, *Bryum moravicum*, *Plagiomnium cuspidatum*, *Platygyrium repens*, *Hypnum cupressiforme*, *H. pallescens*, *Brachytheciastrum velutinum*, *Brachythecium salebrosum*, *Pseudoleskeella nervosa*, *Plagiothecium laetum*; рідше тут ростуть *Radula complanata*, *Frullania dilatata*, *Leucodon sciuroides*, *Anomodon attenuatus*, *A. viticulosus*, *Sciuro-hypnum reflexum*. Облігатні епіфіти з родини *Orthotrichaceae* представлені *Orthotrichum speciosum*, *O. striatum*, *O. pumilum*, *Ulotia crispa*. В місцях, що заливаються водою, на коренях дубів відмічені *Fissidens bryoides*, *Leskea polycarpa*, *Leptodictyum riparium*. На ясенях у цих лісах ростуть *Leskea polycarpa*, *Pseudoleskeella nervosa*, *Pylaisia polyantha*, *Platygyrium repens*, *Orthotrichum speciosum*, *O. obtusifolium*, *O. pumilum*, *Radula complanata*, *Amblystegium subtile*, *Brachythecium salebrosum*, *Anomodon attenuatus*. Подібний набір мохів спостерігається на вербах і осоках: *Lophocolea heterophylla*, *Leskea polycarpa*, *Pylaisia polyantha*, *Orthotrichum speciosum*, *O. obtusifolium*, *O. pumilum*, *Hypnum cupressiforme*, *H. pallescens*, *Brachythecium salebrosum*, *Brachytheciastrum velutinum*, *Sciuro-hypnum oedipodium*.

В Старогутській частині НПП, як згадувалось, значні площі займають соснові ліси чорницево-зеленомохові з участю берези. В моховому ярусі цих лісів співдомінують *Pleurozium schreberi* та *Dicranum polysetum*, як домішка виступають *Hylocomium splendens* і *Ptilium crista-castrensis*. На мікропідви-

щеннях трапляються *Polytrichum piliferum*, *P. juniperinum*, а в знижених місцях – *Leucobryum glaucum*, *Sphagnum capillifolium*, *S. fallax*. На виворотнях сосни часто ростуть *Ceratodon purpureus*, *Pohlia nutans*, *Dicranella heteromalla*, *Polytrichum longisetum*. Мертву деревину, пеньки обживають печіночники *Lophocolea heterophylla*, *Ptilidium pulcherrimum* і мохи *Dicranum montanum*, *Hypnum pallescens*, *Brachytheciastrum velutinum*. Видовий склад епіфітних мохів є небагатим. У приземній частині стовбурів сосни відмічені *Dicranum montanum*, *D. scoparium*, *Pohlia nutans*, *Hypnum pallescens*, рідше - *Ptilidium pulcherrimum*, *Callicladium haldanianum*, *Plagiothecium laetum*. На березі кількість епіфітних мохів більша, ніж на сосні; крім того, вони мають більше проєктивне покриття та піднімаються вище по стовбурах (до висоти 2-3 м): *Lophocolea heterophylla*, *Ptilidium pulcherrimum*, *Dicranum montanum*, *D. scoparium*, *Pohlia nutans*, *Hypnum pallescens*, *H. cupressiforme*, *Callicladium haldanianum*, *Platygyrium repens*, *Brachytheciastrum velutinum*, *Plagiothecium laetum*.

В багатших ялиново-соснових лісах ліщинових, крім бореальних епігейних мохів *Polytrichum commune*, *Pleurozium schreberi*, на ґрунті з'являються види неморальних лісів *Atrichum undulatum*, *Plagiomnium affine*, *P. rostratum*, *Plagiothecium denticulatum*, *Eurhynchium angustirete*. Склад епіфітних та епиксильних мохів тут не дуже відрізняється від такого соснових. На окоренках ялин спостерігаються ті ж види, що і на сосні чи березі - *Lophocolea heterophylla*, *Dicranum montanum*, *Platygyrium repens*, *Hypnum pallescens*, *Sanionia uncinata*; на колодах місцями росте *Tetraphis pellucida*.

В дубовому лісі ліщиново-зірочниковому (кв. 121 Старогутського л-ва) зареєстровано близько 30 видів мохоподібних. Дубу тут понад 100 років. На ґрунті щільний шар підстилки, окремі епігейні види (*Atrichum undulatum*, *Pohlia nutans*, *Dicranella heteromalla*) ростуть в порушених місцях. Синузії мохів найкраще виражені на окоренках дубів і на повалених стовбурах дерев. На перших звичайними є *Plagiomnium cuspidatum*, *Brachytheciastrum velutinum*, *Brachythecium salebrosum*, *Hypnum cupressiforme*, *H. pallescens*, рідше трапляються *Radula complanata*, *Homalia trichomanoides*, *Leucodon sciuroides*, *Sciurohypnum reflexum*. На мертвій деревині спочатку вегетують ті ж види, що і на корі живих дерев: *Lophocolea heterophylla*, *Ptilidium pulcherrimum*, *Dicranum montanum*, *Bryum moravicum*, *Hypnum pallescens*, *Brachythecium salebrosum* тощо. Пізніше тут поселяються *Callicladium haldanianum*, *Dicranum flagellare*, *Tetraphis pellucida*.

У мішаному лісі (кв. 95) з берези, осики, дуба, сосни, іноді клена та липи, в зв'язку з різноманіттям форофітів, зареєстровано чимало епіфітних мохоподібних. З неморальних епіфітів (переважно на осичі) знайдено *Radula complanata*, *Orthotrichum speciosum*, *O. obtusifolium*, *O. pumilum*, *Amblystegium subtile*, *Pseudoleskeella nervosa*, *Pyloisia polyantha*, *Homalia trichomanoides*, *Leucodon sciuroides* та рідкісний на Українському Поліссі вид *Neckera pennata*.

Відмінний склад мохів спостерігаємо в перезволожених біотопах. Так, на заболочених луках ростуть *Bryum pseudotriquetrum*, *Aulacomnium palustre*, *Climacium dendroides*, місцями *Philonotis fontana*. На евтрофних болотах, крім вищезгаданих, поширені *Callirgonella cuspidata*, *Calliergon cordifolium*, *Drepanocladus aduncus*, часом *Sphagnum subsecundum*, *S. squarrosum*. Для березово-пухівково-сфагнових боліт між купинами пухівки характерний *Sphagnum fallax*, а на купинах селяться *Aulacomnium palustre*, *Sphagnum palustre* та лісові мохи *Polytrichum commune*, *Dicranum polysetum*, *Pleurozium schreberi*. Мертві пеньки тут опановують *Lophocolea heterophylla*, *Pohlia nutans*, *Dicranum flagellare*, *Tetraphis pellucida*, печіночник *Cephalozia* sp. По краях таких боліт високі купини утворює *Sphagnum magellanicum* з домішкою *Polytrichum strictum*.

Таблиця 11

Розподіл мохоподібних Деснянсько-Старогутського НПП за біотопами

Назви видів	Біотопи									
	Ліси					Болота		Луки		Інші
	дл	вл	мш	сл	яс	сф	ев	зб	пс	
Печіночники										
<i>Calypogeia neesiana</i>				x						x
<i>Cephaloziella divaricata</i>				x						
<i>Frullania dilatata</i>	x		x							
<i>Lophocolea heterophylla</i>	x	x	x	x	x					
<i>Lophozia excisa</i>				x						
<i>Marchantia polymorpha</i>										x
<i>Pellia epiphylla</i>										x
<i>Ptilidium pulcherrimum</i>	x	x	x	x						
<i>Radula complanata</i>	x	x	x		x					
<i>Riccia fluitans</i>										x
Мохи										
<i>Abietinella abietina</i>				x					x	
<i>Amblystegium serpens</i>	x			x						
<i>A. subtile</i>	x		x							
<i>Anomodon attenuatus</i>	x									
<i>A. viticulosus</i>	x									
<i>Atrichum undulatum</i>	x				x					
<i>Aulacomnium palustre</i>						x	x	x		x
<i>Brachytheciastrum velutinum</i>	x		x		x					x
<i>Brachythecium albicans</i>				x					x	
<i>B. rutabulum</i>		x								
<i>B. salebrosum</i>	x	x	x	x						

Bryum argenteum										X
B. caespiticium										X
B. moravicum	X	X	X							
B. pseudotriquetrum								X		
Buxbaumia aphylla				X						
Callicladium haldanianum	X	X	X	X						
Calliergon cordifolium		X					X	X		X
Calliergonella cuspidata		X					X	X		
C. lindbergii		X								
Ceratodon purpureus			X	X						X
Climacium dendroides		X						X		
Dicranella heteromalla	X		X	X						
Dicranum flagellare	X			X						
D. montanum	X	X	X	X	X					
D. polysetum			X	X						X
D. scoparium	X	X	X	X						
Drepanocladus aduncus							X			
Eurhynchium angustirete					X					
Fissidens bryoides	X									
Funaria hygrometrica										X
Herzogiella seligeri			X	X	X					
Homalia trichomanoides	X	X	X							
Hygroamblystegium varium										X
Hylocomium splendens			X	X						
Hypnum cupressiforme	X	X	X		X					
H. pallescens	X	X	X	X	X					
Leptobryum pyriforme										X
Leptodictyum riparium		X								
Leskea polycarpa	X	X	X							
Leucobryum glaucum			X	X						
Leucodon sciuroides	X		X							
Neckera pennata			X							
Orthotrichum affine										X
O. diaphanum										X
O. obtusifolium		X	X							X
O. pallens	X									
O. pumilum	X	X	X							X
O. speciosum	X	X	X							X

<i>O. striatum</i>	x		x							
<i>Oxyrrhynchium hians</i>			x							
<i>Philonotis fontana</i>							x			
<i>Physcomitrium pyriforme</i>										x
<i>Plagimnum affine</i>					x					
<i>P. cuspidatum</i>	x		x	x						
<i>P. rostratum</i>					x					
<i>Plagiothecium cavifolium</i>			x	x						
<i>P. denticulatum</i>		x			x					
<i>P. laetum</i>	x		x	x	x					
<i>P. latebricola</i>		x								
<i>Platygyrium repens</i>	x	x	x		x					
<i>Pleurozium schreberi</i>		x	x	x	x					
<i>Pohlia annotina</i>										x
<i>P. bulbifera</i>										x
<i>P. nutans</i>	x		x	x	x					
<i>Polytrichastrum longisetum</i>			x	x						
<i>Polytrichum commune</i>				x	x					
<i>P. juniperinum</i>			x	x						
<i>P. piliferum</i>			x	x					x	
<i>P. strictum</i>							x			
<i>Pseudoleskeella nervosa</i>	x		x							
<i>Ptilium crista-castrensis</i>			x	x						
<i>Pylaisia polyantha</i>	x	x	x	x	x					
<i>Rhodobryum roseum</i>					x					
<i>Rhytidiadelphus squarrosus</i>										x
<i>Sanionia uncinata</i>	x	x	x		x					
<i>Sciuro-hypnum oedipodium</i>	x	x			x					
<i>S. reflexum</i>	x		x							
<i>Sphagnum angustifolium</i>							x			
<i>S. capillifolium</i>			x	x		x				
<i>S. centrale</i>						x				
<i>S. cuspidatum</i>						x				x
<i>S. fallax</i>					x	x				
<i>S. flexuosum</i>						x				
<i>S. girgensohnii</i>										x
<i>S. magellanicum</i>						x				x
<i>S. palustre</i>					x	x				

<i>S. platyphyllum</i>										x
<i>S. squarrosum</i>							x			
<i>S. subsecundum</i>							x			
<i>Straminergon stramineum</i>										x
<i>Syntrichia ruralis</i>				x					x	
<i>Tetraphis pellucida</i>	x			x	x					
<i>Thuidium assimile</i>								x		
<i>Ulota crispa</i>	x		x							
<i>Warnstorfia fluitans</i>						x				
Загалом	38	28	42	40	21	10	7	7	5	27

Умовні позначення. *Ліси*: **дл** – дубові, **вл** – вільхові, **мш** – мішані, **сл** – соснові, **яс** – ялиново-соснові; *болота*: **ев** – евтрофні, **сф** – сфагнові; *луки*: **зб** – заболочені, **пс** – пустищні.

У НПП «Деснянсько-Старогутський» знайдено низку раритетних мохоподібних. Серед них є рідкісні види як для всього Українського Полісся, так і для його лівобережної частини. Новим для Українського Полісся виявився *Sciuro-hyrum reflexum*. За «Флорою мохів України» [Бачурина, Мельничук, 2003] цей вид був відомий тільки з Карпат і Прикарпаття. Ними він знайдений у ряді пунктів Лісостепу; на Поліссі ж встановлений у Сумській (Старогутська і Придеснянська філії НПП) та у Житомирській областях. Для Старогутської частини національного парку вказувався також *Sciuro-hyrum starkei* [Вірченко, 2005 та ін.], однак пізніше він був перевизначений як *Sciuro-hyrum oedipodium*. Новинками для Лівобережного Полісся є *Calypogeia neesiana* і *Orthotrichum diaphanum*. Печіночник *C. neesiana* спорадично трапляється на ґрунті, гнилій деревині та скелях як у горах, так і на рівнині нашої країни [Зеров, 1964]. Тим часом епіфітний мох *O. diaphanum* досить розповсюджений у центральній і південній частинах України; останнім часом вид збільшує своє поширення [Вірченко, 2011]. Для Лівобережного Полісся також новими виявилися *Bryum moravicum* (наведений нами раніше як *Bryum subelegans* Kindb.) [Вірченко, Панченко, 2005] та *Eurhynchium angustirete*, зразки якого з рівнинної України раніше помилково визначали як *Eurhynchium striatum* (Hedw.) Schimp. Нарешті, на стовбурі осики в листяному лісі (кв. 95) Старогутської філії НПП виявлено мох *Neckera pennata*, котрий занесено до Червоної книги мохоподібних Європи [Red..., 1995].

Таким чином, на території НПП «Деснянсько-Старогутський» на даний час встановлено 106 видів мохоподібних, що складає 39% бріофлори всього Лівобережного Полісся. Тут зберігаються типові бріофіти соснових, дубово-соснових, ялиново-соснових лісів, заплавної рослинності, в меншій мірі - лук та боліт. В парку трапляються види, рідкісні для Лівобережного і всього Українського Полісся. Також виявлено епіфітний мох *Neckera pennata*, який занесено до Червоної книги мохоподібних Європи.

Мохоподібні Мезинського національного природного парку

Мезинський НПП (МНПП), площею 31035 га, створено 2006 року на півночі Коропського р-ну Чернігівської обл. За фізико-географічним районуванням територія парку належить до Новгород-Сіверського Полісся, особливістю якого є поширення лесових островів. Низький базис ерозії і легкість розмиву лесових порід сприяють розвитку яружно-балкової системи. На схилах корінного берега р. Десни та глибоких ярів на денну поверхню виходять антропогенові, палеогенові і подекуди крейдянні відклади. Основними ґрунтоутворюючими породами є лесовидні суглинки, які підстилаються мореною. У ґрунтовому покриві переважають сірі опідзолені, дерново-підзолисті та опідзолені чорноземи. Основу рослинного покриву Мезинського НПП становлять ліси, які займають 38% площі; дещо меншою є частка орних земель (35%); на лучну рослинність сіножатей та пасовищ припадає 16% ; річки та озера розміщені на 3% території, а болота – всього на 1%. Під дорогами та забудовою перебуває 7% земель. Більшість лісів парку становлять похідні угруповання, які являють собою протиерозійні насадження різного складу вздовж корінного берега Десни та на схилах ярів. Головною лісоутворюючою породою на території МНПП є дуб звичайний. Корінні ліси трапляються в комплексі з похідними березово-осиково-широколистяними. Вони представлені дубовими, грабово-дубовими, кленово-липово-дубовими, липовими та ясеневими лісами. Серед лучної рослинності зустрічаються суходільні, остепнені та заплавні луки. У заплаві р. Десни виявлений комплекс трав'яних боліт і прибережно-водної рослинності [Фіторізноманіття..., 2006].

Першим бріологом, який працював на цій території, була Л.Я. Партика. 1981 року в складі експедиції відділу геоботаніки Інституту ботаніки АН УРСР вона відвідала на той час проєктований Мезинський національний парк і збрала тут близько 100 пакетів мохоподібних. Ці матеріали були визначені лише частково і не опубліковані. Всього нею встановлено 33 види; цікавіші з них *Scapania curta*, *Pogonatum urnigerum*, *Mnium marginatum* та *Amblystegium serpens* var. *juratzkanum*.

Наступним науковцем, який провадив дослідження мохоподібних Мезинського НПП, був теж співробітник Інституту ботаніки - В.М. Вірченко. Він відвідав парк двічі: в 2008 та 2009 роках. Бріологічний матеріал (125 пакетів) зібрано ним в околицях сіл Вишеньки, Рихли, Іванькова, Радичева, Свердловки та хутора Сміле. При цьому були обстежені дубово-липові, березові, вільхові, вербові ліси, а також відкриті остепнені схили з відслоненнями глини та крейди. Визначення власних зразків та збірки Л.Я. Партики дозволило встановити 116 видів мохоподібних: один вид антоцеротів, 12 – печіночників і 103 види мохів [Вірченко, Партика, 2010]. Для порівняння зазначимо, що бріофлора Ме-

зинського НПП становить 43% флори мохоподібних Лівобережного Полісся, яка містить 272 види [Бойко, 2011]. На території парку виявлено 33% видового складу антоцеротів Лівобережного Полісся, 26% - печіночників і 46% - мохів.

Антоцероти (Anthocerothophyta) в складі бріофлори представлені лише однією родиною з одним родом та єдиним видом *Anthoceros agrestis*. Печіночники (Marchantiophyta) репрезентовані тут 9 родинами, 10 родами і 12 видами. Як згадано вище, на сьогодні лише 26% печіночників Лівобережного Полісся знайдено в Мезинському НПП; тому склад провідних родини гепатикофлори парку поки що не встановлено. Можна тільки вказати, що більшою кількістю видів тут представлені родини Lophocoleaceae (3 види), Ricciaceae (2); решта сім родин Marchantiaceae, Pelliaceae, Blasiaceae, Jungermanniaceae, Scapaniaceae, Ptilidiaceae та Radulaceae мають у своєму складі лише по одному виду. На території МНПП можна сподіватися знахідок представників Lophoziaceae, Plagiochilaceae, Cephaloziellaceae, Metzgeriaceae, Porellaceae, Frullaniaceae та інших родин печіночників.

Мохи (Bryophyta) парку представлені 28 родинами 57 родами та 103 видами. Рівень видового багатства вище середнього показника зареєстровано в 12 родин (табл. 12).

Таблиця 12

Спектр провідних родин мохів Мезинського НПП

№	Родина	Кількість родів	Кількість видів	Частка від загальної кількості видів, %
1	Brachytheciaceae	5	11	10, 67
2	Pottiaceae	5	8	7, 76
3	Dicranaceae	2	7	6, 79
4	Mielichhoferiaceae	1	7	6, 79
5	Amblystegiaceae	6	7	6, 79
6	Polytrichaceae	3	6	5, 82
7	Orthotrichaceae	2	6	5, 82
8	Bryaceae	1	6	5, 82
9	Hypnaceae	4	6	5, 82
10	Plagiomniaceae	1	4	3, 88
11	Hylocomiaceae	3	4	3, 88
12	Plagiotheciaceae	2	4	3, 88
	Загалом	35	76	73, 78

Вони об'єднують 35 родів та 76 видів, що складає майже 74% флори мохів парку. Решта 16 родин представлена 1-3 видами. Спектр провідних родин мохів Мезинського НПП відмінний від такого Лівобережного Полісся. Так, через низьку заболоченість території, відсутність умов для формування мезотрофних боліт, в ньому зовсім відсутня родина Sphagnaceae і нижчу позицію займає Amblystegiaceae. Натомість, вищі місця в спектрі посідають Pottiaceae,

Dicranaceae та Bryaceae s.l. (включно з Mielichhoferiaceae), представники яких характерні для різних відслонень, лучно-степових угруповань та рудеральних місцезростань. Найбагатшими за кількістю видів родами мохів тут є *Pohlia* (7 видів), *Bryum* (6), *Orthotrichum* (5), *Brachythecium* (5), *Dicranum* і *Plagiomnium* (по 4 види). Все це вказує на те, що флора мохів Мезинського НПП має більш південні, лісостепові риси.

Неабиякий інтерес представляє собою розподіл видового багатства бріофітів у межах заповідної території. Можна констатувати, що на сьогодні бріофлора Мезинського національного парку територіально досліджена нерівномірно. Найбільшим різноманіттям тут вирізняються околиці с. Свердловка, де зареєстровано майже 80 видів і хутора Сміле (45 видів). Це пояснюється не тільки різноманітністю місцезростань (розчленований корінний берег р. Десни, різні відслонення та фітоценози), але й найбільш інтенсивними і тривалими пошуками бріологів в цьому районі. Зазначимо, що більшість з виявлених в окол. Свердловки мохоподібних (в тому числі рідкісних) охороняється в ландшафтному заказнику місцевого значення «Свердловський». В окол. с. Рихли, де розміщений заказник «Рихлівська дача», знайдено 37 видів переважно епіфітних мохоподібних. Досить багата неморальна флора мохів зареєстрована також в окол. с. Вишеньки (33 види). Значно менша кількість бріофітів встановлена в окол. с. Іваньків (13 видів), с. Мезин (12), с. Будище (8) та с. Радичів (6 видів); тому в майбутньому слід провести додаткові дослідження в перелічених пунктах.

Результати еколого-ценотичного аналізу бріофлори Мезинського НПП подані в табл. 13. З неї випливає, що серед субстратних груп найбагатшою є епігейна (75 видів), далі йде епіфітна (43), значно меншою кількістю таксонів представлені епксилі (13) та представники штучних субстратів (11 видів). В ценотичному аспекті найбільше різноманіття мохоподібних спостерігається в корінних широколистяних лісах (48 видів), які були обстежені нами в окол. сіл Вишеньки, Будище та Рихли. У цих ценозах група епігейних видів представлена значно менше, ніж епіфітна. З епігейних мохів найбільш звичайними в дубових, липово-дубових і грабово-дубових лісах є *Atrichum undulatum*, *Plagiomnium cuspidatum*, *Oxyrrhynchium hians*, *Plagiothecium cavifolium*, *Dicranella heteromalla*, *Pohlia nutans*. Згадані епігейні види в цих лісах суцільного покриву на ґрунті не утворюють, а трапляються окремими дернинками. На мертвій деревині в таких угрупованнях вже спостерігаємо *Lophocolea heterophylla*, *Dicranum montanum*, *Nurpum pallescens*, *Brachythecium rutabulum*; рідше – *Callicladium haldanianum*, *Herzogiella seligeri*, *Tetraphis pellucida*. В широколистяних лісах найкраще представлена епіфітна група мохів, які селяться переважно на окоренках і стовбурах дерев. Причому, якщо на деревах граба з їх гладкою корою епіфітні мохоподібні ростуть переважно у нижній частині стовбурів та на кореневих лапах, то на старих деревах дуба, клена, липи, з їх тріщинуватою корою, епіфітні види часто

вкривають стовбури дерев суцільно до висоти 2-3 м і вище від землі. Облігатними епіфітами в парку є *Radula complanata*, *Anomodon attenuatus*, *A. longifolius*, *A. viticulosus*, *Leucodon sciuroides*, *Homalia trichomanoides*, *Pterigynandrum filiforme*. На стовбурах старих дубів, крім вищезгаданих, також зареєстровані *Hypnum cupressiforme*, *H. pallescens*, *Platygyrium repens*, *Pseudoleskeella nervosa*, *Bryum moravicum*, *Syntrichia virescens* та інші види.

Трохи менше бріофітів зареєстровано в протиерозійних насадженнях з берези та сосни (33 види), що створені на березі Десни в околицях с. Свердловки. Крім неморальних елементів, на ґрунті тут зростає низка типових бореальних мохів, а саме *Pleurozium schreberi*, *Hylocomium splendens*, *Rhytidiadelphus triquetrus*, *Dicranum polysetum*, *D. scoparium*, *Polytrichum commune*, *P. juniperinum*. Оскільки кора сосни злущується, то вона є малоприсадним субстратом для поселення мохів. Значно більше епіфітів спостерігаємо на стовбурах беріз. Зокрема, тут поселяються печіночники *Lophocolea heterophylla*, *L. minor*, *Ptilidium pulcherrimum* і мохи *Hypnum cupressiforme*, *H. pallescens*, *Dicranum scoparium*, *D. montanum*, *Platygyrium repens*, *Orthotrichum speciosum*, *Sanionia uncinata*, *Pohlia nutans*, *Plagiomnium cuspidatum* (два останні на окоренках). Епіксылна складова в березово-соснових посадках не виражена.

Низьким видовим різноманіттям вирізняється бріофлора остепнених схилів (окол. с. Свердловка, х. Сміле). Для них характерні ксерофільні мохи *Abietinella abietina*, *Brachythecium albicans*, *Polytrichum piliferum*, *P. juniperinum*, *Ceratodon purpureus*, низка представників *Bryaceae* (*Bryum caespiticium*, *B. violaceum*) та *Pottiaceae* (*Aloina rigida*, *Tortula modica*, *Syntrichia ruralis*).

Багатою є бріофлора яружно-балкової системи, яка добре виражена в окол. с. Свердловки. Тут виявлено 41 вид мохоподібних, але цей список з часом може значно поповнитися. І це через велике різноманіття місцезростань, сприятливих для моходібних. Фактично, в ярах та балках представлена більшість стадій, що є в широколистяних лісах, соснових і березових посадках, на остепнених схилах. З печіночників у сирих ярах трапляються *Marchantia polymorpha*, *Pellia endiviifolia*, *Blasia pusilla*, *Chiloscyphus polyanthos*, а з мохів – *Plagiomnium undulatum*, *P. medium*, *Mnium marginatum*, *M. stellare*, *Rhizomnium punctatum*, *Fissidens bryoides*, *Brachythecium rutabulum*, види роду *Plagiothecium* Schimp. В сухіших умовах для різних відслонень властиві представники *Bryaceae* s.l. (*Pohlia cruda*, *P. annotina*, *P. andalusica*), *Dicranaceae* (*Dicranella crispa*, *D. heteromalla*), *Pottiaceae* (*Barbula unguiculata*, *Didymodon fallax*) та деяких інших родин.

Видовий склад бріофітів прибережно-водних місцезростань ми вивчали біля с. Іваньків, в окол. с. Свердловки, х. Сміле. В воді озер та р. Десни трапляється *Drepanocladus aduncus*, *Leptodictyum riparium*, а біля джерел – *Calliergonella cuspidata*. Береги ставків заселяють печіночник *Riccia cavernosa* та мохи *Physcomitrium pyriforme*, *Funaria hygrometrica*, *Leptobryum pyriforme*, *Dicranella varia*, види секції *Erythrocarpa* Kindb. роду *Bryum* Hedw. (зокрема, *Bryum klinggraeffii*). Своєрідний набір мохів спостерігається на вербах і топо-

лях вздовж Десни. Тут маємо низку видів роду *Orthotrichum* Hedw. (*O. affine*, *O. speciosum*, *O. obtusifolium*, *O. pumilum*), *Syntrichia ruralis*, *S. virescens*, *Ceratodon purpureus* та бокоплідні мохи *Leskea polycarpa*, *Pylaisia polyantha*, *Leucodon sciuroides*, *Brachythecium salebrosum*.

Нарешті, штучні субстрати (черепицеві дахи, цегляні підмурки будинків, бетонні конструкції тощо) є улюбленим місцем для поселення різних космополітних мохів - *Grimmia pulvinata*, *Schistidium apocarpum*, *Syntrichia ruralis*, *Tortula muralis*, *Ceratodon purpureus*, *Bryum argenteum*.

Таблиця 13

Розподіл мохоподібних Мезинського НПП за місцезростаннями

Назви видів	Субстрати					Місцезростання				
	кд	мд	гр	кс	ін	шл	хм	сх	яб	пв
Антоцероти та печіночники										
<i>Anthoceros agrestis</i>			x				x			
<i>Blasia pusilla</i>			x						x	x
<i>Chiloscyphus polyanthos</i>			x						x	
<i>Leiocolea heterocolpos</i>			x						x	
<i>Lophocolea heterophylla</i>	x	x				x	x		x	
<i>L. minor</i>	x		x				x		x	
<i>Marchantia polymorpha</i>			x						x	x
<i>Pellia endiviifolia</i>			x						x	
<i>Ptilidium pulcherrimum</i>	x						x			
<i>Radula complanata</i>	x					x				
<i>Riccia cavernosa</i>			x							x
<i>R. sorocarpa</i>			x				x			
<i>Scapania curta</i>			x						x	
Мохи										
<i>Abietinella abietina</i>			x					x	x	
<i>Aloina rigida</i>			x					x		
<i>Amblystegium serpens</i>	x	x	x	x		x	x		x	
<i>A. subtile</i>	x					x				
<i>Anomodon attenuatus</i>	x					x				
<i>A. longifolius</i>	x					x				
<i>A. viticulosus</i>	x					x				
<i>Atrichum undulatum</i>			x			x			x	
<i>Barbula unguiculata</i>			x						x	x
<i>Brachytheciastrum velutinum</i>	x		x			x			x	
<i>Brachythecium albicans</i>			x				x	x		

B. campestre			x					x		
B. mildeanum			x							x
B. rutabulum		x	x			x			x	
B. salebrosum	x	x				x			x	
Bryum argenteum			x	x						x
B. caespiticium			x					x		
B. klinggraeffii			x							x
B. moravicum	x					x				
B. rubens			x				x			
B. violaceum			x					x		
Callicladium haldanianum	x	x				x	x			
Calliergonella cuspidata			x		x					x
C. lindbergii			x							x
Campylophyllum calcareum			x						x	
Ceratodon purpureus	x		x	x		x	x		x	
Cirriphyllum piliferum			x				x			
Climacium dendroides			x							x
Dicranella crispa			x						x	
D. heteromalla			x			x	x		x	
D. varia			x							x
Dicranum montanum	x	x				x	x			
D. polysetum			x				x			
D. scoparium	x					x	x			
D. tauricum	x					x				
Didymodon fallax			x						x	
Drepanocladus aduncus					x					x
Fissidens bryoides			x						x	
Funaria hygrometrica			x	x						x
Grimmia anodon				x						
G. pulvinata				x						
Herzogiella seligeri		x				x			x	
Homalia trichomanoides	x					x				
Hygroamblystegium varium	x		x			x				x
Hylocomium splendens			x				x			
Hypnum cupressiforme	x					x	x			
H. pallescens	x	x				x	x		x	
Leptobryum pyriforme			x						x	x
Leptodictyum riparium		x			x					x

Leskea polycarpa	x			x		x				
Leucodon sciuroides	x					x				
Mnium marginatum			x						x	
M. stellare			x						x	
Orthotrichum affine	x									
O. obtusifolium	x					x				
O. patens	x					x				
O. pumilum	x			x		x				
O. speciosum	x					x	x			
Oxyrrhynchium hians			x			x			x	
Physcomitrium pyriforme			x							x
Plagimnum cuspidatum	x		x			x	x		x	
P. medium			x						x	
P. rostratum			x						x	
P. undulatum			x						x	
Plagiothecium cavifolium			x			x			x	
P. denticulatum	x		x			x			x	
P. laetum	x	x				x			x	
Platygyrium repens	x	x				x	x			
Pleuridium subulatum			x							x
Pleurozium schreberi			x				x			
Pogonatum aloides			x				x			
P. urnigerum			x						x	
Pohlia andalusica			x						x	x
P. annotina			x			x	x		x	x
P. cruda			x			x	x		x	
P. melanodon			x						x	
P. nutans	x		x			x	x			
P. prolifera			x			x				
P. wahlenbergii			x						x	
Polytrichum commune			x						x	
P. juniperinum			x				x	x		
P. piliferum			x					x		
Pseudoleskeella nervosa	x					x				
Pterigynandrum filiforme	x					x				
Pylaisia polyantha	x					x				
Rhizomnium punctatum			x							x
Rhytidiadelphus squarrosus			x				x			

R. triquetrus			x				x			
Sanionia uncinata	x						x			
Schistidium apocarpum	x			x						
Sciuro-hypnum oedipodium			x			x				
S. populeum	x					x				
S. reflexum	x					x				
Syntrichia ruralis	x		x	x				x		
S. virescens	x					x				
Tetraphis pellucida		x				x				
Thuidium assimile			x				x			
T. delicatulum			x				x			
Tortula modica			x					x		
T. muralis				x						
T. truncata			x							x
Trichodon cylindricus			x							x
Ulota crispa	x	x				x	x			
Загалом:	43	13	75	11	3	48	33	10	41	23

Умовні позначення. *Субстрати:* **кд** – кора дерев, **мд** – мертва деревина, **гр** – ґрунт, **кс** – штучні кам'янисті субстрати, **ін** – інші субстрати. *Місцезростання:* **шл** – широколистяні ліси, **хм** – хвойні та мішані насадження, **сх** – остепнені схили, **яб** – яри та балки, **пв** – прибережно-водні стації.

В Мезинському НПП виявлено нові та рідкісні як для регіону, так і для всієї країни види. Так, *Pohlia prolifera* є новим видом для України, *Leiocolea heterocolpos* – для її рівнинної частини, а *Grimmia anodon* вперше знайдена на Українському Поліссі. *Pohlia prolifera* - дрібний верхоплідний мох, що розмножується виводковими тільцями, зібраними пучками в пазухах листків. Вид поширений у Євразії (Європа, Сибір, Далекий Схід) та Північній Америці. *Leiocolea heterocolpos* - листкостебловий печіночник, відомий в Гренландії, країнах Європи, Азії (Сибір, Гімалаї) та Північній Америці. В Україні знайдений лише в двох пунктах Закарпатської та Чернівецької областей [Зеров, 1964]. *Grimmia anodon* - епілітний мох з «сидячою» коробочкою; крім природних (вапняки, пісковики), заселяє також штучні кам'янисті субстрати. Поширений в Гренландії, Європі, Азії, Північній Африці та Північній Америці. Більшість знахідок в Україні відома з Лівобережного Степу та Криму; окремі локалітети виявлені також на Правобережжі в Львівській, Хмельницькій та Вінницькій областях [Бачурина, Мельничук, 1988]. Крім того, 14 таксонів, знайдених в цьому парку, є першими знахідками на Лівобережному Поліссі, це: *Riccia cavernosa*, *R. sorocarpa*, *Pellia endiviifolia*, *Pleuroidium subulatum*, *Trichodon cylindricus*, *Didymodon fallax*, *Syntrichia virescens*, *Orthotrichum patens*, *Pohlia andalusica*,

P. melanodon, *P. wahlenbergii*, *Mnium marginatum*, *Amblystegium serpens* var. *juratzkanum*, *Cirriphyllum piliferum*.

Таким чином, на території Мезинського НПП встановлено 116 видів бріофітів. Через своєрідність природних умов (відслонення лесів, крейди) бріофлора парку має лісостепові риси. Зокрема, в спектрі родин тут відсутня Sphagnaceae, натомість високі місця посідають Pottiaceae, Dicranaceae та Bryaceae s.l., представники яких характерні для різних відслонень, остепнених схилів та рудеральних місцезростань. У МНПП не виявлено види, що занесені до «Червоних книг» України та Європи; проте тут росте низка рідкісних як для Лівобережного, так і для всього Українського Полісся мохоподібних.

Мохоподібні національного природного парку «Прип'ять-Стохід»

НПП «Прип'ять-Стохід» знаходиться в межах Любешівського району в північно-східній частині Волинської області. Він створений у 2007 році; його загальна площа становить 39315,5 га. Територія НПП витягнута із заходу на схід вздовж р. Прип'ять. Вона включає дві частини: східну, чи Прип'ять-Стохідську, що розміщена в межах колишнього регіонального ландшафтного парку і західну, чи Прип'ятську. Основними біотопами парку є болота – 17140 га (43,6% площі), ліси – 13240 га (33%), чагарникова рослинність – 6190 га (15,5%); решту території займають водойми – 2165 га (5,5%), піски – 54 га (0,14%), інші землі – 513 га (1,3%). Природні умови НПП зумовлюють розвиток своєрідного рослинного покриву. Зокрема, тут спостерігається велика участь гідрофільних типів рослинності – водного та прибережно-водного, які утворюють в заплавах Прип'яті, Стоходу та їх приток комплекс із болотною і лучною рослинністю. Серед боліт переважають трав'яні, меншою є роль евтрофних трав'яно-мохових, а також мезотрофних та оліготрофних боліт. Серед лук переважають торф'яністі та болотисті. Лісова рослинність представлена сосновими, дубово-сосновими, дубовими, дубово-грабовими, вільховими лісами [Фіторізноманіття..., 2006, 2012].

Перші відомості про мохоподібні території сучасного НПП «Прип'ять-Стохід» знаходимо в праці польського бріолога Б.Шафрана; для окол. с. Люб'язь він наводив чотири види сфагнових мохів [Szafran, 1930]. Після приєднання Західної України до СРСР тут починають працювати вітчизняні науковці. Геоботаніки Є.М. Брадїс та Г.Ф. Бачурина поблизу сіл Люб'язь, Ветли, Цир, Бірки зібрали 15 видів мохів, переважно болотних. Більшість цих знахідок процитовано в праці «Список листяних мохів Західної Волині» [Мельничук, 1955], «Флорі мохів» України [Бачурина, Мельничук, 1987, 1989, 2003] та деяких інших публікаціях [Улична, Вороніна, 1979; Кулик, 1990].

Наступний етап ботанічних досліджень пов'язаний із створенням в 1995 р. на території Любешівського р-ну Волинської обл. РЛП «Прип'ять-Стохід». У 2002-2003 роках О.П. Куринчук провадила бріологічне вивчення цього регіонального

парку. В окол. сіл Дольськ, Бучин, Зарудче, Люб'язь, Хоцунь у соснових та мішаних лісах, на болотах і луках та в інших біотопах нею було зібрано 154 зразки мохоподібних, в яких визначено 49 видів [Куринчук, 2004]. З них визначення таких таксонів, як *Dicranoweisia crispula* (Hedw.) Milde, *Encalypta ciliata* Hedw., *Schistidium strictum* (Turn.) Loeske ми вважаємо помилковими. За відомостями з вищезгаданих публікацій на початок XXI століття в бріофлорі РЛП «Прип'ять-Стохід» було встановлено всього 57 видів. Грунтовні ботанічні дослідження на території ландшафтного парку були здійснені співробітниками Міжвідомчої комплексної лабораторії наукових основ заповідної справи (Т.Л. Андрієнко, О.І. Прядко, Р.Я. Арап). Протягом 2003-2007 рр. ними провадилося вивчення рослинного покриву та рідкісних видів флори, а в останні роки – таких цінних ділянок, як Сваловицька дача, Пожогів груд із карбонатним болотом, деяких маловивчених островів та озер. При цьому було розпочате вивчення несудинних рослин, а також тваринного світу парку [Андрієнко та ін., 2009].

У червні та серпні 2013 року бріологічне вивчення НПП «Прип'ять-Стохід» продовжене О.О. Орловим. Ним зібрано близько 800 зразків мохоподібних в окол. сіл Сваловичі, Селісок, Люб'язь, Невір, Бірки, Дольськ, Бучин, Пожог та ін. Були обстежені різні місцезростання: евтрофні та мезотрофні болота, вільшняки, дубово-грабовий ліс, сосново-дубово-грабовий ліс, затінені та освітлені доти, залізобетонні конструкції в охоронній зоні. В результаті визначення цих та інших матеріалів В.М. Вірченком список бріофітів парку збільшився майже вдвічі і становить нині 109 видів [Вірченко, Орлов, 2014].

Видовий склад печіночників парку ще недостатньо виявлений, тому систематичну структуру гепатикофлори на даний час встановити неможливо. Як бачимо з таблиці 14, до спектру провідних родин мохів НПП «Прип'ять-Стохід» входять 11 родин, які об'єднують 37 родів та 78 видів, що становлять близько 72 % всієї флори мохів. Закономірно, на першому місці в спектрі перебуває *Sphagnaceae*, представники якої домінують на сфагнових болотах. Родина *Amblystegiaceae* (разом з *Calliergonaceae*) займає другу позицію, бо на території парку поширені евтрофні болота. Про залісненість цієї ПЗТ свідчить видове багатство *Hypnaceae*, *Dicranaceae*, *Orthotrichaceae*, *Brachytheciaceae*, *Polytrichaceae*. Зауважимо, дев'яте місце в спектрі родин посідає *Pottiaceae*, представники якої властиві різним порушеним чи штучним оселищам, зокрема дотам. Решта 18 родин флори мохів містить 1-3 види кожна.

Як згадано, на території НПП «Прип'ять-Стохід» найбільші площі займає болотна рослинність. В її складі зареєстровано 36 видів мохоподібних (таблиця 15). Серед боліт переважають трав'яні: осокові та злакові. Для осокових боліт властиве домінування осок омської (*Carex omskiana*) та зближеної (*C. appropinquata*), а для злакових – *Phragmites australis* та *Glyceria maxima*. Більша частина болотних видів мохів виявлена саме на евтрофних болотах. Для них характерні *Drepanocladus aduncus*, *Calliergonella cuspidata*, *Bryum pseudotriquetrum*; рідше трапляються печіночник *Pellia epiphylla* і мохи *Fissidens adianthoides*, *Callirgon cordifolium*, *Namatocaulis vernicosus*, *Scorpidium cossonii*. Через вели-

ку обводненість на цих болотах знаходимо водні мохи *Leptodictyum riparium* і *Fontinalis antipyretica*.

Таблиця 14

Спектр провідних родин мохів НПП «Прип'ять-Стохід»

№	Родина	Кількість родів	Кількість видів	Частка від загальної кількості видів, %
1	Sphagnaceae	1	16	14, 67
2	Amblystegiaceae	6	8	7, 33
3	Hypnaceae	7	8	7, 33
4	Dicranaceae	2	7	6, 42
5	Orthotrichaceae	2	7	6, 42
6	Bryaceae	2	7	6, 42
7	Brachytheciaceae	4	7	6, 42
8	Polytrichaceae	3	6	5, 50
9	Pottiaceae	4	4	3, 66
10	Calliergonaceae	3	4	3, 66
11	Hylocomiaceae	3	4	3, 66
	Загалом	37	78	71, 55

У національному парку, а саме в урочищі Пожогів груд, трапляються карбонатні ефтрофні болота, на яких домінує і співдомінує центральноєвропейський вид осока Девелла (*Carex davalliana*). Такі угруповання раніше були відомі на Малому Поліссі, Волинському лесовому плато і Західному Поділлі, а на Волинському Поліссі виявлені вперше [Андрієнко та ін., 2009]. На цих болотах деревний ярус відсутній, чагарники трапляються поодинокі. На ділянках із більшим зволоженням в трав'яному ярусі, крім *Carex davalliana*, співдомінують *Juncus inflexus* і *Carex disticha*. Розріджений моховий покрив утворюють *Drepanocladus sendtneri*, *Campylium stellatum*, а також *Drepanocladus polygamus*, *Calliergon giganteum*, *Calliergonella cuspidata*. На менш зволжених ділянках цих боліт трав'яний ярус формують *Molinia caerulea*, *Carex panicea*, *C. nigra*, *C. flava*. В моховому покриві, крім деяких згаданих вище мохів, з'являються лучно-болотні види *Drepanocladus aduncus*, *Bryum pseudotriquetrum*, *Climacium dendroides*, *Thuidium assimile* і *Oxyrrhynchium hians*.

Мезотрофні болота в НПП «Прип'ять-Стохід» представлені осоково-сфагновими ценозами із *Carex lasiocarpa* або рідше – з *Carex rostrata* [Андрієнко та ін., 2009]. На мезотрофному болоті-блюдці Дольського лісництва (кв. 50) О.О. Орловим були виявлені *Sphagnum fallax*, *S. angustifolium*, *S. magellanicum*. А при березі озера Біле (окол. с. Невір) на оліго-мезотрофній сплавині встановлені *Straminergon stramineum*, *Sphagnum teres*, *S. flexuosum* і *S. angustifolium*. Оліготрофні болота є рідкісними в межах парку. Одне з них розміщене в Бучинській дачі, де в трав'яно-чагарничковому ярусі переважають *Ledum palustre*,

Eriophorum vaginatum, *Oxycoccus palustris*. З мохів тут ростуть *Aulacomnium palustre*, *Sphagnum angustifolium*, *S. capillifolium*, *S. magellanicum*. На верховому болоті в окол. с. Люб'язь ще в минулому столітті був зібраний *Sphagnum rubellum* [Szafran, 1930].

Завдяки різноманіттю стацій у лісах парку виявлено понад 60 видів мохоподібних. У лісових угрупованнях мохи заселяють лісовий ґрунт та його відслонення (на схилах, вздовж доріг, канав), пеньки та мертву деревину, окоренки і стовбури живих дерев. Найбагатшою за видовим складом є наземна лісова бриофлора – 37 видів; проте поширені ці види нерівномірно, залежно від типу лісу. У деяких асоціаціях епігейні мохи представлені небагатьма видами і ростуть окремими латками, а в інших вони створюють суцільний моховий покрив. Так, у сухих борах та суборах ростуть *Polytrichum piliferum*, *P. juniperinum*, *Ceratodon purpureus*, *Pohlia nutans*, *Brachythecium albicans*. Ценотична роль мохів проявляється в сосняках зеленомохових, де домінують та співдомінують *Pleurozium schreberi*, *Dicranum polysetum*, рідше *Hylocomium splendens*, *Rhytidiadelphus triquetrus* та *Ptilium crista-castrensis*. На згарищах тут нерідко бачимо космополіти *Marchantia polymorpha*, *Funaria hygrometrica*, *Ceratodon purpureus*. У вологіших умовах в наземному покриві хвойних лісів з'являються *Leucobryum glaucum*, *Polytrichum commune*, *Aulacomnium palustre*, види роду *Sphagnum* L. (*S. fallax*, *S. flexuosum*, *S. capillifolium*, *S. palustre*). В дубово-грабових лісах на ґрунті спостерігаються відмінні види, а саме *Plagiomnium cuspidatum*, *Atrichum undulatum*, *Polytrichastrum formosum*, *P. longisetum*, *Oxyrrhynchium hians* та ін. Згадані види в цих лісах суцільного покриву не утворюють, а ростуть окремими дернинками з невеликим загальним покриттям.

Після групи наземних мохоподібних за кількістю видів друге місце у лісах НПП «Прип'ять-Стохід» посідає група епіфітних (27 видів). Більшість цих видів росте на окоренках, при основі стовбурів дерев і вони не є справжніми епіфітами. На окоренках сосен зрідка трапляються *Dicranum montanum*, *D. scorarium* і *Pohlia nutans*. Значно частіше мохоподібні поселяються на основах стовбурів беріз. З мохів це *Hypnum cupressiforme*, *H. pallescens*, *Dicranum montanum*, *D. flagellare*, *Callicladium haldanianum*, а з печіночників *Lophocolea heterophylla* та *Ptilidium pulcherrimum*. На стовбурах вільхи частіше ростуть *Hypnum cupressiforme* та *Callicladium haldanianum* з участю *Radula complanata*, *Lophocolea heterophylla*, *Dicranum montanum*, *Hypnum pallescens*, *Herzogiella seligeri*, *Amblystegium serpens*, *Platygyrium repens*, *Brachytheciastrum velutinum*, *Brachythecium rutabulum* *Brachythecium salebrosum* та ін. А в основі стовбурів осики часто селиться *Pylaisia polyantha*, яка може високо підніматися по стовбуру. На осики трапляються також *Platygyrium repens*, *Leucodon sciuroides* та облігатні епіфіти з роду *Orthotrichum* Hedw. (*O. speciosum*, *O. pumilum*, *O. obtusifolium*). На дубах та грабах в парку виявлені печіночники *Jamesoniella autumnalis*, *Radula complanata*, *Lophocolea heterophylla* та мохи *Brachytheciastrum*

velutinum, Brachythecium salebrosum, Dicranum montanum, Herzogiella seligeri, Hupnum cupressiforme, Platygyrium repens, Ulota crispa й ряд інших видів.

Трете місце в лісах парку за кількістю видів займає група епіксільних видів (25). У вологих затінених лісостанах, особливо вільхових, мохоподібні майже суцільним килимом вкривають мертві стовбури та пеньки. Як відомо, видовий склад епіксільних бріофітів залежить від ступеня розкладу деревини. На порівняно свіжій деревині, яка тільки починає гнити, знаходимо види, які звичайно селяться на окоренках та коренях живих дерев. Це *Radula complanata*, *Ptilidium pulcherrimum*, *Amblystegium serpens*, *Hupnum cupressiforme*, *H. pallescens*, *Platygyrium repens*, *Pyralisia polyantha*, *Plagiomnium cuspidatum*, *Brachytheciastrum velutinum*, *Brachythecium salebrosum*. Пізніше, після відпадання кори, їх місце займають інші види, серед яких трапляються й облигатні епіксіли. До них частково належать печіночники *Lophocolea heterophylla*, *Lepidozia reptans* та мохи *Dicranum montanum*, *D. flagellare*, *Tetraphis pellucida*, *Herzogiella seligeri*, *Callicladium haldanianum*, *Plagiothecium denticulatum*, *P. laetum* тощо. На зовсім розкладеній деревині, яка поступово перетворюється на багату підстилку, селяться мохи, характерні для наземного покриву хвойних і листяних лісів.

Таблиця 15

**Розподіл мохоподібних НПП «Прип'ять-Стохід»
за біотопами та субстратами**

Назви видів	Лісові субстрати			Болота		Шкк	Інші
	гр	мд	кд	ев	сф		
Печіночники							
<i>Jamesoniella autumnalis</i>			x				
<i>Lepidozia reptans</i>		x					
<i>Lophocolea heterophylla</i>		x	x				
<i>Marchantia polymorpha</i>	x						x
<i>Pellia epiphylla</i>				x			
<i>Ptilidium pulcherrimum</i>		x	x				
<i>Radula complanata</i>		x	x				
<i>Riccia fluitans</i>							x
Мохи							
<i>Amblystegium serpens</i>		x	x			x	
<i>Atrichum undulatum</i>	x						
<i>Aulacomnium palustre</i>	x				x		x
<i>Barbula unguiculata</i>						x	
<i>Brachytheciastrum velutinum</i>		x	x			x	
<i>Brachythecium albicans</i>	x					x	
<i>B. rutabulum</i>		x	x			x	

B. salebrosum		x	x			x	
Bryoerythrophyllum recurvirostrum						x	
Bryum argenteum	x					x	x
B. caespiticium						x	x
B. capillare							x
B. klinggraeffii	x						
B. moravicum		x	x			x	
B. pseudotriquetrum				x			
Callicladium haldanianum		x	x				
Calliargon cordifolium				x			
C. giganteum				x			
Calliargonella cuspidata				x			x
Campyliadelphus chrysophyllus			x				
Campylium stellatum				x			
Campylophyllum calcareum						x	
Ceratodon purpureus	x					x	
Climacium dendroides				x			
Dicranella cerviculata	x						
D. heteromalla	x						x
Dicranum bonjeanii				x			
D. flagellare		x	x				
D. montanum		x	x				
D. polysetum	x					x	
D. scoparium	x	x	x			x	
Drepanocladus aduncus				x			x
D. polygamus				x			
D. sendtneri				x			
Fissidens adianthoides				x		x	
Fontinalis antipyretica				x			x
Funaria hygrometrica	x						x
Grimmia pulvinata						x	
Hamatocaulis vernicosus				x			
Hedwigia ciliata							x
Herzogiella seligeri		x	x				
Hylocomium splendens	x						
Hypnum cupressiforme		x	x			x	
H. pallescens		x	x				

Isothecium alopecuroides		x					
Leptodictyum riparium				x			
Leucobryum glaucum	x						
Leucodon sciuroides			x			x	
Orthotrichum anomalum						x	
O. cupulatum						x	
O. diaphanum						x	
O. obtusifolium		x	x			x	
O. pumilum			x			x	
O. speciosum			x				
Oxyrrhynchium hians	x			x			
Philonotis fontana				x			
Plagimnum affine						x	
P. cuspidatum	x	x				x	
P. undulatum	x						
Plagiothecium denticulatum		x					
P. laetum		x	x			x	
Platygyrium repens		x	x				
Pleurozium schreberi	x						
Pohlia melanodon	x						
P. nutans	x	x	x				
Polytrichastrum formosum	x						
P. longisetum	x						
Polytrichum commune	x						
P. juniperinum	x						
P. piliferum	x					x	
Ptilium crista-castrensis	x						
Pylaisia polyantha		x	x			x	
Rhodobryum roseum	x						
Rhytidiadelphus squarrosus							x
R. triquetrus	x						x
Schistidium apocarpum						x	
Sciuro-hypnum oedipodium	x		x			x	
S. populeum						x	
Scorpidium cossonii				x			
Sphagnum angustifolium						x	
S. capillifolium	x					x	
S. centrale						x	

<i>S. cuspidatum</i>					x		
<i>S. fallax</i>	x				x		
<i>S. fimbriatum</i>					x		
<i>S. flexuosum</i>	x				x		
<i>S. girgensohnii</i>	x						
<i>S. magellanicum</i>					x		
<i>S. majus</i>					x		
<i>S. obtusum</i>					x		
<i>S. palustre</i>	x				x		
<i>S. papillosum</i>					x		
<i>S. rubellum</i>					x		
<i>S. squarrosum</i>	x				x		
<i>S. teres</i>					x		
<i>Straminergon stramineum</i>					x		
<i>Syntrichia ruralis</i>	x					x	x
<i>Tetraphis pellucida</i>		x					
<i>Thuidium assimile</i>	x			x			
<i>Tortula muralis</i>						x	
<i>Ulota crispa</i>			x				
Загалом	37	25	27	19	17	34	15

Умовні позначення. *Лісові субстрати:* **кд** – кора дерев, **мд** – мертва деревина, **гр** – ґрунт; *болота:* **ев** – евтрофні, **сф** – сфагнові; **шкс** – штучні кам'янисті субстрати.

На території НПП «Прип'ять-Стохід» (в окол. сіл Сваловичі, Селісок, Бучин) з часів Першої світової війни збереглися руїни дотів. На них встановлено 34 види мохів різних субстратних груп. Насамперед тут спостерігалися відомі космополіти *Ceratodon purpureus*, *Bryum argenteum*, *B. caespiticium*, *Barbula unguiculata*, *Syntrichia ruralis*. Оскільки доти розміщені в мішаних лісах, то на їх вкритих гумусом горизонтальних поверхнях ростуть звичайні епігейні лісові мохи *Polytrichum piliferum*, *Brachythecium albicans*, *Dicranum polysetum*, *Pleurozium schreberi*. Цікаво те, що як і в Рівненському ПЗ, на дотах парку виявлено болотний мох *Fissidens adianthoides*. Найчисельнішу групу на дотах складають мохи-епіфіти, які «переходять» на бетонний субстрат зі стовбурів дерев та мертвої деревини. Сюди відносимо *Pyralisia polyantha*, *Leucodon sciuroides*, *Hypnum cupressiforme*, *Bryum moravicum*, *Amblystegium serpens*, *Brachytheciastrum velutinum*, представників роду *Orthotrichum* Hedw. (*O. diaphanum*, *O. obtusifolium*, *O. pumilum*). З числа петрофітів, що надають бріофлорі дотів певної специфічності, слід назвати *Schistidium arocarpum*, *Grimmia pulvinata*, *Orthotrichum anomalum*, *O. cupulatum*, *Bryoerythrophyllum recurvirostrum*, *Tortula muralis*. Ці ж види, як і епігейні космо-

політи, часто трапляються на штучних кам'янистих субстратах пізнішого походження, ніж доти – бетонних містках, цегляних будинках, шиферних дахах.

На території НПП «Прип'ять-Стохід» за весь період дослідження його бріофлори виявлено низку рідкісних чи спорадично поширених видів. Насамперед це стосується болотних мохів, зокрема тих, що ростуть на карбонатних болотах – *Drepanocladus sendtneri*, *D. polygamus*, *Campylium stellatum*, *Calliergon giganteum* й інших. З цікавих знахідок в парку слід відзначити *Namatocaulis vernicosus*, що занесений до Червоної книги мохоподібних Європи [Red..., 1995], а також торфові мохи *Sphagnum majus* і *S. rubellum*, які занесені до Червоної книги Волинської області [Коніщук та ін., 2010]. Досить обмежене поширення в заповідних об'єктах Українського Полісся мають знайдені в НПП *Pohlia melanodon*, *Bryum klinggraeffii*, *Orthotrichum cupulatum*, *Campyliadelphus chrysophyllus* та деякі інші види.

Таким чином, на сьогодні в бріофлорі НПП «Прип'ять-Стохід» відомо 109 видів. Без сумніву, цей національний парк відіграє важливу роль у збереженні болотних мохів Волинського Полісся, зокрема тих, що ростуть на карбонатних болотах. Тут встановлено локалітети мохів, занесених до Червоної книги Волинської області та Червоної книги мохоподібних Європи. З метою якомога повнішої інвентаризації видового складу мохоподібних НПП «Прип'ять-Стохід» бріологічними дослідженнями слід рівномірно охопити всю територію парку, насамперед його західну та центральну частини. Необхідно провести вивчення бріофлори ще не обстежених досі рослинних угруповань та місцезростань (соснових насаджень, оголеного торфу, мокрих пісків, берегів річок і озер).

Підрозділ 2.3. Проектовані національні природні парки

Мохоподібні проектованого Коростишівського національного природного парку

Законом України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» передбачено створення в Житомирській області Коростишівського національного природного парку. Його буде створено у південній і центральній частинах Коростишівського адміністративного району, а орієнтовна площа становитиме близько 20000 га. Основу природної рослинності цієї території становлять ліси (52,8% площі), сіножаті та пасовища (7%), болота (2%), водойми (1%), піски (0,8%) та відслонення кристалічних порід (0,03%). Серед лісів переважають культури сосни звичайної, менші площі займають дубові, чорновільхові, грабові, березові деревостани [Орлов, Якушенко, 2005]. Якщо флора судинних рослин даного регіону добре вивчена і включає 988 видів, то його бріофлора – слабо і фрагментарно. До наших досліджень для цієї території вказували 45 видів мохоподібних, переважно болотних [Зеров, 1964; Бачурин, Мельничук, 1987-89, 2003 та ін.].

За час виконання відділом ліхенології та бріології Інституту ботаніки НАНУ теми «Таксономічне різноманіття та флорогенетичні зв'язки лишайників, мохоподібних і наземних водоростей гранітних відслонень Українського кристалічного щита» (2003-2007 рр.) автором статті були проведені бріологічні дослідження на території проектованого Коростишівського НПП. У м. Коростишеві та на його околицях було обстежено відслонення кристалічних порід на остепнених схилах, у соснових та дубово-грабових лісах. Всього нами зібрано близько 80 пакетів мохоподібних. Крім власних результатів, при складанні списку мохоподібних проектованого Коростишівського НПП були використані опубліковані матеріали, дані з бріологічного гербарію Інституту ботаніки (KW-B), а також деякі зразки із збірок О.О. Орлова та Д.М. Якушенка.

У результаті проведеної роботи і узагальнення всіх відомих матеріалів список мохоподібних проектованого Коростишівського НПП збільшився більше, ніж удвічі і на сьогодні включає 115 видів: 14 видів печіночників та 101 – мохів, в т.ч. 15 сфагнів [Вірченко, 2009]. Кількісно це складає відповідно 38,7% бріофлори Житомирської області. Завдяки значній залісненості тут спостерігається флористичне багатство родин Brachytheciaceae, Orthotrichaceae, Dicranaceae; натомість видова насиченість Sphagnaceae свідчить про заболоченість (принаймні у минулому) цієї території. Родина Grimmiaceae, куди входять облігатні епіліти, вказує на присутність в регіоні кам'янистих відслонень (табл. 16).

Спектр провідних родин мохів проектованого Коростишівського НПП

№	Родина	Кількість родів	Кількість видів	Частка від загальної кількості видів, %
1	Sphagnaceae	1	15	15
2	Brachytheciaceae	6	9	9
3	Orthotrichaceae	2	8	8
4	Dicranaceae	3	7	7
5	Hypnaceae	6	7	7
6	Polytrichaceae	3	6	6
7	Grimmiaceae	3	6	6
8	Amblystegiaceae	6	6	6
9	Plagiomniaceae	1	3	3
	Загалом	31	67	67

Видовий склад та проективне покриття мохоподібних на камінні залежить від зволоження, освітлення, наявності гумусу, кута нахилу його поверхонь по відношенню до горизонтальної площини та ін. Залежно від зміни основних екологічних факторів на дослідженій території можна виділити такі типові місцезростання з участю петрофітних бріофітів: сухі освітлені відслонення на остепнених схилах, затінене каміння під шатром лісів (листяних, хвойних), мокре каміння по берегах водотоків та у воді (табл. 17).

Освітлені відкриті кам'яністі відслонення трапляються на схилах балок, по берегах річок; з часом вони трансформуються у петрофітні остепненолучні ценози. З урахуванням даних літератури і бріологічного гербарію Інституту ботаніки НАНУ, у подібних екотопах встановлено близько 20 видів мохоподібних. Загалом специфіку бріофлористичному комплексу освітлених гранітних виходів складають ряд облигатних епілітів, зокрема з родини Grimmiaceae. Розподіл мохоподібних у такому місцезростанні, як правило, виглядає наступним чином. На сухому освітленому камінні домінують представники роду *Grimmia* Hedw. (*G. laevigata*, *G. ovalis*, *G. pulvinata*); домішку до них складають *Schistidium apocarpum*, *Orthotrichum anomalum*, *Hedwigia ciliata*. З появою шару гумусу на камінні вже з'являються епігейні мохи *Ceratodon purpureus*, *Polytrichum piliferum*, *P. juniperinum*, *Syntrichia ruralis*, *Racomitrium canescens*, *Abietinella abietina*, *Brachythecium albicans*. Зауважимо, що деякі представники цього комплексу (*Grimmia* spp., *Schistidium apocarpum*, *Hedwigia ciliata*) проникають в освітлені екотопи лісів. З іншого боку, частина лісових видів (як *Hypnum cupressiforme* та ін.) знаходить собі сприятливі еконіші на петрофітних остепненолучних ділянках.

Мохоподібні кам'яністі відслонення під шатром лісів, як згадано, обстежені нами в окол. м. Коростишева. У цьому типі місцезростань встановлено близько 40 видів, причому значну частку яких становлять звичайні лісові мохоподібні. На затінених кам'яністих виходах із середнім ступенем зволоження у листяних лісах

дуже характерні так звані епіфіто-епіліти. Крім каміння, вони заселяють також око-ренки, стовбури дерев, подекуди і мертву деревину. З мохів тут домінують *Hypnum cupressiforme*, *Sciuro-hypnum populeum*, *Paraleucobryum longifolium*; співдомінантами виступають *Homalothecium sericeum*, *Anomodon attenuatus*, *Isothecium alopecuroides*, *Pterygandrum filiforme*, *Pseudoleskeella nervosa*, *Platygyrium repens*. З печіночників в мохових обростаннях беруть участь *Radula complanata*, *Frullania dilatata*, *Porella platyphylla*, *Plagiochila porelloides*, *Lejeunea cavifolia*. На шарі ґрунту в дубово-грабових лісах з'являються вже типові епігейні мохи *Atrichum undulatum*, *Polytrichastrum formosum*, *Dicranella heteromalla*, *Plagiomnium cuspidatum*, *Tortula subulata*, *Plagiothecium cavifolium*; у вологіших місцях – *Rhizomnium punctatum*, *Climacium dendroides*, *Brachythecium rutabulum*.

Склад петрофітної бріофлори хвойних та мішаних лісів відрізняється від такого листяних; зокрема, у хвойних лісах більшу роль відіграють фотофільні та оксифільні види. В освітлених місцях у таких лісах на силікатному камінні знаходимо представників родів *Grimmia*, *Schistidium* Brid., *Hedwigia ciliata*; у затінених – *Hypnum cupressiforme*, *Paraleucobryum longifolium*, *Dicranum scoparium*, *D. montanum*, *Sciuro-hypnum oedipodium*, *S. populeum*, *Brachytheciastrum velutinum*. З печіночників трапляються *Barbilophozia barbata*, *Ptilidium pulcherrimum*, *Lophocolea heterophylla*, *Cephaloziella* spp. З появою шару гумуса тут поселяються види наземного мохового покриву соснових лісів: *Polytrichum piliferum*, *P. juniperinum*, *Syntrichia ruralis*, *Ceratodon purpureus*, *Pohlia nutans*, *Bryum moravicum*, *Dicranum polysetum*, *Pleurozium schreberi*.

Такі екотопи, як занурене у воду каміння та каміння, що регулярно зрошується водою широко представлені на Житомирському Поліссі. У даних місцезростаннях, з урахуванням літературних даних, трапляється загалом трохи більше 10 видів; це, в основному, представники родин *Amblystegiaceae*, *Fissidentaceae*, *Fontinalaceae* і вони відсутні в інших типах місцезростань. За нашими спостереженнями на камінні у воді проєктованого парку найчастіше трапляється *Leptodictyum girarium*.

Таблиця 17

Розподіл бріофітів проєктованого Коростишівського НПП за місцезростаннями

Назви видів	Місцезростання						
	Лісові субстрати			сл	сх	бл	інші
	кд	кс	гр				
Печіночники							
<i>Barbilophozia barbata</i>				x			
<i>Frullania dilatata</i>	x	x					
<i>Lejeunea cavifolia</i>		x					
<i>Lophocolea heterophylla</i>	x			x			
<i>L. minor</i>					x		

Marchantia polymorpha							x
Metzgeria furcata	x	x					
Plagiochila porelloides		x					
Porella platyphylla	x	x					
Ptilidium pulcherrimum	x	x		x			
Radula complanata	x	x					
Riccia ciliata						x	
R. fluitans							x
R. sorocarpa							x
Мохи							
Abietinella abietina					x		
Amblystegium serpens		x					
Anomodon attenuatus	x	x					
Atrichum undulatum			x				
Aulacomnium palustre						x	
Brachytheciastrum velutinum	x	x	x	x			
Brachythecium albicans					x		
B. rutabulum			x				
B. salebrosum		x					
Bryum argenteum					x		x
B. moravicum		x	x	x			
Callicladium haldanianum							
Calliergonella cuspidata						x	
Campylium stellatum						x	
Ceratodon purpureus			x	x	x		
Climacium dendroides			x				
Dicranella heteromalla			x				
Dicranum flagellare							
D. montanum				x			
D. polysetum				x			
D. scoparium				x			
D. viride		x					
Drepanocladus sendtneri						x	
Fontinalis hypnoides							x
Funaria hygrometrica							x
Grimmia laevigata					x		
G. muehlenbeckii				x	x		
G. ovalis					x		

G. pulvinata					X		
Hamatocaulis vernicosus						X	
Hedwigia ciliata					X		
Homalothecium sericeum		X		X			
Hygrohypnum luridum							X
Hylocomium splendens				X			
Hypnum cupressiforme	X	X		X			
H. pallescens	X						
Isothecium alopecuroides		X					
Kindbergia praelonga							X
Leptodictyum riparium							X
Leskea polycarpa	X	X					
Leucobryum glaucum				X			
Leucodon sciuroides	X	X					
Meesia triquetra						X	
Mnium marginatum			X				
Neckera besseri		X					
Orthotrichum anomalum					X		
O. diaphanum					X		
O. lyellii							X
O. pumilum					X		
O. speciosum	X						
O. striatum							X
Oxyrrhynchium hians			X				
Paraleucobryum longifolium		X		X			
Plagimnum affine			X				
P. cuspidatum			X				
P. rostratum			X				
Plagiothecium cavifolium			X				
Platygyrium repens	X	X					
Pleurozium schreberi				X			
Pohlia cruda			X				
P. elongata							X
P. nutans			X	X			
Polytrichastrum formosum			X				
P. longisetum							
Polytrichum commune				X			
P. juniperinum				X	X		

<i>P. piliferum</i>				x	x		
<i>Pseudoleskeella nervosa</i>	x	x					
<i>Pterigynandrum filiforme</i>		x					
<i>Ptilium crista-castrensis</i>				x			
<i>Pylaisia polyantha</i>							
<i>Racomitrium canescens</i>					x		
<i>Rhizomnium punctatum</i>			x				
<i>Schistidium apocarpum</i>				x	x		
<i>Sciuro-hypnum oedipodium</i>				x			
<i>S. populeum</i>		x		x			
<i>Sphagnum angustifolium</i>						x	
<i>S. capillifolium</i>				x			
<i>S. centrale</i>						x	
<i>S. compactum</i>				x			
<i>S. contortum</i>						x	
<i>S. cuspidatum</i>							x
<i>S. fallax</i>						x	
<i>S. flexuosum</i>						x	
<i>S. magellanicum</i>						x	
<i>S. majus</i>						x	
<i>S. palustre</i>						x	
<i>S. platyphyllum</i>						x	
<i>S. squarrosum</i>				x			
<i>S. subsecundum</i>						x	
<i>S. warnstorffii</i>						x	
<i>Splachnum ampullaceum</i>						x	
<i>Syntrichia ruralis</i>				x	x		
<i>Taxiphyllum wissgrillii</i>			x				
<i>Tetraphis pellucida</i>							x
<i>Thuidium assimile</i>							
<i>Tomentypnum nitens</i>						x	
<i>Tortula subulata</i>			x				
<i>Trichodon cylindricus</i>							
<i>Ulota coarctata</i>							x
<i>U. crispa</i>							x
Загалом	15	24	19	28	18	20	16

Умовні позначення. Лісові субстрати: **кд** – кора дерев, **кс** – природні кам'яністі субстрати, **гр** – ґрунт; **сл** – соснові ліси, **сх** – остепнені схили, **бл** - болота.

Серед мохоподібних проектованого Коростишівського НПП є низка видів, яка заслуговує на увагу і подальше вивчення. Це зникаючі мохи, рідкісні та ті, що занесені до різного рангу «Червоної книги». Один з цих видів, *Namatocaulis vernicosus*, занесений до «Червоної книги мохоподібних Європи» [Red..., 1995]. Сюди також відносяться болотні мохи *Meesia triquetra*, *Drepanocladus sendtneri*, *Tomentypnum nitens*, *Splachnum ampullaceum*. Перші три види є гляціальними реліктами у нашій бріофлорі, з них *M. triquetra* занесена до третього видання «Червоної книги України» [2009]. На всій правобережній частині Українського Полісся відомо лише три локалітети копрофільного моху *Splachnum ampullaceum*, причому два – у Житомирській обл. [Вірченко, 2006]. Зауважимо, ряд з цих видів вже понад 75 років не знаходили на Житомирщині. Враховуючи те, що болота в Коростишівському районі (де вказані види траплялися) використовували для добування торфу, можна припустити зникнення деяких болотних мохів на цій території. В 1932 р. на гілках верб в заплаві р. Тетерів А.С. Лазаренко зібрав *Fontinalis hypnoides*. Це гідрофільний мох, що росте в стоячій та повільно текучій воді, прикріплюючись до каміння, коренів та окоренків дерев. В Україні він був відомий зі Степу, Лівобережного Лісостепу, Закарпаття і Карпат. Знахідка *F. hypnoides* в Коростишівському районі є поки що єдиною на території Українського Полісся [Вірченко, Орлов, 2011].

Крім болотних, у проектованому парку знайдені деякі рідкісні епіфітні та епілітні мохи. Так, ще в 1925 р. Д.К. Зеров виявив тут *Ulota coarctata*; цей карпатський вид на рівнині України відомий тільки з Розточчя та Житомирського Полісся. Найбільш цікавими знахідками петрофітних мохоподібних є печіночники *Barbilophozia barbata*, *Lejeunea cavifolia* та мохи *Dicranum viride*, *Paraleucobryum longifolium*, *Grimmia muehlenbeckii*, *Neckera besseri*, *Taxiphyllum wissgrillii*; основне поширення ці види мають у нас в Карпатах. З них *Dicranum viride* занесений до «Червоної книги мохоподібних Європи».

Бріофіти проектованого Коростишівського НПП ще потребують подальшого вивчення. Але вже з отриманих результатів видно, що цей парк, поряд з Поліським природним заповідником та проектованим Надслучанським НПП, відіграватиме важливу роль у збереженні петрофітної бріофлори Українського Полісся.

Мохоподібні проектованого Надслучанського національного природного парку

Проектований Надслучанський НПП площею 17271 га буде створено у південно-східній частині Березнівського р-ну Рівненської обл. на землях Соснівської, Губківської, Марининської та Хмелівської сільських рад. Нині тут існує регіональний ландшафтний парк. У рослинному покриві цієї території переважають ліси, які представлені різними формаціями. Неподалік від р. Случ у Жовтневому лісництві збереглися старі дубові та дубово-грабові ліси. На підвищених ділянках формуються дубово-грабові ліси зеленчукові та рідкотравні, тоді як на знижених – трясунковидноосокові. Далі від Случі

з'являються соснові та дубово-соснові ліси, звичайно з домішкою берези. Вони представлені чорницевими та чорницево-зеленомоховими, подекуди орляковими і зеленомоховими групами асоціацій У цих лісах добре виявлене бореальне ядро флори, до якого з мохів входять *Pleurozium schreberi*, *Dicranum polysetum*, *D. scoparium*, *Hylocomium splendens*, *Leucobryum glaucum* та низка інших видів [Фіторізноманіття..., 2006].

Серед лісів у невеликих зниженнях трапляються обводнені болітця овальної форми, так звані «болота-блюдця». Переважають на них осоково-сфагнові та пухівково-сфагнові ценози. Перші представлені асоціаціями *Carex inflata-Sphagnum cuspidatum*, другі - *Eriophorum angustifolium-Sphagnum cuspidatum*. Із судинних рослин на них ростуть *Equisetum fluviatile*, *Carex lasiocarpa*, *C. vesicaria*, *Comarum palustre*, *Lysimachia thyrsoiflora*, *L. vulgaris*. По периферії блюдцеподібних знижень розташовані вузькі смуги вільхових та мішаних з вільхою лісів. Моховий покрив тут становить 15-20% і утворюють його, зокрема, *Sphagnum squarrosum* та *Polytrichum strictum* [Шеляг-Сосонко та ін., 1979].

Правий берег р. Случ на території заказника «Соколіні гори» відрізняється за рослинним покривом від лівого. Схили тут в основному південної та південно-західної експозиції, що значною мірою обумовлює наявність остепнених ділянок. У верхніх частинах схилів переважають остепнені луки, найбільш високі та сухі ділянки займають фрагменти степів з домінуванням *Stipa pennata*. У мезофільних умовах середньої частини та пониззя схилів розміщуються лучні ценози та фрагменти лісової рослинності. Добре представлена в заказнику група петрофітів, які ростуть на ділянках з виходами гранітів [Фіторізноманіття..., 2006].

Одним з перших на цій території бріологічні дослідження провадив В.М. Мельничук [1955]. В своїй праці «Список листяних мохів Західної Волині» він навів 219 видів, з яких понад 50 були вказані для проектного Надслучанського НПП. Влітку 2006 р. дослідження мохоподібних парку продовжив В.М. Вірченко. Було обстежено кам'янисті відслонення між населеними пунктами Соснове і Маринин та зібрано 70 пакетів мохоподібних. Матеріал збирали у різних умовах зволоження та освітлення: на вологих і мокрих гранітах вздовж водотоків, на відслоненнях у грабовому лісі та на освітленому камінні лучно-степових схилів. У результаті опрацювання зібраних зразків та врахування даних літератури для Надслучанського ПНПП встановлено 124 види мохоподібних: 17 – печіночників і 107 видів мохів. До провідних (табл. 18) належить 11 родин, які об'єднують 68 видів (64,15% всієї флори мохів парку). Слід зауважити, що до спектру провідних родин бріофлори Надслучанського парку не увійшли *Sphagnaceae* і *Amblystegiaceae*. Натомість сюди увійшли *Grimmiaceae*, *Bartramiaceae*, *Neckeraceae*, а родина *Pottiaceae*

займає друге місце. Все це, безумовно, пов'язане з широким поширенням в Надслучанському ПНПП гранітних та ґрунтових відслонень.

Таблиця 18

Спектр провідних родин мохів проектованого Надслучанського НП

№	Родина	Кількість родів	Кількість видів	Частка від загальної кількості видів, %
1	Brachytheciaceae	9	12	11, 32
2	Pottiaceae	6	8	7, 54
3	Polytrichaceae	4	7	6, 60
4	Dicranaceae	3	7	6, 60
5	Grimmiaceae	3	6	5, 66
6	Orthotrichaceae	2	6	5, 66
7	Hypnaceae	5	6	5, 66
8	Bartramiaceae	2	4	3, 77
9	Thuidiaceae	2	4	3, 77
10	Hylocomiaceae	3	4	3, 77
11	Neckeraceae	3	4	3, 77
	Загалом	42	68	64, 15

Через різноманіття субстратів та екологічних умов найбільше видове багатство мохоподібних спостерігається в дубово-грабових лісах парку. Крім переважаючого граба, тут трапляються також дуб, клен, ясен та інші породи дерев. Підлісок утворюють ліщина звичайна і бруслина бородавчата. У трав'яному покриві домінує осока волосиста, домішку до неї складають зеленчук жовтий, копитняк європейський, печіночниця, яглиця та інші неморальні види. З папоротей зростають щитник чоловічий, щитник шартрський, безщитник жіночий; на скелях відмічені багатоніжка, цистоптерис ламкий, асплений волосовидний. Бріофіти ростуть тут на стовбурах дерев, мертвій деревині, ґрунті, камінні та скелях (табл. 19). На окоренках і стовбурах дерев відмічено 24 види. Переважає *Hypnum cupressiforme*, рідше домінують *Pterygynandrum filiforme*, *Leskeella nervosa*, *Platygyrium repens* та *Hypnum pallescens*. Індикаторами малопорушених лісів та чистоти повітря виступають епіфітні печіночники *Metzgeria furcata*, *Frullania dilatata*, *Porella platyphylla*, а також мохи *Orthotrichum speciosum*, *O. patens*, *Ulota crispa*. На ґрунті в грабовому лісі звичайні *Atrichum undulatum*, *Plagiomnium cuspidatum*, *Plagiothecium cavifolium*, *Pohlia nutans*, *Polytrichastrum formosum*, види родів *Mnium* Hedw., *Eurhynchium* B.S.G., *Brachythecium* B.S.G.

Особливо багато мохів поселяються на камінні та скелях (близько 50 видів). Їх склад та рясність залежать від освітленості, вологості, наявності прошарку ґрунту. На сухих освітлених скелях частіше всього зустрічаємо *Hedwigia ciliata*, *Schistidium apocarpum*, *Paraleucobryum longifolium*, *Dicranum scoparium*, *D. montanum*. В затінку, як і на деревах, переважає *Hypnum cupressiforme*; іноді його

заступають *Isoetecium alopecuroides*, *Anomodon viticulosus*, *A. attenuatus*, *Thuidium recognitum*, *Homalothecium sericeum*, *Leucodon sciuroides* та інші види. У тріщинах скель на гумусі зростають *Pohlia nutans*, *P. cruda*, *Plagiothecium cavifolium*, *Dicranella heteromalla* та вищезгадані дрібні папороті. На ґрунті на освітленому камінні знаходимо *Polytrichum juniperinum*, *Pleurozium schreberi*, у затінку – *Mnium stellare*, *Brachytheciastrum velutinum*, *Brachythecium rutabulum*, *Oxyrrhynchium hians*, *Plagiomnium cuspidatum*, *Thuidium assimile*, *T. delicatulum*.

Понад 20 видів трапляються на камінні та ґрунті біля лісових джерел та струмків. Поряд з вказаними вище мезофільними петрофітами тут є свої специфічні мохоподібні, які потребують більшої вологості повітря та субстрату. Це гігрофільні печіночники *Pellia endiviifolia*, *Conocephalum conicum* s.l., *Chiloscyphus* sp., а також мохи *Plagiomnium undulatum*, *Rhizomnium punctatum*, *Brachythecium rivulare*, *Platyhypnidium riparioides*. З рідкісних тут нами виявлений один вид – *Thamnobryum alopecurum*. Цікаві мохи знаходимо і на камінні та скелях поблизу самої річки Случ. Ближче до лісу і на більшій висоті такий субстрат обживають лісові види *Anomodon viticulosus*, *Bryum moravicum*, *Plagiomnium* spp.; в порушених місцях до них приєднуються *Bryum argenteum*, *Ceratodon purpureus*, види роду *Tortula* Hedw. Коло самої води ростуть *Leskea polycarpa*, *Calliergonella lindbergii*, *Leptodictyum riparium*, *Fissidens* sp., лишайник *Collema cristatum*, а з рідкісних мохів – *Cinclidotus fontinaloides*.

На правому березі р. Случ на схилах Замкової гори розміщена лучно-степова рослинність з виходами гранітів. Найвищі і сухіші позиції займає ковила пірчаста та вузьколиста, нижчі – тимофіївка степова, кострець безостий, пирій повзучий; з петрофітів відмічені очиток їдкий, цибуля жовтіюча, аспленії північний і волосовидний. На степових схилах зареєстровано 22 види мохоподібних. Освітлене каміння заселяють найбільш стійкі до інсоляції *Grimmia ovalis*, *G. pulvinata*, *Orthotrichum anomalum*, *Hedwigia ciliata*. На ґрунті на камінні звичайні печіночники *Riccia ciliata*, *R. sorocarpa*, а також мохи *Abietinella abietina*, *Polytrichum piliferum*, *P. juniperinum*, *Ceratodon purpureus*, *Bryum argenteum*, низка видів з родини *Pottiaceae*. Знайдено і один рідкісний печіночник – *Mannia fragrans*.

Таблиця 19

Розподіл мохоподібних проектного Надслучанського РЛП за місцезростаннями

Назви видів	Місцезростання								
	Листяний ліс			Скелі	Степові схили		Каміння коловоди		Інші
	кд	кс	гр		кс	гр	джерел	річки	
Печіночники									
<i>Barbilophozia barbata</i>				x					
<i>Cephaloziella divaricata</i>					x				

Conocephalum conicum s.l.							x		
Frullania dilatata	x								
Jamesoniella autumnalis		x							
Lejeunea cavifolia		x					x		
Lophocolea heterophylla							x		
Lophozia ventricosa				x					
Mannia fragrans						x			
Metzgeria furcata	x	x					x		
Pellia endiviifolia							x		
Plagiochila porelloides		x					x		
Porella platyphylla	x						x		
Radula complanata	x	x							
Reboulia hemisphaerica				x					
Riccia ciliata							x		
R. sorocarpa							x		
Мохи									
Abietinella abietina							x		x
Aloina rigida							x		
Amblystegium subtile	x								
Anomodon attenuatus	x	x					x		
A. viticulosus	x	x							x
Atrichum undulatum			x						
Aulacomnium palustre									x
Barbula unguiculata									x
Bartramia ithyphylla				x					
B. pomiformis				x					
Brachytheciastrum velutinum	x	x	x	x			x		
Brachythecium albicans							x		
B. rivulare								x	
B. rutabulum		x		x				x	
Bryum argenteum					x	x			
B. caespiticium			x				x		
B. moravicum		x		x					x
Calliergonella lindbergii									x
Ceratodon purpureus				x	x	x			
Cinclidotus fontinaloides									x
Cirriphyllum crassinervium				x					

<i>C. piliferum</i>				x					
<i>Climacium dendroides</i>								x	x
<i>Cynodontium strumiferum</i>				x					
<i>Dicranella heteromalla</i>			x	x					
<i>Dicranum flagellare</i>									x
<i>D. montanum</i>	x	x							x
<i>D. polysetum</i>									x
<i>D. scoparium</i>		x		x					x
<i>D. viride</i>		x							
<i>Didymodon vinealis</i>									x
<i>Encalypta ciliata</i>						x			
<i>E. vulgaris</i>						x			
<i>Eurhynchiastrum pulchellum</i>				x					
<i>Eurhynchium angustirete</i>		x	x	x			x		
<i>Grimmia ovalis</i>					x				
<i>G. pulvinata</i>					x				
<i>G. trichophylla</i>				x					
<i>Hedwigia ciliata</i>		x		x	x				
<i>Homalia trichomanoides</i>	x	x					x		
<i>Homalothecium sericeum</i>	x	x		x					
<i>Homomallium incurvatum</i>				x					
<i>Hygroamblystegium varium</i>		x					x	x	
<i>Hylocomium splendens</i>				x					x
<i>Hypnum cupressiforme</i>	x	x		x					
<i>H. pallescens</i>	x								x
<i>Isothecium alopecuroides</i>	x	x							
<i>I. myosuroides</i>				x					
<i>Leptobryum pyriforme</i>									x
<i>Leptodictyum riparium</i>								x	
<i>Leskea polycarpa</i>								x	x
<i>Leucobryum glaucum</i>									x
<i>Leucodon sciuroides</i>	x	x							
<i>Mnium stellare</i>			x						
<i>Neckera besseri</i>	x			x					
<i>N. complanata</i>		x		x					
<i>Orthotrichum affine</i>									x
<i>O. anomalum</i>					x				

O. patens	x								
O. speciosum	x								
O. striatum									x
Oxyrrhynchium hians		x							
Paraleucobryum longifolium		x		x					
Philonotis caespitosa									x
P. marchica							x		
Plagimnum affine		x							
P. cuspidatum		x	x				x		
P. undulatum			x				x		
Plagiothecium cavifolium		x	x	x			x		
P. laetum	x								
P. succulentum							x		
Platygyrium repens	x	x							
Platyhypnidium riparioides							x		
Pleuridium subulatum									x
Pleurozium schreberi				x					x
Pogonatum urnigerum									x
Pohlia cruda			x	x					
P. nutans			x	x					x
Polytrichastrum formosum		x	x						
Polytrichum commune				x					x
P. juniperinum							x		
P. piliferum							x		
P. strictum									x
Pseudoleskeella nervosa	x	x							
Pterigynandrum filiforme	x	x							
Pylaisia polyantha				x					
Racomitrium canescens							x		
Rhabdoweisia fugax				x					
Rhizomnium punctatum							x		
Rhytidiadelphus squarrosus									x
R. triquetrus				x					
Schistidium apocarpum		x		x					
S. rivulare								x	
Sciuro-hypnum populeum	x	x					x		
Sphagnum cuspidatum									x
S. squarrosus									x

<i>Syntrichia montana</i>				x					
<i>S. ruralis</i>					x	x			
<i>Taxiphyllum wissgrillii</i>		x		x					
<i>Thamnobryum alopecurum</i>							x		
<i>Thuidium assimile</i>		x							
<i>T. delicatulum</i>		x		x					
<i>T. recognitum</i>		x		x					
<i>Tortula acaulon</i>						x			
<i>T. subulata</i>				x					
<i>T. truncata</i>						x			x
<i>Ulota crispa</i>	x								
Загалом	24	37	12	40	7	18	23	9	27

Умовні позначення. *Ліси:* **кд** – кора дерев,
кс – затінені кам'янисті субстрати, **гр** – ґрунт; *лучно-степові схили:*
кс – освітлені кам'янисті субстрати, **гр** – ґрунт.

Як згадувалось, серед встановлених на території проєктованого Надслучанського НПП мохоподібних низка таксонів є рідкісними як для Українського Полісся, так і рівнинної України. Частина з них була вказана для даної місцевості В.М. Мельничуком [1955] у праці «Список листяних мохів Західної Волині»: *Cinclidotus fontinaloides*, *Schistidium rivulare*, *Bartramia ithyphylla*, *B. pomiformis*, *Dicranum viride* та деякі інші. Нами тут знайдені ще *Mannia fragrans*, *Reboulia hemisphaerica*, *Rhabdoweisia fugax*, *Taxiphyllum wisgrillii*; всі вони занесені до списку «Рідкісних і зникаючих мохоподібних Українського Полісся» [Вірченко, 2006].

Крім того, на Соколиній горі в окол. смт Соснове було виявлено ще ряд цікавих видів. Це *Synodontium strumiferum*, який росте на затіnenих силікатних скелях переважно в Українських Карпатах [Бачурина, Мельничук, 1987]. Також *Grimmia trichophylla*, відома з Карпат та Криму; всі попередні її рівнинні знахідки виявилися помилковими і належать до близького виду *G. muehlenbeckii*. В цьому ж локалітеті вперше на рівнині України знайдено *Isoetes thuyaroides*, який трапляється на затіnenих вологих скелях у Карпатах [Бачурина, Мельничук, 2003]. Нарешті, на камінні в струмку в окол. с. Маринин встановлено *Thamnobryum alopecurum*, що виявився новим видом для бріофлори Українського Полісся. Більшість перерахованих видів є епілітами і мають бореально-монтанний чи субокеанічно-субсередземноморський тип ареалу. Присутність цих мохів на півночі рівнинної України пояснюється наявністю відповідного субстрату та досить великою кількістю опадів, що разом нагадує природні умови гір. Тому такі види складають специфіку бріофлори Житомирського Полісся і безумовно потребують охорони в проєктованому Надслучанському національному парку [Вірченко, 2007].

РОЗДІЛ 3. БРІОФЛОРА ЗАКАЗНИКІВ І ПАМ'ЯТОК ПРИРОДИ

Загалом мохоподібні заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ Українського Полісся досліджені значно гірше, ніж заповідників і національних парків. Їх вивчення, як правило, провадились геоботаніками під час обстеження рослинного покриву природно-заповідних територій і обмежувалось встановленням найбільш поширених болотних та лісових видів. Так, у Волинській області з частковим вивченням мохів був обстежений заказник Втенський, у Рівненській – заказники Дібрівський, Острівський, Почаївський, Хиноцький, у Житомирській – Городницький, Плотниця, Поясківський, Червоновольський, у Київській обл. – пам'ятка природи Романівське болото, в Чернігівській – пам'ятка природи болото Гальський Мох, у Сумській обл. – заказник Великий бір [Прядко та ін., 2006]. Більш ґрунтовно здійснювалось дослідження мохоподібних цієї категорії заповідних об'єктів з участю бріологів або ж самими бріологами. Зокрема, в Волинській обл. ними обстежено заказники «Нечимне» [Андрієнко, Партика, 1984] і «Любче» [Вірченко, 2001], в Житомирській обл. – геологічна пам'ятка природи «Скеля Чотири Брати» [Лазаренко, 1929; Вірченко, Орлов, 2009; Нипорко, Партика, 2011], а в Чернігівській обл. – ландшафтний заказник «Замглай» [Зеров, 1938; Вірченко, 2012] та заказник «Болото Мох» біля с. Єліне Щорського р-ну [Бойко, 2011].

Нижче наведена характеристика окремих об'єктів загальнодержавного та місцевого значення природно-заповідного фонду поліського регіону, бріофлора яких найкраще вивчена.

Заказник «Нечимне»

Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Нечимне», площею 40 га, створений у 1980 р. і розташований біля с. Скулин Ковельського р-ну. Він являє собою комплекс озера Нечимне, приозерного зниження зі сфагновим болотом, смуги заболоченого лісу, невеликих ділянок лук, а також більш віддалених від озера соснових і мішаних лісів. В 1981 році його рослинність та флору вивчали співробітники Інституту ботаніки АН УРСР Т.Л. Андрієнко і Л.Я. Партика. Всього тут встановлено 64 види мохоподібних: 8 видів печіночників, 10 – сфагнів і 46 видів брієвих мохів. У його бріофлорі провідну роль відіграють родини Sphagnaceae і Amblystegiaceae, що свідчить про заболоченість цієї території [Андрієнко, Партика, 1984].

Як зазначають науковці, оз. Нечимне карстового походження і заростає з утворенням сфагнового плаву. На ньому утворилось осоково-сфагнове болото з домінуванням осок *Carex lasiocarpa*, *C. cinerea* і *C. nigra*. В моховому покриві (покриття 95-100%) переважають сфагнові мохи *Sphagnum flexuosum* і *S. contortum*, подекуди трапляються

також *S. centrale*, *S. palustre*. По краю цієї ділянки зростають *Bryum pseudotriquetrum*, *Straminergon stramineum*, *Namatocaulis vernicosus* та деякі інші види. Місцями на плаву зустрічаються ділянки з мезоевтрофною та евтрофною рослинністю. Раніше тут переважала асоціація *Caricetum* (*arpropinquatae*) *hurnosum*, але внаслідок зниження рівня ґрунтових вод вона поступово трансформуються в торф'янисту луку. Проективне покриття мохів становить 70-75%; домінують у ньому *Climacium dendroides* і *Calliergonella cuspidata* із значною домішкою *Aulacomnium palustre*. Біля води мохи утворюють хиткий килим завширшки 1-3 м з переважанням сфагнів *Sphagnum fallax*, *S. squarrosum*, *S. contortum* та участю брієвих мохів – *Plagiomnium ellipticum* і *Calliergon cordifolium*. Із судинних рослин на ньому ростуть *Thelypteris palustris*, *Equisetum fluviatile* та *Calla palustris*. У заростях *Salix cinerea*, коло берега озера, виявлені зникаючі болотні види *Tomentypnum nitens* і *Helodium blandowii*.

Далі від озера смуга сфагнового плаву змінюється заболоченим мішаним лісом. Мохоподібні не утворюють у ньому суцільного наземного покритву. На підвищених ділянках біля стовбурів сосен і дубів трапляються *Pleurozium schreberi*, *Dicranum polysetum*, *D. scoparium*, *Leucobryum glaucum*, *Sphagnum capillifolium*. У більш знижених місцях формується асоціація *Pineto* (*sylvestri*)-*Alnetum* (*glutinosa*) *franguloso* (*alni*)-*thelypteridosum* (*palustris*). Трав'яно-чагарничковий покрив досить густий (70-75%), у ньому домінує *Thelypteris palustris*. Мохи тут розвиваються в основному на купинах та на пристовбурових ділянках, іноді – в понижених місцях, де застоюється вода. У наземному покриві переважають сфагні: *Sphagnum squarrosum*, *S. centrale*, *S. fimbriatum*; разом з ними трапляються *Aulacomnium palustre*, *Climacium dendroides*, *Polytrichastrum longisetum*. В зниженнях у цій же асоціації виявлений *Helodium blandowii* разом з *Calliergonella cuspidata*. На відмерлих стовбурах вільхи і пеньках часто ростуть мохи *Pohlia nutans*, *Dicranum montanum*, *D. scoparium*, *Tetraphis pellucida*, *Herzogiella seligeri* та печіночники *Lophocolea heterophylla*, *Lepidozia reptans*, *Calypogeia neesiana*, рідше трапляється *Geocalyx graveolens*. На окоренках живих дерев селяться *Plagiomnium cuspidatum*, *Hygroamblystegium varium*, *Brachytheciastrum velutinum*, *Brachythecium salebrosum*; вище по стовбурах піднімаються *Radula complanata*, види роду *Orthotrichum* Hedw. У південній частині заказника, де розташований меморіальний музей Лесі України, трапляються старі дуби віком 180-200 років. Їх стовбури біля основи суцільно вкриті зеленим килимом із *Hypnum cupressiforme*; над ним формують жовто-коричневі дернинки *Platygyrium repens* разом з *Bryum moravicum*.

На території заказника «Нечимне» ростуть червонокнижні квіткові рослини *Betula humilis*, *Dactylorhiza majalis*, *Drosera anglica*, *Scheuchzeria palustris* та ін. Тут знайдено ряд рідкісних та цікавих видів мохоподібних, зокрема печіночників *Geocalyx graveolens*, *Calypogeia neesiana*, *Aneura pinguis*. Виявлені мохи *Tomentypnum nitens* та *Helodium blandowii* є на території України гляціальними реліктами.; останній вид, *H. blandowii*, занесений до Червоної книги України [2009].

Заказник «Любче»

Ботанічний заказник місцевого значення «Любче» утворений в 2000 році рішенням Волинської обласної ради з метою збереження унікального Охотин-Комарівського озерно-болотного комплексу, що сформувався на місці карстового провалля. Він розташований поблизу с. Любче Ковельського р-ну Волинської обл., за 19 км на північ від м. Ковеля. Його загальна площа становить 33, 7 га. Понад третину території заказника займають озера, решту – болотні, болотно-лучні та лучні фітоценози, а також чагарники і три невеликі масиви листяного лісу [Гелюта та ін., 2001].

У складі бріофлори заказника «Любче» встановлено 41 вид: 4 види печіночників, 9 – сфагнів та 28 – брієвих мохів [Вірченко, 2001]. Оскільки головна увага нами приділялася дослідженню болотних фітоценозів, то і більшість знайдених тут видів є гелофітами; це переважно представники родин *Amblystegiaceae* та *Sphagnaceae*. Розглянемо участь мохоподібних у рослинних угрупованнях та стаціях заказника.

Водна рослинність цього озерно-болотного комплексу вирізняється високою ценотичною різноманітністю. В складі формацій *Hydrochareta morsus-ranae*, *Elodeeta canadensis*, *Potamogetoneta lucentis* трапляється (часом з рясками *Lemna minor* і *Spirodela polyrrhiza*) вільноплаваючий на поверхні води печіночник *Ricciocarpos natans* [Гелюта та ін., 2001].

Мохами-піонерами заростання повітряно-водної рослинності (формації *Phragmiteta australis*, *Typheta latifoliae*) на плаву озера Охотин є *Calliergonella cuspidata*, *Calliergon cordifolium*, *C. giganteum* та *Plagiomnium ellipticum*. Пізніше тут поселяються сфагни, серед яких переважає *Sphagnum teres*.

Болотна рослинність заказника представлена евтрофними та мезотрофними болотами. Основними формаціями трав'яно-зеленомохових боліт є *Eriophoreto (angustifoliae)-hypneta* і *Rhynchosporeta (albae)-hypneta*. Моховий покрив на них утворений переважно *Scorpidium cossonii* та *Calliergonella cuspidata* і має покриття до 40-50%. Домішку до цих видів складають *Campyllum stellatum*, *Fissidens adianthoides*, *Bryum pseudotriquetrum* і *Plagiomnium elatum*, а на порушених ділянках – *Marchantia polymorpha*. Окремі купинки на таких болотах утворюють *Sphagnum subsecundum* та *S. flexuosum*. З рідкісних мохів в евтрофних ценозах виявлені *Tomentypnum nitens* (місцями масово), *Meesia triquetra* і *Splachnum ampullaceum*.

Мезотрофні болота представлені пригнічено-рідколісними сфагновими та осоково-сфагновими угрупованнями, характерними для боліт Волинського Полісся. Більшу площу в заказнику займають ценози формацій *Cariceto (lasiocarpeae)-sphagneta* та *Eriophoreto (angustifoliae)-sphagneta* [Гелюта та ін., 2001]. Досить обводнений моховий покрив формують на них сфагни *Sphagnum teres* і *S. flexuosum*. З брієвих мохів тут трапляються *Aulacomnium palustre*, *Tomentypnum nitens*, *Climacium dendroides*, *Dicranum bonjeanii*, а з печіночників

– *Aneura pinguis*, *Cephalozia pleniceps* і *Lophocolea heterophylla*. В пониженнях мезотрофних ділянок знаходять притулок евтрофні мохи, а на підвищеннях – компоненти верхових боліт. Про початок формування оліготрофних угруповань в заказнику свідчить поява на мезотрофних болотах таких видів, як *Sphagnum magellanicum*, *S. fuscum* та *S. rubellum*.

Бріофлора лісових ценозів заказника «Любче» спеціально не вивчалась. Зазначимо тільки, що на ґрунті тут зростають види родів *Polytrichum* Hedw., *Atrichum* P.Beauv., *Plagiomnium* T.Kop., *Leucobryum glaucum*, *Sphagnum fimbriatum*, *S. palustre* та деякі болотні види. Основи стовбурів дерев опановують види родів *Dicranum* Hedw., *Hypnum* Hedw., *Brachythecium* B.S.G. і *Plagiothecium* B.S.G. У порушених людиною місцях (залишки старих багать тощо) рясно поселяються рудеральні види *Marchantia polymorpha*, *Funaria hygrometrica* та *Bryum argenteum*. Зовсім інші мохи ростуть у ксеричних умовах на піщаних горбах, розташованих на західному і південно-західному берегах оз. Охотин. Незарослі схили цих горбів заселяють *Polytrichum piliferum*, *P. juniperinum* та *Ceratodon purpureus*. На схилах, укритих трав'янистою рослинністю, з'являються вже *Abietinella abietina*, *Brachythecium albicans*, *Bryum rubens* і *Barbula convoluta*.

На території заказника «Любче», як і в заказнику «Нечимне», знайдено низку рідкісних як у регіональному, так і в загальнодержавному масштабах мохоподібних. Новими для Волинської області виявилися *Cephalozia pleniceps*, *Barbula convoluta*, *Bryum rubens* та *Splachnum ampullaceum*. Мохи *Meesia triquetra* і *Tomentopnum nitens*, як згадувалось, є в нас льодовиковими реліктами, причому перший вид занесений до Червоної книги України [2009].

Заказник «Почаївський»

Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Почаївський» знаходиться біля с. Вербівка Дубровицького р-ну Рівненської обл. (площа 927 га). Він є комплексом двох мальовничих озер – Великого та Малого Почаївського, а також прилеглих до них боліт та лісів. Важливо те, що по берегах озер наявні сфагнові плави, рідкісні для Українського Полісся і характерні для озер північніших регіонів. Значну площу в заказнику займають болота оліготрофного та олігомезотрофного типів, трапляються також ділянки мезотрофних та евтрофних боліт. Найбільш багаті за мінеральним живленням місця на цій території займають вільшняки, які прилягають до озер. Лісова рослинність розміщена в заказнику на мінеральних грядках. Переважають соснові та сосново-березові ліси. Найвищі місця в рельєфі займають соснові ліси лишайникові, вирівнені ділянки – соснові ліси зеленомохові, а на схилах – ліси з домінуванням вересу. Низькі місця в рельєфі займають березово-соснові ліси орляково-чорницеві, є ділянки заболочених лісів [Андрієнко, Прядко, 1983; Прядко та ін., 2006].

У 1980 році автор, ще будучи студентом біологічного факультету Київського державного університету, вивчав флору цієї території під керівництвом Т.Л.

Андрієнко. В результаті було встановлено понад 200 видів судинних рослин та 23 види мохів, переважно сфагнових. Серед квіткових, крім типових лісових і болотних видів, в заказнику виявлено ряд рідкісних для Українського Полісся таксонів. Зокрема, занесені до Червоної книги України євросибірський вид *Dactylorhiza maculata* s.l., бореальний вид *Oxycoccus microcarpus* і раритетна комахоїдна рослина *Drosera intermedia*. У посадках лісових культур на піщаному березі оз. Велике Почаївське був виявлений центральноєвропейський вид на східній межі поширення *Hypericum humifusum* [Андрієнко, Вірченко, Дідух, 1981].

У цьому заказнику були також відмічені рідкісні види сфагнових мохів – *Sphagnum fuscum*, *S. rubellum*, і *S. girarium*. Перші два види знайдені в південно-східній частині болотного масиву, де переважають оліготрофні сосново-чагарничково-пухівково-сфагнові ценози. Останній вид траплявся по краю плава на озері Велике Почаївське, де сформувалося очеретово-сфагнове угруповання. *Phragmites australis* був тут заввишки до 2 метрів, його проективного покриття досягало 70%. Траплялися *Carex rostrata* (10%) і поодинокі *C. cinerea*, *Naumburgia thyrsoiflora*, *Comarum palustre*, а також невеликі пригнічені деревця *Alnus glutinosa*. Моховий покрив в цій асоціації утворював згаданий торфовий мох *Sphagnum girarium* [Бачурина, Андриєнко, 1982]. Д.К. Зеров відносив *S. girarium* до видів, поширених у більшій частині Голарктики і які мають на території України південну межу свого ареалу. В нашій країні цей вид вказували спочатку для двох локалітетів у Карпатах і одного – в Західному Поліссі [Зеров, 1964]. Потім його двічі знаходили в Волинській області [Вірченко, 2006]. Знахідка *Sphagnum girarium* в заказнику «Почаївський» була першою в Рівненській області і найбільш східною на Українському Поліссі.

Пам'ятка природи «Романівське болото»

Ця ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення площею 30 га створена 1979 р. Знаходиться у західній частині м. Києва на правому березі р. Ірпеня, на межі вікового субору та Ірпінської заплави. Являє собою заклове болото, понад краєм якого протікає струмок. На межі з лісом воно оточене угрупованнями вільхи клейкої з домішкою осики, берези пухнастої, верби п'ятичичинкової. Нещодавно ця територія приєднана до національного природного парку «Голосіївський».

Основна частина болота евтрофна, вкрита *Betula pubescens* з куртинами *Betula humilis* та переважанням у трав'яному покриві *Carex arthropinquata*. Між купинами осики зближеної ростуть інші види осок (здута, загострена та ситничкова) та звичайне болотне різнотрав'я. Мохи покриву тут не утворюють; лише поодинокі трапляються *Aulacomnium palustre* і *Plagiomnium ellipticum*. У центрі болото вступає в мезотрофну стадію, де з'являється сфагновий покрив. Тут виражена асоціація *Caricetum (arthropinquatae) sphagnosum*. Моховий покрив до-

сягає 80%, з яких 60-65% припадає на *Sphagnum teres*, а 15% - на *Aulacomnium palustre*. Серед сфагнуму невеликими куртинами трапляється рідкісний мох *Helodium blandowii*. По краю болота, де стає помітним вплив дренажу виявлено похідну асоціацію *Betuletum (humilis) caricoso (appropinquatae) – hypnosum*. На цьому болоті трапляється понад 100 видів судинних рослин, серед яких до Червоної книги України занесені береза низька (*Betula humilis*), шолудивник королівський (*Pedicularis sseptum-carolinum*), пальчатокорінник травневий (*Dactylorhiza majalis*) та пальчатокорінник Фукса (*D. fuchsii*) [Андрієнко, Харкевич, 1973; Прядко та ін., 2006].

За нашими підрахунками в межах пам'ятки природи «Романівське болото» відомо 43 види мохоподібних, з яких 4 види печіночників, 4 – сфагнів і 35 видів брієвих мохів. Більшу частку бріофлори цього болота складають звичайні чи спорадично поширені болотно-лучні та лісові види. З болотно-лучних слід назвати брієві мохи *Climacium dendroides*, *Bryum pseudotriquetrum*, *Aulacomnium palustre*, *Calliergonella cuspidata*, *Calliergon cordifolium*, а також сфагни *Sphagnum teres*, *S. subsecundum*, *S. flexuosum* і *S. palustre*. Серед лісових характерні епігейні мохи *Polytrichum commune*, *Atrichum undulatum*, *Pohlia nutans*, епіксильні – *Callicladium haldanianum*, *Dicranum flagellare*, *Tetraphis pellucida* та епіфітні *Hypnum cupressiforme*, *Platygyrium repens*, *Brachytheciastrum velutinum*. З раритетних мохів, як зазначено вище, на Романівському болоті трапляється червонокнижний *Helodium blandowii*. Зауважимо, що на початку ХХ ст. цей вид поблизу м. Ірпеня знаходив М.Ю. Вагнер разом з такими гляціальними реліктами, як *Tomentopnum nitens* і *Paludella squarrosa*. Останні, на жаль, через осушення і трансформацію осоково-мохових боліт вже зникли з бріофлори околиць м. Києва [Вірченко, 2010].

Заказник «Замглай»

Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Замглай» знаходиться у Ріпкинському р-ні Чернігівської обл. між селами Замглай та Ловинь. Він створений у 2000 році на площі 4428 га. Це комплекс боліт, заболочених лісів, лук, піщаних гряд та підвищень, а також кар'єрів як наслідок роботи Замглайського торфобрикетного заводу [Прядко та ін., 2006]. Типовою тут є болотна рослинність, яка представлена евтрофними осоковими, осоково-гіпновими, трав'яно-осоковими ценозами, а також угрупованнями чагарникових і лісових боліт, що займають зниження в рельєфі. Найпоширеніші на цій території купиноосокові болота формацій *Cariceta juncelli* та *Cariceta omskiana*. Рідше трапляються осоково-гіпнові та очеретяно-осоково-гіпнові угруповання, в яких покрив мохів сягає 50-60%. Найрідкіснішими болотними угрупованнями Замглаю є пухівкові з домінуванням *Eriophorum angustifolium* [Вакаренко та ін., 2007].

Характерними для заказника є чагарникові та лісові болота. Угруповання формації *Saliceta cinerea*, крім *Salix cinerea*, формують також *S. triandra*, *S.*

rosmarinifolia, *S. pentandra*, *S. aurita*, а в деяких місцях рідкісна *S. starkeana*. Лісові болота (ценози формації *Alneta glutinosae*) зрідка трапляються біля виходів ґрунтових вод, струмків, межуючи з осоково-гіпновими угрупованнями. Великі площі в рослинному покриві долини Замглай займають луки, представлені торф'янистими, справжніми, пустищними та псамофітними угрупованнями. Водна і прибережно-водна рослинність займає прибережні та мілководні ділянки затоплених торфових кар'єрів, меліоративні канали і копанки. Лісова рослинність представлена залишками дібров, що колись займали найвищі елементи рельєфу долини. Зараз це розріджені зарості паростевих дубів, що ростуть на піщаних дюнах в урочищах Горбки і Червоні Горбки. Крім того, у різних частинах долини Замглай трапляються фрагменти заплавлених дібров [Вакаренко та ін., 2007].

Бріофлору Замглаю в 20-х і 30-х роках минулого століття вивчав болотознавець і бріолог Д.К. Зеров. За його спостереженнями центральну частину цього болота до осушення займали гіпново-осокові комплекси з пануванням у моховому покриві *Drepanocladus aduncus*, до якого домішувались *Calliergonella cuspidata*, *Climacium dendroides*, *Marchantia polymorpha*. В північно-східній частині болота Замглай траплялися ще *Calliergon giganteum*, *Hamatocaulis vernicosus*, *Sphagnum contortum*, а в південній, збагаченій карбонатами, було виявлено алкалітрофний мох *Drepanocladus sendneri* [Зеров, 1938].

Обстеження болотного масиву «Замглай» у 2012 році підтвердило, що значні площі боліт тут вже осушено. В окол. смт Ріпки ми спостерігали лише фрагменти осоково-гіпнових угруповань, у моховому покриві яких домінували *Drepanocladus aduncus* та *Calliergonella cuspidata*. На трансформованих вологих ділянках евтрофних боліт трапляються поширені *Climacium dendroides*, *Marchantia polymorpha*, *Funaria hygrometrica*, часом *Aulacomnium palustre* та *Polytrichum commune*. В сухіших місцях ростуть *Ceratodon purpureus*, *Brachythecium albicans*, *Abietinella abietina*, на пісках – *Polytrichum piliferum* і *P. juniperinum*. Там, де прокладені дороги з гравію і піску, часто знаходимо космополітні мохи *Ceratodon purpureus*, *Bryum argenteum*, *Syntrichia ruralis*, а на бетонних плитах, розвалених цегляних будинках ще *Bryum caespiticium*, *Barbula unguiculata*, *Tortula muralis*.

Епіфітні мохоподібні трапляються на старих тополях, осиках, вербах, які ростуть вздовж доріг та меліораційних каналів. Тут спостерігаються такі види, як *Pylaisia polyantha*, *Leskea polycarpa*, *Orthotrichum speciosum*, *O. pumilum*, *O. obtusifolium*, рідше *O. diaphanum*. В листяному лісі біля с. Ловинь на грабах і дубах відмічені *Lophocolea heterophylla*, *Dicranum montanum*, *Bryum moravicum*, бокоплідні мохи *Hypnum pallescens*, *H. cupressiforme*, *Brachytheciastrum velutinum*, *Brachythecium salebrosum*, *Amblystegium serpens*, *Plagiothecium cavifolium*, *P. laetum* та ін. У соснових лісах моховий покрив утворюють типові *Pleurozium schreberi* та *Dicranum polysetum*, а у вільшняках зібрані *Sciuro-*

hurnum oedipodium і *Leptodictyum riparium*. Всього ж у заказнику «Замглай» та його околицях, разом з відомостями з літератури, встановлено 48 видів мохоподібних [Вірченко, 2012].

Пам'ятка природи «Скеля Чотири Брати»

Каньйон р. Тетерів або Житомирський каньйон, довжиною два кілометри, знаходиться в південно-західній частині м. Житомира. Його утворюють прямо-висні скельні береги, які складені сірими гранітами Українського кристалічного щита віком до двох млрд. років. Окремі найбільші скелі мають власні назви – Чотири Брати і Голова Чацького. «Скеля Чотири Брати» розміщена на правому березі р. Тетерева, площею 0,02 га, є геологічною пам'яткою природи місцевого значення з 1967 року. Вона завширшки 150 м і заввишки до 20 м над рівнем річки. На ній є чотири вертикальні виступи, що нагадують фігури людей [Природно-заповідний фонд УРСР, 1986].

Через свою мальовничість каньйон р. Тетерів здавна привертав увагу дослідників. Можливо перші збори тут здійснив В.І. Липський – учень професора Київського університету І.Ф. Шмальгаузена. А вже з-поміж 23 зібраних ним в 1887-1888 роках видів були і наскельні мохи, зокрема *Bartramia romiformis*. На початку ХХ ст. в окол. Житомира побували українські ботаніки, які знайшли низку нових рідкісних мохоподібних. Так, було виявлено *Dicranum viride*, *Paraleucobryum longifolium*, *Preissia quadrata* [Зеров, 1925, 1939], *Schistostega pennata*, *Bartramia ithyphylla* [Лазаренко, 1929], пізніше – *Plagiopus oederianus* [Слободян; Лазаренко, 1955] та інші петрофітні види.

В 2005 році м. Житомир відвідала С.О. Нипорко, яка досліджувала мохоподібні каньйону р. Тетерева, в т.ч. скелі Чотири Брати. Разом з Л.Я. Партикою нею було встановлено 37 видів, з яких 13 виявилися новими для цієї території. Серед повторно знайдених такі цікаві види, як *Schistostega pennata* та *Bartramia romiformis*. Було виявлено ще *Rhabdoweisia fugax*, яку на рівнинній Україні також знаходили на Сіяньській горі в окол. Житомира [Лазаренко, 1936; Вірченко, 2006] та в Надслучанському РЛП [Вірченко, 2007]. В цьому каньйоні повторно не знайдено рідкісні на Українському Поліссі *Preissia quadrata*, *Mannia fragrans*, *Bartramia ithyphylla*, *Fissidens crassipes*, *Plagiopus oederianus*. Тому науковці припускають, що можливо деякі з перелічених видів вже зникли тут внаслідок антропогенного впливу [Бачурина, Партика, 1985; Нипорко, Партика, 2011].

В 1996, а також у 2003 – 2008 роках на «Скелі Чотири Брати» бріологічний матеріал збирав геоботанік О.О. Орлов; його збірки були визначені В.М. Вірченком [Вірченко, Орлов, 2009]. Цими науковцями, зокрема, було приділено увагу розподілу мохоподібних пам'ятки природи за стаціями та субстратами. Встановлено, що на ґрунті під шагром грабового лісу тут ростуть *Pohlia nutans*, *Dicranella heteromalla*, *Atrichum undulatum*, *Mnium marginatum*, *M. stellare*, *Plagiomnium rostratum*, *P. undulatum*, *Oxyrrhynchium hians*, *Plagiothecium*

cavifolium, Brachythecium rutabulum й низка інших видів. Стовбури і окоренки дерев обживають Lophocolea heterophylla, Plagiomnium cuspidatum, Bryum moravicum, Brachytheciastrum velutinum, Brachythecium salebrosum, Platygyrium repens, Leskea polycarpa, Amblystegium serpens. На освітлених сухих поверхнях скель відмічені Schistidium apocarpum, Hedwigia ciliata, а на затінених – Metzgeria furcata, Hypnum cupressiforme, Sciuro-hypnum populeum, Homalia trichomanoides, Anomodon attenuatus. З цікавіших видів слід відзначити знахідки печіночників Plagiochila porelloides, Barbilophozia barbata та мохів Encalypta ciliata, Dicranella varia, Tortula acaulon, Fontinalis antipyretica. Разом з літературними та гербарними даними для заповідного урочища «Городище», включно зі «Скелею Чотири Брати», встановлено 95 видів мохоподібних.

До цього часу відомості про мохоподібні поліських заказників і пам'яток природи були узагальнені для Житомирської обл. [Вірченко, Орлов, 2009], частково – для інших областей [Прядко та ін., 2006]. Вони й послужили основою для складання таблиці представленості мохоподібних у заказниках та пам'ятках природи всього Українського Полісся (табл. 20).

Загалом для 35 заказників і 7 пам'яток природи тут наводиться 192 види мохоподібних (39 - печіночників і 153 види мохів), що складає 52% бріофлори всього Українського Полісся. З них два види занесені до Червоної книги мохоподібних Європи (Dicranum viride, Hamatocaulis vernicosus), чотири - до Червоної книги України (Helodium blandowii, Meesia triquetra, Sphagnum molle, S. subnitens) і ще низка таксонів є регіонально рідкісними. Зазначимо, що в збереженні раритетних болотних мохів на Українському Поліссі важлива роль належить заказникам «Нечимне», «Любче», «Дідове озеро», а в охороні петрофітних мохів - пам'яткам природи «Скеля Чотири Брати» і «Камінне село».

Таблиця 20

Представленість мохоподібних у заказниках та пам'ятках природи

Назви видів	Об'єкти природно-заповідного фонду
Печіночники	
Anastrophyllum hellerianum	Заказник Страхів
Aneura pinguis	Заказники Нечимне, Любче, Дідове озеро
Barbilophozia barbata	Заказник Мощаниця, пам'ятки природи Чотири Брати, Камінне село
Blasia pusilla	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
Calypogeia neesiana	Заказник Нечимне
Cephalozia catenulata	Заказник Страхів
Cephalozia pleniceps	Заказник Любче
Cephoziella rubella	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
Chiloscyphus pallescens	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
Conocephalum conicum	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати

<i>Conocephalum salebrosum</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Fossombronia pusilla</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Fossombronia wondraczekii</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Frullania dilatata</i>	Заказники Словечанський кряж, Олевський, Липницький, Дивлинський, Юзихівка, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Frullania tamarisci</i>	Геологічна пам'ятка природи Камінне село
<i>Geocalyx graveolens</i>	Заказник Нечимне
<i>Jungermannia hyalina</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Lejeunea cavifolia</i>	Заказник Олевський
<i>Lepidozia reptans</i>	Заказник Нечимне, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Lophocolea bidentata</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Lophocolea heterophylla</i>	Заказники Нечимне, Любче, Дивлинський, Довгий брід, Болото Мох, Замглай, пам'ятки природи Чотири Брати, Романівське болото
<i>Lophocolea minor</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Lophozia bicrenata</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати, пам'ятка природи Романівське болото
<i>Lophozia longidens</i>	Заказник Мощаниця
<i>Lophozia ventricosa</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Marchantia polymorpha</i>	Заказники Нечимне, Любче, Замглай, Болото Мох, пам'ятки природи Чотири Брати, Романівське болото
<i>Metzgeria furcata</i>	Заказники Дивлинський, Вересна, Ліс над Случчу, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Pellia endiviifolia</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати, пам'ятка природи Романівське болото
<i>Pellia epiphylla</i>	Заказник Мощаниця
<i>Plagiochila porelloides</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Porella platyphylla</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Preissia quadrata</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Radula complanata</i>	Заказники Нечимне, Словечанський кряж, Липницький, Дивлинський, Юзихівка, Олевський, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Radula lindenberghiana</i>	Геологічна пам'ятка природи Камінне село
<i>Riccia ciliata</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Riccia fluitans</i>	Заказник Юзихівка
<i>Riccia glauca</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати

<i>Ricciocarpos natans</i>	Заказник Любче
<i>Scapania curta</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
Мохи	
<i>Abietinella abietina</i>	Заказники Любче, Замглай, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Amblystegium serpens</i>	Заказник Замглай, пам'ятки природи Чотири Брати, Романівське болото
<i>Amblystegium subtile</i>	Пам'ятка природи Романівське болото
<i>Anomodon attenuatus</i>	Заказники Юзихівка, Дивлинський, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Anomodon longifolius</i>	Заказник Поясківський
<i>Atrichum angustatum</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Atrichum undulatum</i>	Заказники Нечимне, Дивлинський, Поясківський, Болото Мох, пам'ятки природи Чотири Брати, Романівське болото
<i>Aulacomnium palustre</i>	Заказники Нечимне, Любче, Дібрівський, Почаївський, Довгий брід, Замглай, Болото Мох, пам'ятка природи Романівське болото
<i>Barbula convoluta</i>	Заказник Любче
<i>Barbula unguiculata</i>	Заказник Замглай, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Bartramia ithyphylla</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Bartramia pomiformis</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Brachytheciastrum velutinum</i>	Заказники Нечимне, Дивлинський, Довгий брід, Замглай, пам'ятки природи Чотири Брати, Романівське болото
<i>Brachythecium albicans</i>	Заказники Любче, Замглай, пам'ятки природи Чотири Брати, скеля Голова Чацького, Романівське болото
<i>Brachythecium mildeanum</i>	Заказник Замглай
<i>Brachythecium rutabulum</i>	Заказник Довгий брід, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Brachythecium salebrosum</i>	Заказники Нечимне, Дивлинський, Довгий брід, Замглай, пам'ятки природи Чотири Брати, Романівське болото
<i>Bryum argenteum</i>	Заказники Любче, Замглай, пам'ятки природи Чотири Брати, Романівське болото
<i>Bryum caespiticium</i>	Заказник Замглай, пам'ятка природи Чотири Брати

<i>Bryum capillare</i>	Пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Bryum moravicum</i>	Заказники Нечимне, Дивлинський, Довгий брід, Замглай, пам'ятки природи Чотири Брати, Романівське болото
<i>Bryum pseudotriquetrum</i>	Заказники Нечимне, Любче, пам'ятка природи Романівське болото
<i>Bryum rubens</i>	Заказник Любче
<i>Callicladium haldanianum</i>	Заказник Довгий брід, пам'ятка природи Романівське болото
<i>Calliergon cordifolium</i>	Заказники Нечимне, Любче, Замглай, пам'ятка природи Романівське болото
<i>Calliergon giganteum</i>	Заказники Любче, Туганівський, Замглай
<i>Calliergonella cuspidata</i>	Заказники Нечимне, Любче, Ігорів брід, Туганівський, Замглай, пам'ятки природи Романівське болото, болото Гальський Мох
<i>Calliergonella lindbergii</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Campylium stellatum</i>	Заказник Любче
<i>Campylophyllum calcareum</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Ceratodon purpureus</i>	Заказники Любче, Болото Мох, Замглай, пам'ятки природи Чотири Брати, скеля Голова Чацького, Ольжині купальні, Романівське болото
<i>Climacium dendroides</i>	Заказники Нечимне, Любче, Почаївський, Замглай, Болото Мох, пам'ятки природи Чотири Брати, Романівське болото
<i>Dicranella heteromalla</i>	Пам'ятки природи Чотири Брати, Романівське болото
<i>Dicranella varia</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Dicranum bonjeanii</i>	Заказники Нечимне, Любче, пам'ятка природи Романівське болото
<i>Dicranum flagellare</i>	Заказник Плотниця, пам'ятка природи Романівське болото
<i>Dicranum montanum</i>	Заказники Нечимне, Довгий брід, Дивлинський, Олевський, Болото Мох, Замглай, пам'ятка природи Романівське болото
<i>Dicranum polysetum</i>	Заказники Нечимне, Почаївський, Дібрівський, Плотниця, Зажеревська дача, Олевський, Замглай, Болото Мох, пам'ятка природи Камінне село

<i>Dicranum scoparium</i>	Заказники Нечимне, Олевський, пам'ятки природи Чотири Брати, Скеля Крашевського
<i>Dicranum viride</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Drepanocladus aduncus</i>	Заказники Любче, Замглай
<i>Drepanocladus polygamus</i>	Заказник Почаївський
<i>Drepanocladus sendtneri</i>	Заказник Замглай
<i>Encalypta ciliata</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Eurhynchium angustirete</i>	Заказник Нечимне, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Fissidens adianthoides</i>	Заказник Любче
<i>Fissidens bryoides</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Fissidens crassipes</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Fontinalis antipyretica</i>	Заказник Словечанський кряж, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Funaria hygrometrica</i>	Заказники Любче, Липницький, Замглай
<i>Grimmia laevigata</i>	Пам'ятка природи скеля Голова Чацького
<i>Grimmia muehlenbeckii</i>	Заказник Мощаниця
<i>Grimmia ovalis</i>	Пам'ятка природи скеля Голова Чацького
<i>Grimmia pulvinata</i>	Пам'ятка природи скеля Голова Чацького
<i>Hamatocaulis vernicosus</i>	Заказники Нечимне, Замглай
<i>Hedwigia ciliata</i>	Заказники Олевський, Мощаниця, пам'ятки природи Чотири Брати, скеля Голова Чацького
<i>Helodium blandowii</i>	Заказник Нечимне, пам'ятка природи Романівське болото
<i>Herzogiella seligeri</i>	Заказник Нечимне
<i>Homalia trichomanoides</i>	Заказники Дивлинський, Юзихівка, Замглай, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Homalothecium sericeum</i>	Пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Hydroamblystegium varium</i>	Заказники Нечимне, Замглай
<i>Hylocomium splendens</i>	Заказники Плотниця, Городницький, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Hypnum cupressiforme</i>	Заказники Нечимне, Довгий брід, Дивлинський, Ліс над Случчю, Замглай, пам'ятки природи Чотири Брати, скеля Голова Чацького, Ольжині купальні, Камінне село, Романівське болото
<i>Hypnum pallescens</i>	Заказник Нечимне, Замглай, пам'ятка природи Романівське болото
<i>Isothecium alopecuroides</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати

<i>Leptobryum pyriforme</i>	Заказник Замглай, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Leptodictyum riparium</i>	Заказник Замглай, пам'ятки природи Чотири Брати, Романівське болото
<i>Leskea polycarpa</i>	Заказник Замглай, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Leucobryum glaucum</i>	Заказники Нечимне, Любче, Почаївський
<i>Leucodon sciuroides</i>	Заказник Юзихівка, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Meesia triquetra</i>	Заказник Любче
<i>Mnium marginatum</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Mnium stellare</i> Hedw.	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Neckera bessi</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Neckera complanata</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Orthotrichum affine</i>	Заказник Нечимне
<i>Orthotrichum diaphanum</i>	Заказник Замглай
<i>Orthotrichum obtusifolium</i>	Заказник Замглай
<i>Orthotrichum pumilum</i>	Заказник Замглай
<i>Orthotrichum speciosum</i>	Заказники Нечимне, Замглай
<i>Oxyrrhynchium hians</i>	Пам'ятки природи Чотири Брати, Романівське болото
<i>Paraleucobryum longifolium</i>	Заказники Олевський, Мощаниця, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Philonotis caespitosa</i>	Пам'ятка природи Романівське болото
<i>Plagiomnium affine</i>	Заказники Юзихівка, Поясківський, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Plagiomnium cuspidatum</i>	Заказники Нечимне, Олевський, Дивлінський, Поясківський, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Plagiomnium elatum</i>	Заказник Любче
<i>Plagiomnium ellipticum</i>	Заказник Нечимне, Любче, пам'ятка природи Романівське болото
<i>Plagiomnium rostratum</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Plagiomnium undulatum</i>	Пам'ятки природи Чотири Брати, Романівське болото
<i>Plagiopus oederianus</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Plagiothecium cavifolium</i>	Заказник Замглай, пам'ятки природи Чотири Брати, Ольжині купальні
<i>Plagiothecium denticulatum</i>	Заказники Нечимне, Дідове озеро
<i>Plagiothecium laetum</i>	Заказники Нечимне, Замглай

<i>Platygyrium repens</i>	Заказники Нечимне, Дивлинський, Юзихівка, пам'ятки природи Чотири Брати, Романівське болото
<i>Pleurozium schreberi</i>	У багатьох заказниках і пам'ятках природи ПЗФ УП
<i>Pogonatum aloides</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Pohlia annotina</i>	Заказник Довгий Мох
<i>Pohlia bulbifera</i>	Заказник Довгий Мох
<i>Pohlia cruda</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Pohlia nutans</i>	Заказники Нечимне, Почаївський, Болото Мох, пам'ятки природи Чотири Брати, скеля Голова Чацького, Романівське болото
<i>Polytrichastrum formosum</i>	Заказник Нечимне, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Polytrichastrum longisetum</i>	Заказники Нечимне, Почаївський, Болото Мох, пам'ятка природи Гальський Мох
<i>Polytrichum commune</i>	Заказники Почаївський, Плотниця, Поясківський, Болото Мох, Великий бір, Замглай, пам'ятка природи Романівське болото
<i>Polytrichum juniperinum</i>	Заказники Любче, Почаївський, Городницький, Замглай, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Polytrichum piliferum</i>	Заказники Любче, Почаївський, Плотниця, Замглай, пам'ятки природи Чотири Брати, скеля Голова Чацького, Романівське болото
<i>Polytrichum strictum</i>	Заказники Нечимне, Любче, Почаївський, Плотниця, Зелений Мох, Довгий Мох, Болото Мох
<i>Pseudoleskeella nervosa</i>	Заказник Дивлинський
<i>Ptilium crista-castrensis</i>	Заказник Плотниця
<i>Pylaisia polyantha</i>	Заказник Замглай, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Racomitrium canescens</i>	Заказник Бехівський, пам'ятка природи скеля Голова Чацького
<i>Rhabdoweisia fugax</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Rhizomnium punctatum</i>	Заказники Нечимне, Поясківський, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Rhodobryum roseum</i>	Заказник Бовсунівський
<i>Rhytidiadelphus triquetrus</i>	Заказник Нечимне, пам'ятка природи Чотири Брати

<i>Schistidium apocarpum</i>	Пам'ятки природи Чотири Брати, Романівське болото
<i>Schistostega pennata</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Sciuro-hypnum oedipodium</i>	Заказники Дивлинський, Замглай
<i>Sciuro-hypnum populeum</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Scorpidium cossonii</i>	Заказник Любче
<i>Sphagnum auriculatum</i>	Заказник Болото Мох
<i>Sphagnum capillifolium</i>	Заказники Нечимне, Плотниця, Городницький, Мицківський
<i>Sphagnum centrale</i>	Заказники Нечимне, Почаївський, Поясківський
<i>Sphagnum compactum</i>	Заказник Почаївський
<i>Sphagnum contortum</i>	Заказники Нечимне, Замглай
<i>Sphagnum cuspidatum</i>	Заказники Дібрівський, Почаївський, Хиноцький, Плотниця, Дідове озеро, Мицківський, Городницький, Болото Мох, пам'ятка природи Гальський Мох
<i>Sphagnum fallax</i>	Заказники Нечимне, Дібрівський, Почаївський, Плотниця, Бучмани, Зелений Мох, Довгий Мох, Поясківський, Болото Мох, пам'ятка природи Гальський Мох
<i>Sphagnum fimbriatum</i>	Заказники Нечимне, Любче
<i>Sphagnum flexuosum</i>	Заказники Нечимне, Любче, Почаївський, Поясківський, Лозанове, Болото Мох, пам'ятка природи Романівське болото
<i>Sphagnum fuscum</i>	Заказники Любче, Почаївський, Хиноцький, Плотниця, Червоновольський
<i>Sphagnum girgensohnii</i>	Заказники Плотниця, Замглай
<i>Sphagnum magellanicum</i>	Заказники Нечимне, Любче, Почаївський, Хиноцький, Плотниця, Червоновольський, Довгий Мох, Зелений Мох, Мицківський, Болото Мох
<i>Sphagnum majus</i>	Заказник Болото Мох, пам'ятка природи болото Гальський Мох
<i>Sphagnum molle</i>	Заказник Дідове озеро
<i>Sphagnum palustre</i>	Заказники Нечимне, Любче, Городницький, Бучмани, Галове болото, Болото Мох, пам'ятка природи Романівське болото
<i>Sphagnum platyphyllum</i>	Заказник Замглай
<i>Sphagnum riparium</i>	Заказник Почаївський

<i>Sphagnum rubellum</i>	Заказники Любче, Почаївський, Плотниця, Червоновольський
<i>Sphagnum squarrosum</i>	Заказники Нечимне, Любче, Почаївський, Острівський
<i>Sphagnum subnitens</i>	Заказники Дідове озеро, Плотниця
<i>Sphagnum subsecundum</i>	Заказник Любче, пам'ятка природи Романівське болото
<i>Sphagnum teres</i>	Заказники Нечимне, Любче, пам'ятка природи Романівське болото
<i>Splachnum ampullaceum</i>	Заказник Любче
<i>Straminergon stramineum</i>	Заказник Нечимне
<i>Syntrichia ruralis</i>	Заказники Замглай, Болото Мох, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Tetraphis pellucida</i>	Заказник Нечимне, пам'ятки природи Чотири Брати, Романівське болото
<i>Thuidium assimile</i>	Заказник Нечимне, пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Thuidium recognitum</i>	Заказник Нечимне, Поясківський
<i>Tomentypnum nitens</i>	Заказники Нечимне, Любче
<i>Tortula acaulon</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Tortula muralis</i>	Заказник Замглай, пам'ятки природи Чотири Брати, Романівське болото
<i>Tortula subulata</i>	Геологічна пам'ятка природи Чотири Брати
<i>Warnstorfia exannulata</i>	Заказник Болото Мох
<i>Warnstorfia fluitans</i>	Заказники Почаївський, Болото Мох

РОЗДІЛ 4. КОНСПЕКТ МОХОПОДІБНИХ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Наведений нижче конспект мохоподібних природно-заповідних територій Українського Полісся містить 314 видів, з них 2 види антоцеротів, 70 – печіночників і 242 види мохів. Він складений на основі узагальнення результатів власних досліджень, даних бріологічного гербарію Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України (KW-B), збірок різних колекторів, а також опублікованих матеріалів. Назви видів у конспекті розміщені за абеткою. Для кожного таксону наводяться латинська і українська наукові назви, місцезнаходження на території природних заповідників та національних парків (частково заказників і пам'яток природи), екологія і поширення на Українському Поліссі. Латинські видові назви та система мохоподібних подані за анованими списками бріофітів Європи і Макаронезії [Grolle, Long, 2000; Hill et al., 2006] та «Чеклістом мохоподібних України» [Бойко, 2008] з урахуванням сучасних змін в систематиці антоцеротів і печіночників.

ANTHOCEROTOPHYTA – АНТОЦЕРОТИ

***Anthoceros agrestis* Paton**

Syn.: *Anthoceros punctatus* L. var. *cavernosus* (Nees) Gott., Lindenb. et Nees

Антоцерос польовий (Anthocerotales, Anthocerotaceae)

Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, гребінь між двома відногами яру, березняк, на порушеному ґрунті, 14.07.1981 (Партика) [Вірченко, Партика, 2010].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на порушеному ґрунті на полях та схилах. Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Phaeoceros carolinianus* (Michx.) Prosk.**

Syn.: *Phaeoceros laevis* ssp. *carolinianus* (Michx.) Prosk.

Феоцерос каролінський (Notothyridales, Notothyridaceae)

Рівненський ПЗ, філія Переброди (Дубровицький р-н), окол. с. Переброди, по краю болота на порушеному ґрунті, 23.06.2010 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, берег р. Уборть, на вологому ґрунті [Партыка, 1986].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на порушеному ґрунті по краях боліт, по берегах річок. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

MARCHANTIOPHYTA – ПЕЧИНОЧНИКИ

Anastrophyllum hellerianum (Nees ex Lindenb.) R.M.Schust.

Syn.: *Crossocalyx hellerianus* (Nees) Meyl.

Анастрофіл Геллера (Jungermanniales, Scapaniaceae)

Заказник Страхів: Олевський р-н, окол. с. Хочине, болото Страхове, на гнилому стовбурі, 30.06.1930 (Зеров) [Зеров, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на гнилій деревині. Житомирське.

Aneura pinguis (L.) Dumort.

Syn.: *Riccardia pinguis* (L.) Gray

Аневра лиснюча (Metzgeriales, Aneuraceae)

Заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, півн. берег оз. Охотин, на болоті, 04.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001]; заказник Дідове озеро: Овруцький р-н, на схід від с. Перга, низинне болото Дідове озеро, 17.08.1930 (Зеров) [Зеров, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: у вогких місцях на піщаному ґрунті, на болотах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське.

Barbilophozia barbata (Schmidel ex Schreb.) Loeske

Барбілофозія бородата (Jungermanniales, Scapaniaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. смт Соснове, Соколина гора, на гумусі на скелі, 26.07.2006 (Вірченко); Коростишівський НПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, скелі в сосновому лісі, 18.09.1925 (Зеров) [Вірченко, 2009]; заказник Мощаниця: Овруцький р-н, 4 км на півн. від х. Мощаниця, Липницьке л-во, кв. 8, на відслоненнях гранітів, 19.11.2010 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2011]; пам'ятка природи Камінне село: Олевський р-н, коло с. Рудня-Замисловицька, ур. Каміння, 26.08.1929 (Зеров); пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, 31.07.1925 (Зеров); скеля Чотири Брати, 20.09.1996 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на кристалічних скелях. Житомирське.

Blasia pusilla L.

Блазія маленька (Blasiales, Blasiaceae)

Мезинський НПП (Коропський р-н), яр на віддалі 1 км від с. Свердловка, на вологому незатіненому схилі, 16.07.1981 (Партика); окол. с. Іваньків, берег оз. Бондарище, на вологому ґрунті, 11.06.2008 (Вірченко); пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, 31.07.1925 (Зеров) [Зеров, 1939, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вогкому ґрунті на схилах, по берегах водойм. Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Calypogeia azurea* Stotler et Crotz**

Syn.: *Calypogeia trichomanis* (L.) Corda

Каліпогея лазурова (Jungermanniales, Calypogeiaceae)

Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 70, сфагнове болото, в канаві, 18.04.1973 (Партика); заплава р. Жолобниця, на ґрунті, 14.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологому ґрунті, іноді на гнилій деревині. Житомирське, Київське.

***Calypogeia fissa* (L.) Raddi**

Каліпогея розщеплена

Рівненський ПЗ, ділянка Сомино (Сарненський р-н), берег оз. Сомино, на ґрунті, 14.07.2009 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологому ґрунті. Волинське, Київське.

***Calypogeia neesiana* (C.Massal. et Carestia) Müll.Frib.**

Каліпогея Нееса

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Кам'янка, біля Острів'янського болота, ялиник, на пеньку ялини, 06.07.1995 (Вірченко) [Вірченко, 1999]; Рівненський ПЗ, ділянка Переброди (Дубровицький р-н), окол. с. Переброди, ур. Теребуші, сосняк багново-піхвопопухівковий, у моховому покриві [Андрієнко та ін., 1976]; Білоозерська ділянка (Володимирецький р-н), кв. 20, ялиновий ліс, на трухлявих пенях, 23.06.2011 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), окол. с. Хочине, коло болота Хомин Мох, 25.06.1930 (Зеров); Копищенське л-во, березово-вільховий ліс, на оголеному ґрунті в канаві, 19.05.1973 (Партика); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, сосновий ліс, на гнилому стовбурі, 17.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, між кв. 32 і 33, край дороги на просіці в сосновому лісі, 30.04.2003 (Вірченко); кв. 104, на стінках дороги в березняку, 29.04.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в лісах на гнилій деревині та ґрунті. Волинське, Житомирське, Київське, Новгород-Сіверське.

***Cephalozia bicuspidata* (L.) Dumort.**

Цефалозія двозагострена (Jungermanniales, Cephaloziaceae)

Поліський ПЗ (Олевський р-н), с. Перга (Зеров) [Зеров, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологому піщаному і глінистому ґрунті, на гнилій деревині. Житомирське, Київське, Чернігівське.

***Cephalozia catenulata* (Huebener) Lindb.**

Цефалозія ланцюжкова

Рівненський ПЗ, Білоозерська ділянка (Володимирецький р-н), сосновий ліс чорнищевий, на ґрунті край дороги, 22.06.2011 (Вірченко); заказник Страхів: Олевський р-н, окол. с. Хочине, коло болота Страхове, на гнилому стовбурі, 30.06.1930 (Зеров) [Зеров, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в лісах на ґрунті та гнилій деревині. Волинське, Житомирське.

***Cephalozia connivens* (Dicks.) Lindb.**

Цефалозія зімкнена

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Киричкове, кв.41, ялиник, на гнилій деревині, 23.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ, ділянка Переброди (Дубровицький р-н), окол. с. Переброди, ур. Теретуші, сосняк багново-піхвовопухівковий, у моховому покриві [Андрієнко та ін., 1976]; Поліський ПЗ (Олевський р-н), окол. с. Хочине, сфагнове болото Хомин Мох, 25.06.1930 (Зеров); Копищенське л-во, болото Клітне, заболочена лісова просіка, на гнилому пні, 18.05.1973 (Партика); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, березовий ліс, на гнилій деревині, 17.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на гнилій деревині в лісах і на болотах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське.

***Cephalozia pleniceps* (Austin) Lindb.**

Цефалозія повна

Поліський ПЗ (Олевський р-н), окол. с. Хочине, коло болота Хомин Мох, 25.06.1930 (Зеров) [Партика та ін., 2013]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, півн. берег оз. Охотин, на болоті, 04.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на торф'янистому ґрунті, іноді на гнилій деревині. Волинське, Житомирське.

***Cephaloziella divaricata* (Sm.) Schiffn.**

Syn.: *Cephaloziella starkei* (Funck) Schiffn.

Цефалозієла розчепірена (Jungermanniales, Cephaloziellaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Губків, Замкова гора, лучно-степові схили над р. Случ, 26.07.2006 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське

л-во, сосновий ліс, на ґрунті на узліссі, 27.04.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті в освітлених місцях. Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Cephoziella hampeana (Nees) Schiffn.

Цефалозієла Гампе

Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 42, сосновий ліс, на оголеному ґрунті, 13.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на оголеному ґрунті. Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Cephoziella rubella (Nees) Warnst.

Цефалозієла червонувата

Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 46, сосново-березовий ліс, на ґрунті, 21.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, червень 1932 (Зеров) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на оголеному ґрунті та гнилій деревині. Житомирське, Київське, Чернігівське.

Cephaloziella spinigera (Lindb.) Warnst.

Syn.: *Cephaloziella subdentata* Warnst.

Цефалозієла колючконосна

Поліський ПЗ (Олевський р-н), окол. с. Хочине, сфагнове болото Хомин Мох, 25.06.1930 (Зеров) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті та пнях у вологих місцях. Житомирське, Новгород-Сіверське.

Chiloscyphus pallescens (Ehrh. ex Hoffm.) Dumort.

Syn.: *Chiloscyphus fragilis* (Roth) Schiffn.

Хілоscyфус блідий (Jungermanniales, Lophocoleaceae)

Пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схил правого берега р. Тетерів, 31.07.1925 (Зеров) [Зеров, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологому ґрунті та гнилій деревині. Житомирське, Київське.

Chiloscyphus polyanthos (L.) Corda

Syn.: *Chiloscyphus rivularis* (Schrad.) Hazsl.

Хілоscyфус багатоперіантієвий

Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, заплава р. Жолобниця, за-

рості вільхи, на гнилих гілках, 14.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, на ґрунті в затіненому яру, 26.05.2009 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті та мертвій деревині у вологих місцях. Волинське, Житомирське, Новгород-Сіверське.

Conocephalum conicum (L.) Dumort.

Коноцефал конічний (Marchantiales, Conocephalaceae)

Пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, 31.07.1925 (зібр. Зеров, визн. Боровічов).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологому ґрунті, на схилах та вогких скелях. Житомирське, Київське.

Conocephalum salebrosum Szweyk., Buczk. et Odrzyk.

Коноцефал шерехатий

Пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, 03.08.1925 (зібр. Зеров, визн. Боровічов); скеля Чотири Брати, на ґрунті біля джерела, 29.04.2003 (Орлов).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологому ґрунті, на схилах та вогких скелях. Житомирське, Київське.

Fossombronia foveolata Lindb.

Фосомбронія ямчаста (Fossombroniales, Fossombroniaceae)

Рівненський ПЗ, ділянка Переброди (Дубровицький р-н), окол. с. Переброди, по краю болота на порушеному ґрунті, 23.06.2010 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, кв. 44, болото Шаболтах, на вогкому оголеному ґрунті, 27.08.1972 (Партика); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, березовий ліс, на узбіччі дороги в мокрих місцях, 12.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вогкому оголеному ґрунті в лісах, по краях боліт. Волинське, Житомирське, Чернігівське.

Fossombronia pusilla (L.) Nees

Фосомбронія маленька

Пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, на ґрунті, 14.10.1932 (Зеров) [Зеров, 1939, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вогкому ґрунті. Житомирське.

Fossombronia wondraczekii (Corda) Lindb.

Фосомбронія Вондрачека

Пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, на ґрунті, 14.10.1932 (Зеров) [Зеров, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на голому порушеному ґрунті – по ланах, канавах та берегах річок. Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Frullania dilatata (L.) Dumort.

Фруланія розширена (Porellales, Frullaniaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, берег оз. Світязь, вербово-тополеве насадження, на вербі, 03.07.1995 (Вірченко); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Бугаєва гора, кв. 12, сосновий ліс, на старих дубах, 22.09.2004 (Вірченко); ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ, Білоозерська ділянка (Володимирецький р-н), берег осокового болота, на осиці, 22.06.2011 (Вірченко); ділянка Сомине (Сарненський р-н), Карасинське л-во, кв. 63, сосновий ліс, на впалій осиці, 13.07.2009 (Вірченко); ділянка Переброди (Дубровицький р-н), Північне л-во, кв. 65, мішаний ліс, на старих дубах, 25.06.2010 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, берег р. Случ, грабовий ліс, на стовбурах дерев, 27.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, зарості вільхи, на корі вільхи, 13.05.1973 (Партика); кв. 34, на стовбурі осици, 17.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський НПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів (Зеров; Окснер) [Вірченко, 2009]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 95, на основі стовбура осици в листяному лісі, 28.04.2003 (Вірченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», заплашний ліс, на дубі, 23.06.2004 (Вірченко). [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в лісах на стовбурах листяних дерев, рідше на скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Frullania tamarisci (L.) Dumort.

Фруланія тамарискова

Пам'ятка природи Камінне село: Олевський р-н, окол. с. Рудня-Замисловицька, ур. Каміння, затінені стрімкі скелі в лісі, 26.08.1929 (Зеров) [Зеров, 1939, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на скелях. Житомирське.

Geocalyx graveolens (Schrad.) Nees

Геокалікс пахучий (Jungermanniales, Geocalycaceae)

Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 46, вільховий ліс, на гнилій деревині, 21.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; заказник Нечиньне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на мертвій деревині. Волинське, Житомирське.

Jamesoniella autumnalis (DC.) Steph.

Джеймсонієла осіння (Jungermanniales, Jamesoniellaceae)

Прип'ять-Стохід НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, Любешівське ДЛІМГ, Сваловицьке л-во, кв. 35, в сосново-дубово-грабовому лісі, на окоренку дуба, 19.06.2013 (Орлов); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, берег р. Случ, грабовий ліс, на камінні, 25.07.2006 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на гнилій деревині та камінні. Волинське, Житомирське, Київське.

Jungermannia hyalina Lyell

Syn.: *Plectocolea hyalina* (Lyell) Mitt.

Юнгерманія прозора (Jungermanniales, Jungermanniaceae)

Пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схил правого берега р. Тетерів, 31.07.1925 (Зеров) [Зеров, 1939, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на глинистому ґрунті, по схилах. Житомирське.

Jungermannia leiantha Grolle

Syn.: *Jungermannia lanceolata* auct.

Юнгерманія гладенькоперіантієва

Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, сосняк, на гнилому стовбурі, 20.04.1973 (Партика); Боровський брід, на гнилому пні, 14.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на гнилій деревині та ґрунті. Житомирське, Київське.

Kurzia pauciflora (Dicks.) Grolle

Syn.: *Telaranea setacea* (Weber) Müll.Frib.

Курція малоквіткова (Jungermanniales, Lepidoziaceae)

Рівненський ПЗ, ділянка Сомино (Сарненський р-н), Карасинське л-во, на верховому болоті з вересом, 14.07.2009 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), окол. с. Хочине, сфагнове болото Хомин Мох, 25.06.1930 (Зеров) [Зеров, 1934]; Перганське л-во, оліготрофне болото Срулеве, кв. 31-32, серед сфагнових мохів, 30.08.1972 (Партика) [Партика, 1974].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на сфагнових болотах серед мохів. Волинське, Житомирське.

Leiocolea heterocolpos (Thed. ex Hartm.) H.Buch

Syn.: *Lophozia heterocolpos* (Thed. ex Hartm.) Howe

Лейоколея різноборіздова (Jungermanniales, Jungermanniaceae)

Мезинський НПП (Коропський р-н), яр на віддалі 1 км від с. Свердловка, на

грунті в освітленому місці, 16.07.1981 (Партика) [Вірченко, Партика, 2010].
Екологія і поширення на Українському Поліссі: на оголеному ґрунті. Новгород-Сіверське.

***Lejeunea cavifolia* (Ehrh.) Lindb.**

Леженя увігнутолиста (Porellales, Lejeuneaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, берег р. Случ, грабовий ліс, на камінні вздовж струмка, 27.07.2006 (Вірченко); Коростишівський НПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, дубово-грабовий ліс на правому березі р. Тетерів, на затіненому камінні, 15.05.2004 (Вірченко); заказник Олевський: Олевський р-н, окол. с. Будки, на камінні в дубовому лісі, 26.05.2004 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в лісах на вологих скелях, іноді на деревах. Житомирське.

***Lepidozia reptans* (L.) Dumort.**

Лепідозія повзуча (Jungermanniales, Lepidoziaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Кам'янка, біля Острів'янського болота, ялинник, на трухлявому пеньку, 06.07.1995 (Вірченко) [Вірченко, 1999]; Прип'ять-Стохід НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, Любешівське ДЛМГ, Сваловицьке л-во, кв. 35, в сосново-дубово-грабовому лісі, на гнилій колоді, 19.06.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на гнилій деревині, 23.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ, філія Переброди (Дубровицький р-н), Північне л-во, кв. 65, вільшняк, на трухлявих пнях, 25.06.2010 (Вірченко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 20, ялиновий ліс, на трухляв ому пеньку, 23.06.2011 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 46, вільховий ліс, на гнилому стовбурі, 21.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, правий берег р. Тетерів, 07.06.2005 (Нипорко) [Нипорко, Партика, 2011].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на мертвій деревині. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Lophocolea bidentata* (L.) Dumort.**

Сп.: *Lophocolea cuspidata* Limpr., *Chiloscyphus coadunatus* (Sw.) J.J. Engel et R.M. Schust.

Лофоколя двозуба (Jungermanniales, Lophocoleaceae)

Поліський ПЗ (Олевський р-н), окол. с. Хочине, коло болота Хомин Мох, 25.06.1930 (Зеров) [Партика та ін., 2013]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, 31.07.1925 (Зеров) [Зеров, 1939].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті на схилах, по краях боліт. Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Lophocolea heterophylla (Schrad.) Dumort.

Syn.: *Chiloscyphus profundus* (Nees) J.J. Engel et R.M. Schust.

Лофоколея різнолиста

Шацький НПП, Прип'ять-Стохід НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомино, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на гнилій деревині, на стовбурах дерев, іноді на ґрунті та скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Lophocolea minor Nees

Syn.: *Chiloscyphus minor* (Nees) J.J. Engel et R.M. Schust.

Лофоколея менша

Коростишівський НПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, остепнені схили на лівому березі р. Тетерів, на ґрунті, 13.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), яр на віддалі 1 км від с. Свердловка, на ґрунті в освітленому місці, 16.07.1981 (Партика); окол. х. Сміле, на окоренку вільхи коло ставка, 10.06.2008 (Вірченко); окол. с. Мезин, на коренях берези, 12.06.2008 (Вірченко); пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, 31.07.1925 (Зеров) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, скелях, іноді на гнилих пеньках та окоренках дерев. Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Lophozia bicrenata (Schmidel ex Hoffm.) Dumort.

Лофозія двозарубчаста (Jungermanniales, Scapaniaceae)

Поліський ПЗ (Олевський р-н), Перганське л-во, березово-сосновий ліс, по краю окопа [Партыка, 1986]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, червень 1932 (Зеров) [Зеров, 1964]; пам'ятка природи Романівське болото: окол. м. Києва, біля Романівського болота, 21.07.1990 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на глинистому ґрунті по схилах та канавах. Житомирське, Київське, Новгород-Сіверське.

Lophozia excisa (Dicks.) Dumort.

Лофозія вирізна

Поліський ПЗ, на піщаному і глинистому ґрунті [Партыка, 1986]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута,

Старогутське л-во, сосновий ліс, на ґрунті на узліссі, 27.04.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на піщаному та глинистому ґрунті, іноді на камінні. Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Lophozia longidens (Lindb.) Macoun

Лофозія довгозубчаста

Заказник Мошаниця: Овруцький р-н, 4 км на півн. від х. Мошаниця, Липницьке л-во, кв. 8, на відслоненнях гранітів, 19.11.2010 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2011].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: переважно на кристалічних відслоненнях, іноді на мертвій деревині. Житомирське.

Lophozia ventricosa (Dicks.) Dumort.

Лофозія роздута

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. смт Соснове, Соколина гора, на гумусі в тріщинах скелі, 26.07.2006 (Вірченко) [Вірченко, 2007]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, правий берег р. Тетерів, 07.06.2005 (Нипорко) [Нипорко, Партика, 2011].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті та скелях. Житомирське.

Mannia fragrans (Balbis) Frye et L. Clark

Маннія запашна (Marchantiales, Auctoniaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Більчаки, граніти над р. Случ, 07.07.2003 (Якушенко); окол. с. Губків, Замкова гора, лучно-степові схили на березі р. Случ, 26.07.2006 (Вірченко) [Вірченко, 2007].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті на освітлених скелях та відкритих схилах. Житомирське.

Marchantia polymorpha L.

Маршанція поліморфна (Marchantiales, Marchantiaceae)

Шацький НПП, Прип'ять-Стохід НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомине, Переброди, Сира Погоня), Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологій землі, на скелях, на болотах, біля джерел тощо. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Metzgeria furcata (L.) Dumort.

Метцгерія вилчата (Metzgeriales, Metzgeriaceae)

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Кухів груд, кв.11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, берег р. Случ, грабовий ліс, на камінні коло струмка, 27.07.2006 (Вірченко); Коростишівський НПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, дубово-грабовий ліс на правому березі р. Тетерів, на затіненому камінні, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати (Зеров; Лазаренко; Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в лісах на стовбурах дерев та скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Mylia anomala* (Hook.) Gray**

Мілія аномальна (Jungermanniales, Myliaceae)

Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, болото Клітне, на стінках канами, 18.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті в заболочених місцях, на болотах. Волинське, Житомирське.

***Nardia geoscyphus* (De Not.) Lindb.**

Нардія мішкова (Jungermanniales, Gymnomitriaceae)

Поліський ПЗ (Олевський р-н), с. Перга (Зеров) [Зеров, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в лісах на оголеному ґрунті, біля доріг, на схилах. Житомирське.

***Nowellia curvifolia* (Dicks.) Mitt.**

Новелія криволиста (Jungermanniales, Cephaloziaceae)

Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, на гнилій деревині, 20.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на пеньках, мертвій деревині. Житомирське, Київське.

***Odontoschisma denudatum* (Mart.) Dumort.**

Одонтошзізма оголена (Jungermanniales, Cephaloziaceae)

Поліський ПЗ (Олевський р-н), с. Перга (Зеров) [Зеров, 1964]; Перганське л-во, кв. 48, сосновий ліс з вільхою, на гнилому стовбурі, 29.08.1972 (Партика) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на гнилій деревині, торф'янистому ґрунті. Житомирське.

***Pellia endiviifolia* (Dicks.) Dumort.**

Пелія розсіченолиста (Pelliales, Pelliaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, берег оз. Світязь, на мокро-

му ґрунті, липень 2005 (Якушенко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, берег р. Случ, грабовий ліс, на камінні біля джерела, 27.07.2006 (Вірченко); Мезинський НПП (Коропський р-н), яр на віддалі 1 км від с. Свердловка, на лесових відслоненнях, 16.07.1981 (Партика); пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, 03.08.1925 (Зеров) [Зеров, 1939, 1964]; пам'ятка природи Романівське болото: окол. м. Києва, біля Романівського болота, 21.07.1990 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті у вогких місцях, на різних відслоненнях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Pellia epiphylla* (L.) Corda**

Пелія налисткова

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Мельники, берег оз. Лука, на ґрунті у вільшняку, 06.07.1995 (Вірченко); Прип'ять-Стохід НПП (Любешівський р-н), окол. с. Люб'язь, осокове болото в заплаві р. Прип'ять, 02.08.1949 (Бачурина); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), по дорозі до Черемського болота, по краях дороги в лісі, 25.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 17, підсушене евмезотрофне болото біля р. Березина, 23.06.2011 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, берег р. Болотниця, 19.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 104, по краях дороги в березняку, 29.04.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; заказник Мощаниця: Овруцький р-н, 4 км на півн. від х. Мощаниця, Липницьке л-во, кв. 8, на відслоненнях гранітів, 19.11.2010 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2011].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вогкому затіненому ґрунті біля доріг, канав, джерел та річок, на болотах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Plagiochila porelloides* (Torrey ex Nees) Lindenb.**

Syn.: *Plagiochila asplenioides* (L.) Dumort. var. *minor* Lindenb.

Плагіохіла порелоподібна (Jungermanniales, Plagiochilaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, берег р. Случ, грабовий ліс, на камінні біля джерела, 27.07.2006 (Вірченко); Коростишівський НПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, дубово-грабовий ліс на правому березі р. Тетерів, на затіненому камінні, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати, 20.09.1996 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, скелях, іноді на окоренках дерев. Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Porella platyphylla (L.) Pfeiff.

Порела плосколиста (Porellales, Porellaceae)

Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, контора лісництва, на старому клені, 23.06.2011 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, берег р. Случ, грабовий ліс, на стовбурах дерев, 27.07.2006 (Вірченко); Коростишівський НПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, дубово-грабовий ліс на правому березі р. Тетерів, на загіненому камінні, 13.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скелі правого берега р. Тетерів, 31.07.1925 (Зеров) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах дерев та камінні. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Preissia quadrata (Scop.) Nees

Прейсія квадратна (Marchantiales, Marchantiaceae)

Пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерева, 31.07.1925 (Окснер і Зеров) [Зеров, 1939, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологих скелях та ґрунті. Житомирське.

Ptilidium ciliare (L.) Hampe

Птилідій війчастий (Ptilidiales, Ptilidiaceae)

Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, кв. 12, сосновий ліс, на схилі, 16.05.1973 (Партика) [Партика, 1974].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті у хвойних лісах. Житомирське, Чернігівське.

Ptilidium pulcherrimum (Weber) Vain.

Птилідій найкрасивіший

Шацький НПП, Прип'ять-Стохід НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомино, Переброди, Сира Погоня), Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах дерев, на пнях, гнилій деревині, іноді на скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Radula complanata (L.) Dumort.

Радула сплющена (Porellales, Radulaceae)

Шацький НПП, Прип'ять-Стохід НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомино, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах дерев та скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Radula lindenberghiana* Gottsche ex C.Hartm.**

Радула Лінденберга

Пам'ятка природи Камінне село: Олевський р-н, окоп. с. Рудня-Замисловицька, ур. Каміння, стрімкі затінені скелі в лісі, 26.08.1929 (Зеров) [Зеров, 1939, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на скелях. Житомирське.

***Reboulia hemisphaerica* (L.) Raddi**

Ребулія напівкуляста (Marchantiales, Ayttoniaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окоп. смт Соснове, Соколина гора, на гумусі коло скель, 26.07.2006 (Вірченко) [Вірченко, 2007].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті та скелях. Житомирське.

***Riccardia incurvata* Lindb.**

Рікардія зігнута (Metzgeriales, Aneuraceae)

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото біля Бугаєвої гори, кв.12, на евтрофному болоті, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 17, підсушене евметрофне болото біля р. Березина, 23.06.2011 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на болотах, на ґрунті у вогких місцях. Волинське, Київське.

***Riccardia latifrons* (Lindb.) Lindb.**

Рікардія широка

Поліський ПЗ (Олевський р-н), окоп. с. Хочине, сфагнове болото Хомин Мох, 25.06.1930 (Зеров); Копищенське л-во, болото Герехове Гало [Партыка, 1986].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на болотах на гнилій деревині. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське.

***Riccardia multifida* (L.) Gray**

Рікардія багатороздільна

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото біля Бугаєвої гори, кв.12, на евтрофному болоті, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на болотах, на вогкому ґрунті. Волинське, Житомирське, Київське.

Riccardia palmata (Hedw.) Carruth.

Рікардія пальчата

Поліський ПЗ (Олевський р-н), окол. с. Хочине, сфагнове болото Хомин Мох, 25.06.1930 (Зеров) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на болотах на гнилій деревині. Житомирське, Чернігівське.

Riccia cavernosa Hoffm.

Syn.: *Riccia crystallina* auct. ucr.

Річія печериста (Marchantiales, Ricciaceae)

Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. х. Сміле, на мулі висохлого ставка, 10.06.2008 (Вірченко) [Вірченко, Партика, 2010].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологому ґрунті по берегах річок та водойм. Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Riccia ciliata Hoffm. (incl. *Riccia crinita* Taylor)

Річія війчаста

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Губків, Замкова гора, лучно-степові схили над р. Случ, 26.07.2006 (Вірченко); Коростишівський НПП (Коростишівський р-н), болото-блюдне в сосновому лісі в околицях м. Коростишів, 12.08.2003 (Якушенко) [Вірченко, 2009]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, 14.10.1932 (Зеров) [Зеров, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті в освітлених місцях. Житомирське, Київське.

Riccia fluitans L.

Річія плавуча

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Грабове, вільшняк, на мокрому опалому листі, 15.07.2005 (Якушенко); Прип'ять-Стохід НПП (Любешівський р-н), окол. с. Бірки, в річці Цир, 18.06.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Гвоздець, на поверхні води у центральному каналі, 2003 (Конішук); Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Соmine, Карасинське л-во, ур. Баньки, в очереті на мулі, 06.08.2009 (Головко); (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, окол. с. Переброди, на мулі по дну обсохлої канави, 26.07.2007 (Якушенко); Коростишівський НПП (Коростишівський р-н), на півн. від с. Царівка, старик у заплаві р. Дубовець, 09.08.2000 (Якушенко); Коростишівський ДЛГ, Смолівське л-во, кв. 27, у каналі, 08.07.2000 (Якушенко) [Вірченко, 2009]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), с. Стара Гута, копанка у селі, 22.07.2005 (Панченко); заказник Юзихівка: Смільчинський р-н, Жужельське л-во, кв. 79, в осушувальних канавах, 16.09.2007 (Орлов) [Орлов, Вірченко, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на поверхні стоячої або слабопроточної води, рідше на вологому ґрунті висихаючих водойм. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Riccia glauca L.

Річія сиза

Пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, 14.10.1932 (зібр. Зеров, визн. Андреєва).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на порушеному ґрунті, ланах тощо. Житомирське, Київське, Чернігівське.

Riccia huebeneriana Lindenb.

Річія Гюбенера

Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, ур. Морозівська Тоня, на мулі висохлої водойми, 28.08.1972 (Партика) [Партика, 1974].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на мулі висохлих озер, на вологому торф'янистому ґрунті. Житомирське, Київське, Чернігівське.

Riccia sorocarpa Bisch.

Річія купкоплідна

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Губків, Замкова гора, лучно-степові схили над р. Случ, 26.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, с. Майдан-Копищенський, берег р. Уборть, на відслоненнях ґрунту, 16.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський НПП (Коростишівський р-н), півн. окол. м. Коростишів, закинутий город, на глинистому ґрунті, 19.06.2005 (Якушенко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, гребінь між двома відногами яру, молодий березняк, на порушеному ґрунті, 14.07.1981 (Партика) [Вірченко, Партика, 2010].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на остепнених схилах, на порушеному ґрунті. Житомирське, Новгород-Сіверське.

Ricciocarpos natans (L.) Corda

Річіокарп плавучий (Marchantiales, Ricciaceae)

Рівненський ПЗ, Білоозерська філія (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 21, придорожна канава у вільшняку, 11.09.2008 (Орлов); заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, оз. Охотин [Гелюта та ін., 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на поверхні стоячої води, рідше на вологому ґрунті висихаючих водойм. Волинське, Житомирське, Чернігівське.

Scapania curta (Mart.) Dumort.

Скапанія коротка (Jungermanniales, Scapaniaceae)

Мезинський НПП (Коропський р-н), берег р. Десна, яр на віддалі 1 км від с. Свердловка, на вологому незатіненому схилі, 16.07.1981 (Партика); пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, 31.07.1925 (Зеров) [Зеров, 1939].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологому ґрунті. Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Scapania irrigua (Nees) Nees

Скапанія зрошувана

Поліський ПЗ (Олевський р-н), берег р. Болотниця, 27.07.1972 (Маслова); Копищенське л-во, с. Майдан-Копищенський, берег р. Уборть, на оголеному ґрунті, 15.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологому ґрунті. Житомирське, Київське.

Scapania paludicola Loeske et Müll.Frib.

Скапанія болотна

Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, берег р. Жолобниця, на вологій гнилій деревині, 20.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на болотах та гнилій деревині. Житомирське.

BRYOPHYTA – МОХИ

Abietinella abietina (Hedw.) M.Fleisch.

Syn.: *Thuidium abietinum* (Hedw.) Schimp.

Абієтинела ялицева (Hypnales, Thuidiaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, на освітлених травистих місцях, 04.07.1995 (Вірченко); Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, на освітленому бетонному містку, 24.06.2011 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Губків, Замкова гора, лучно-степові схили на березі р. Случ, 26.07.2006 (Вірченко); Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів (Зеров; Вірченко), с. Козіївка (Гончаренко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), яр на віддалі 1 км від с. Свердловка, на ґрунті в освітленому місці, 16.07.1981 (Партика); окол. х. Сміле, на остепнених схилах, 10.06.2008 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), Старогутське л-во, на ґрунті в сосновому лісі, 20.06.1936 (Терещенко); с. Василівка, сосновий ліс, на піщаних гривах, 12.05.1974 (Бойко) [Бойко, 2011]; окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, 1997 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011]; Старогутське л-во, кв. 35, 26.04.1998 (Панченко); кв. 125, на окоренку старої осики біля насипу в лісі, 01.05.2003 (Вірченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», на

узлищі соснового лісу, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].
Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті в освітлених місцях – на остепнених схилах, узліссях, галявинах, у світлих соснових та мішаних лісах, на скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Aloina rigida* (Hedw.) Limpr.**

Алоїна жорстка (Pottiales, Pottiaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Губків, Замкова гора, лучно-степові схили на березі р. Случ, на ґрунті на освітленому камінні, 26.07.2006 (Вірченко); Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Мезин, правий берег р. Десна, на відслоненнях крейди, 12.06.2008 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вапнисто-глинистих ґрунтах, на лесових схилах. Житомирське, Новгород-Сіверське.

***Amblystegium serpens* (Hedw.) Schimp.**

Амблістегій повзучий (Hypnales, Amblystegiaceae)

var. ***serpens***

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, на затінених тополях коло дороги, 04.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), 3 км на півн. від с. Бучин, ур. Омелине, дубово-сосновий ліс, на бетонному доті, 07.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневіцький р-н), ур. Сузанка, кв. 23, край дубово-соснового лісу, на ясені, 24.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, кв. 63, на осиках в лісі, 15.07.2009 (Вірченко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, на бетонних конструкціях у затінку, 24.06.2011 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 46, вільховий ліс, на корі вільхи, 21.04.1973 (Партика); охоронна зона Поліського ПЗ, ДП «Словечанське ЛГ», Сирницьке л-во, кв. 35, у вільшняку, на окоренках і мертвій деревині, 20.10.2011 (Орлов); (Олевський р-н) Перганське л-во, сосново-березово-осиковий ліс, при основі стовбура осики, 30.08.1972 (Партика); Копищенське л-во, березняк, на гнилому пні, 27.08.1972 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, на гранітах під шатром лісу, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, віднога яру біля дороги, на гнилій деревині, 15.07.1981 (Партика); окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на стовбурах дерев, 13.06.2008 (Вірченко); окол. х. Сміле, на робініях, 27.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Очкине, база «Деснянка», на стінках окопа в сосновому лісі, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

var. **juratzkanum** (Schimp.) Rau et Herv. (*Amblystegium juratzkanum* Schimp.)
Мезинський НПП (Коропський р-н), яр на віддалі 1 км від с. Свердловка, на схилі, 16.07.1981 (Партика); окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на поваленому стовбурі берези, 09.06.2008 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на окоренках листяних дерев, пеньках, мертвій деревині та ґрунті в лісах, на скелях і штучних кам'янистих субстратах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Amblystegium subtile (Hedw.) Schimp.

Syn.: *Platydictya subtilis* (Hedw.) H.A.Crum, *Amblystegiella subtilis* (Hedw.) Loeske

Амблїстегїї тонкий

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, берег оз. Світязь, на тополях у вербово-тополевому насадженні, 03.07.1995 (Вірченко); Черемський ПЗ (Маневийський р-н), ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. х. Майдан, на стовбурах дерев у листяних лісах [Мельничук, 1955]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на стовбурі осики, 09.06.2008 (Вірченко); окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на стовбурах дерев, 13.06.2008 (Вірченко); окол. х. Сміле, на кленах, 27.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 95, на стовбурі осики в листяному лісі, 28.04.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах листяних дерев та камінні в лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Anomodon attenuatus (Hedw.) Huebener

Аномодон стоншений (Hypnales, Anomodontaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, берег р. Случ, на освітленому камінні, 25.07.2006 (Вірченко); Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, на гранітах під шатром лісу, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на стовбурі клена, 13.06.2008 (Вірченко); окол. х. Сміле, на старих липах, 27.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Очкине, база «Деснянка», в заплавному лісі на старих дубах, 23.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на скелях, камінні, на стовбурах листяних дерев у листяних та мішаних лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Anomodon longifolius (Schleich. ex Brid.) Hartm.

АНОМОДОН ДОВГОЛИСТИЙ

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на в'язі, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на стовбурі дуба, 09.06.2008 (Вірченко); окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на стовбурах дерев, 13.06.2008 (Вірченко); заказник Поясківський: Олевський р-н, біля с. Пояски, в лісі на деревах, 03.08.1999 (Якушенко) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах старих дерев, пеньках та затінених скелях у листяних і мішаних лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Anomodon viticulosus (Hedw.) Hook. et Taylor

АНОМОДОН ВУСАТИЙ

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), с. Маринин, на затінених скелях [Мельничук, 1955]; окол. с. Маринин, берег р. Случ, на освітленому камінні, 25.07.2006 (Вірченко); Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на стовбурі дуба, 09.06.2008 (Вірченко); окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на стовбурах дерев, 13.06.2008 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Очкине, база «Деснянка», в заплавному лісі на старих дубах, 23.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в лісах на стовбурах листяних дерев, пеньках, затінених скелях, камінні. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Atrichum angustatum (Brid.) Bruch et Schimp.

АТРИХ ЗВУЖЕНИЙ (Polytrichales, Polytrichaceae)

Пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, 31.07.1925 (Зеров) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вогкому піскуватому та глинистому ґрунті. Житомирське.

Atrichum tenellum (Röhl.) Bruch et Schimp.

АТРИХ НІЖНИЙ

Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), ділянка Біле озеро, Білоозерське л-во, кв. 18, на ґрунті, 24.07.2009 (Головка); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, на березі р. Болотниця, 27.07.1971 (Балашов) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вогкому глинистому, піскуватому ґрунті. Волинське, Житомирське, Новгород-Сіверське.

Atrichum undulatum (Hedw.) P.Beauv.

Атрих хвилястий

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологому піскуватому та глинистому ґрунті в листяних та мішаних лісах, на узбіччях доріг, ґрунтових відслоненнях, затінених скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Aulacomnium androgynum (Hedw.) Schwägr.

Аулакомній двостатевий (Bryales, Aulacomniaceae)

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на гнилій деревині, 23.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), ділянка Біле озеро, Білоозерське л-во, кв. 18, 24.07.2009 (Головко); кв. 53, вільшняк, на ґрунті між коренями дерев, 21.06.2011 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 33, сосново-березовий ліс, на гнилому пеньку, 02.08.1972 (Балашов) [Партика, 1974].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: у вогких затінених місцях на гнилих пеньках та окоренках дерев. Волинське, Житомирське, Чернігівське.

Aulacomnium palustre (Hedw.) Schwägr.

Аулакомній болотний

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомине, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на болотах, заболочених луках та в заболочених лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Barbula convoluta Hedw.

Барбула згорнена (Pottiales, Pottiaceae)

Заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, зах. берег оз. Охотин, піщаний горб, 05.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на сухих схилах, на піскуватому і вапнистому ґрунті. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Barbula unguiculata Hedw.

Барбула нігтикоподібна

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. смт Шацьк, біля оз. Чорне, на бетонно-му містку, 05.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський

р-н), окол. с. Селісок, ДП «Любешівагроліс», Любешівське л-во, кв. 18, на освітленому доті, 17.06.2013 (Орлов); Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, на оштукатуреному фундаменті будинка на території лісництва, 21.06.2006 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Більчаки [Мельничук, 1955]; окол. с. Губків, Замкова гора, лучно-степові схили на березі р. Случ, 26.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), с. Селезівка, міст через р. Болотниця, на бетоні, 23.09.2011 (Орлов) [Партика та ін., 2013]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, схил над Десною, на відслоненнях ґрунту, 17.07.1981 (Партика); окол. х. Сміле, на глинистих відслоненнях біля ставка, 10.06.2008 (Вірченко). *Екологія і поширення на Українському Поліссі*: на глинистому ґрунті, на покритих гумусом скелях, штучних кам'янистих субстратах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Bartramia ithyphylla Brid.

Бартрамія прямолиста (Bryales, Bartramiaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), с. Маринин, на гранітних скелях [Мельничук, 1955]; біля смт Соснове, лівий берег р. Случ, Соколина гора, на затінених скелях, 26.07.2006 (Вірченко) [Вірченко, 2007]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, гранітна скеля Чотири Брати над р. Тетерів, 18.06.1929 (Лазаренко) [Лазаренко, 1929].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на камінні та скелях. Житомирське.

Bartramia pomiformis Hedw.

Бартрамія яблукоподібна

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), с. Губків [Мельничук, 1955]; біля смт Соснове, лівий берег р. Случ, Соколина гора, на затінених скелях, 26.07.2006 (Вірченко) [Вірченко, 2007]; окол. смт Соснове, Жовтневе л-во, грабовий ліс, на скелях, 27.07.2006 (Вірченко); пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, досить часто, 31.07.-03.08.1925 [Зеров, 1925]; гранітна скеля Чотири Брати над р. Тетерів, 20.06.1929 [Лазаренко, 1929]; скеля Чотири Брати, 07.06.2005 (Нипорко) [Нипорко, Партика, 2011].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на силікатних скелях. Житомирське.

Brachytheciastrum velutinum (Hedw.) Ignatov et Huttunen

Syn.: *Brachythecium velutinum* (Hedw.) Schimp.

Брахитеціастр оксамитовий (Hypnales, Brachytheciaceae)

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле

озеро, Сомино, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, окоренках і стовбурах дерев, рідше на скелях, камінні та гнилій деревині. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Brachythecium albicans (Hedw.) Schimp.

Брахитецій білуватий (Hурнаles, Brachytheciaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, посадки сосни, на освітлених галявинах, 04.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, Любешівське ДЛМГ, Сваловицьке л-во, кв. 39, в сосново-дубовому лісі, на затіненому доті, 19.06.2013 (Орлов); Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, біля контора лісництва, 22.06.2006 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Губків, Замкова гора, лучно-степові схили на березі р. Случ, 26.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, на ґрунті у відкритому місці, 27.08.1972 (Партика); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, сосновий ліс, на галявині, 21.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів (Орлов; Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. х. Сміле, березовий ліс, на освітлених глинистих відслоненнях, 10.06.2008 (Вірченко); окол. с. Свердловка, берег р. Десна, на остепнених схилах, 26.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), с. Стара Гута, піски, 12.05.1974 (Бойко) [Бойко, 2011]; окол. с. Стара Гута, заплава р. Улиця, 03.05.2000 (Панченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», на ґрунті на узліссі соснового лісу, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на травистих схилах, остепнених луках, скелях, камінні в сухих освітлених місцях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Brachythecium campestre (Müll.Hal.) Schimp.

Брахитецій польовий

Поліський ПЗ [Партыка, 1986]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, на остепненому крутому схилі яру, 16.07.1981 (Партика).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на травистих схилах, у світлих лісах, іноді на скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Brachythecium mildeanum (Schimp.) Schimp.

Брахитецій Мільде

Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Іваньків, берег озера Бондари-

ще, на вологому ґрунті, 11.06.2008 (Вірченко); окол. х. Сміле, берег ставка, біля труби з водою, 27.05.2009 (Вірченко); заказник Замглай: Ріпкинський р-н, між с. Замглай і с. Ловинь (Зеров) [Вірченко, 2012].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на луках, болотах, у вологих та мокрих місцях. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Brachythecium rivulare Schimp.

Брахитецій струмковий

Шацький НПП (Шацький р-н), Світязьке л-во, кв. 3, на ґрунті у вільшняку, 16.07.1995 (Якушенко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, грабовий ліс, на камінні біля струмка, 27.07.2006 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті у вологих місцях, по берегах потоків, струмків. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Brachythecium rutabulum (Hedw.) Schimp.

Брахитецій коцюбовий

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Кам'янка, оз. Острів'янське, ялиновий ліс, на пеньку, 06.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, ДП «Любешівське ЛМГ», Сваловицьке л-во, кв. 39, вид. 30, у сосново-дубовому лісі, на затіненому німецькому доті, 19.06.2013 (Орлов); 3 км на півн. від с. Бучин, ур. Омелине, дубово-сосновий ліс, на бетонному доті, 07.08.2013 (Орлов); окол. с. Селісок, ур. Козаки, Дольське л-во, кв. 54, у темному грабово-дубовому лісі, на пеньку, 09.08.2013 (Орлов); окол. с. Невір, Білоозерське л-во, кв. 42, вільшняк кропиво-папоротевий, на окоренку вільхи, 10.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневичьський р-н), ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на в'язі, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, вільшняк, на окоренках дерев, 21.06.2006 (Вірченко); (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, ур. Баньки, кв. 70, на торфорозробках, 06.08.2009 (Головко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, грабовий ліс, на камінні, 25.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, сосновий ліс з березою та дубом, на ґрунті, 27.08.1972 (Партика); Перганське л-во, сосново-березовий ліс, на прикореневій частині стовбура осики, 30.08.1972 (Партика); (Овруцький р-н), охоронна зона Поліського ПЗ, ДП «Словечанське ЛГ», Сирницьке л-во, кв. 35, у вільшняку, на мертвій деревині та ґрунті, 20.10.2011 (Орлов) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, на ґрунті на гранітах під шатром лісу, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердлов-

ка, трав'яне болітце вздовж струмка по дну балки, 16.07.1981 (Партика); окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на мертвій деревині, 09.06.2008 (Вірченко); окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, біля стовбурів дерев, 13.06.2008 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 126, на повалених стовбурах дерев у вільшняку, 01.05.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, камінні у вологих місцях, на коренях, при основі стовбурів дерев, гнилій деревині. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Brachythecium salebrosum (Hoffm. ex F.Weber et D.Mohr) Schimp.

Брахитецій шерехатий

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, берег оз. Світязь, на тополях у вербово-тополевому насадженні, 03.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, ДП «Любешівське ЛМГ», Сваловицьке л-во, кв. 35, вид. 13, в сосново-дубово-грабовому лісі, на пеньку, 19.06.2013 (Орлов); 3 км на півн. від с. Бучин, ур. Омелине, дубово-сосновий ліс, на бетонному доті, 07.08.2013 (Орлов); окол. с. Селісок, ур. Козаки, Дольське л-во, кв. 54, у темному грабово-дубовому лісі, на окоренку граба, 09.08.2013 (Орлов); окол. с. Невір, Білоозерське л-во, кв. 42, вільшняк кропиво-папоротевий, на окоренку вільхи, 10.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на дубі, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомино, Карасинське л-во, на осіці повз дорогу в лісі, 15.07.2009 (Вірченко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, сосновий ліс, на осиках, 22.06.2011 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, березовий ліс, на гнилому пні, 27.08.1972 (Партика); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 71, дубовий ліс, на камені, 18.04.1973 (Партика); охоронна зона Поліського ПЗ, ДП «Словечанське ЛГ», Сирницьке л-во, кв. 35, у вільшняку, на окоренках та мертвій деревині, 20.10.2011 (Орлов) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, на гранітах під шатром лісу, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, віднога яру біля дороги, на гнилій деревині, 15.07.1981 (Партика); окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на стовбурах дерев, 09.06.2008 (Вірченко); с. Мезин, садиба археологічного музею, на деревах, 12.06.2008 (Вірченко); окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на стовбурах дерев, 13.06.2008 (Вірченко); окол. х. Сміле, на робініях, 27.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, заплава р. Улиця, 03.05.2000 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011]; Старогутське л-во, повалений стовбур сосни в сосновому лісі, 23.04.2001 (Панченко); кв. 121, на стовбурах дерев у дубовому лісі, 29.04.2003 (Вірченко);

окол. с. Очкине, база «Деснянка», на окоренках дубів у заплавному лісі, 23.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, окоренках і стовбурах дерев, на гнилій деревині в лісах, а також на затінених скелях і камінні. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Bryoerythrophyllum recurvirostrum (Hedw.) P.C.Chen

Бріоеритрофіл косодзьобий (Pottiales, Pottiaceae)

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, Любешівське ДЛМГ, Сваловицьке л-во, кв. 35, вид. 30, у сосново-дубовому лісі, на затіненому доті, 19.06.2013 (Орлов); Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомино, Карасинське л-во, кв. 63, сосновий ліс, на руїнах дота, 13.07.2009 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на дотах і скелях у затінених місцях. Волинське, Житомирське.

Bryum argenteum Hedw.

Брій сріблястий (Bryales, Bryaceae)

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомино, Переброди), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, на гумусі на різних субстратах – асфальті, камінні, мурах, дахах тощо. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Bryum caespiticium Hedw.

Брій дернистий

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомино, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на піскуватому ґрунті, на скелях, на штучних кам'янистих субстратах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Bryum capillare Hedw.

Брій волосконосний

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), східна частина парку [Куринчук, 2004]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, правий берег р. Тетерів, скелі Чотири Брати, 07.06.2005 (Нипорко) [Нипорко, Партика, 2011].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті та вкритих ґрунтом скелях. Волинське, Житомирське.

Bryum klinggraeffii Schimp.

Брій Клінггреффа

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Бучин, ДП «Любешівське ЛМГ», Дольське л-во, кв. 45, на вивороті сосни, 09.08.2013 (Орлов); Поліський ПЗ (Олевський р-н), с. Перга, в р. Перга, на гумусі на камінні, 21.09.2011 (Орлов) [Вірченко та ін., 2012]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. х. Сміле, берег пересохлого ставка, 10.06.2008 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вогких піщаних берегах водойм, річок, на гумусі на камінні. Волинське, Житомирське, Новгород-Сіверське.

Bryum moravicum Podp.

Syn.: *Bryum capillare* var. *flaccidum* Bruch et Schimp.

Брій моравський

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомине, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах листяних дерев та скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Bryum pseudotriquetrum (Hedw.) P.Gaertn., V.Mey. et Scherb.

Брій несправжньотригранний

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Мельники, біля оз. Перемут (Брадів) [Бачурина, Мельничук, 1989]; між смт Шацьк і с. Мельники, гіпново-осокове болото Став (Бачурина); окол. смт Шацьк, біля оз. Чорне, на евтрофному болоті, 09.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), заплава р. Прип'ять навпроти с. Ветли, купинне болото з *Carex appropinquata*, 20.08.1940 (Брадів) [Бачурина, Мельничук, 1989]; окол. с. Люб'язь, осокове болото в заплаві р. Прип'ять, 02.08.1949 (Бачурина); біля с. Пожог, ур. Пожогів груд, карбонатне болото з *Carex davalliana*, 06.06.2011 (Прядко); окол. с. Бірки, обводнене осокове болото, 08.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото біля Бугаєвої гори, кв. 12, на евтрофному болоті, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерська ділянка, окол. с. Озерці, осоково-гіпново болото Коза, 24.07.1954 (Григора); Білоозерське л-во, кв. 17, осоково-сфагнове болото, 23.06.2011 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), с. Майдан-Копищенський, берег р. Уборть, біля води, 15.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 42, заболочена лука, 24.04.2001 (Панчен

ко) [Панченко, Кутявін, 2011]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, півн. берег оз. Охотин, на евтрофному болоті, 04.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на евтрофних болотах, луках та в заболочених місцях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Bryum rubens Mitt.

Брій червонуватий

Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. х. Сміле, березовий ліс біля ставка, на освітлених глинистих відслоненнях, 10.06.2008 (Вірченко); заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, зах. берег оз. Охотин, піщаний горб, 05.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на глинистих та піщаних відслоненнях. Волинське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Bryum ruderale Crundw. et Nyholm

Брій рудеральний

Поліський ПЗ (Олевський р-н), с. Перга, в р. Перга, на гумусі на камінні, 21.09.2011 (Орлов) [Вірченко та ін., 2012].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунтових відслоненнях, на гумусі на камінні. Житомирське, Київське.

Bryum violaceum Crundwell et Nyholm

Брій фіолетовий

Рівненський ПЗ (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, Північне л-во, кв. 47, болото, на гумусі на колодяній кладці, 24.06.2010 (Вірченко); Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, берег р. Десна, на відслоненнях крейди, 12.06.2008 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на різних відслоненнях в освітлених місцях. Волинське, Новгород-Сіверське.

Vuxbaumia aphylla Hedw.

Буксбаумія безлиста (Vuxbaumiales, Vuxbaumiaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, посадки сосни, на порушеному ґрунті в освітлених місцях, 04.07.1995 (Вірченко); Рівненський ПЗ (Рокитнівський р-н), ділянка Сира Погоня, Більське л-во, кв. 32, сосново-березовий ліс, на порушеному ґрунті біля пенька, 22.06.2010 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, сосновий ліс, на оголеному ґрунті, 16.05.1973 (Партика); Перганське л-во, березовий ліс, на ґрунті, 17.05.1973

(Партика); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 46, сосново-березовий ліс, на ґрунті, 21.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), с. Стара Гута, сосново-березовий ліс, 12.05.1974 (Бойко) [Бойко, 2011]; Старогутське л-во, на півд. від кв. 32, піщаний обрив, 23.04.2001 (Панченко); кв. 46, по краю дороги в сосняку зеленомоховому, 01.05.2003 (Вірченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», на стінках ями у сосновому лісі, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]. *Екологія і поширення на Українському Поліссі*: на порушеному піскуватому ґрунті у хвойних та мішаних лісах, іноді на мертвій деревині. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Callicladium haldanianum (Grev.) H.A.Crum

Syn.: *Heterophyllum haldanianum* (Grev.) M.Fleisch.

Калікладій Гальдоні (Нурнале, Нурнасеае)

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомино, Переброди, Сира Погоня), Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на пеньках, при основі стовбурів дерев, гнилій деревині в лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Calliergon cordifolium (Hedw.) Kindb.

Калієргон серцелистий (Нурнале, Calliergonaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, берег оз. Світязь, затока Бужня, у заболоченому березняку, 07.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), заплава р. Прип'ять біля с. Бірки, осокове болото з *Carex elata*, 20.08.1940 (Брадiс); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), оз. Редичі, кв. 34, вільшняк, на мокрому ґрунті в пониженнях, 23.09.2004 (Вірченко); Черемське болото, 17.08.2007 (Чорна) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 44, ур. Став, на сплавіні, 21.06.2011 (Вірченко); кв. 20, на луці, 23.06.2011 (Вірченко); (Сарненський р-н), ділянка Сомино, Карасинське л-во, ур. Баньки, кв. 70, на торфорозробках, 06.08.2009 (Головка); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, вільховий ліс, на ґрунті, 21.04.1973 (Партика); берег р. Болотниця, на ґрунті, 19.04.1973 (Партика); охоронна зона Поліського ПЗ, ДП «Словечанське ЛГ», Сирницьке л-во, кв. 35, вид. 25, у вільшняку, на ґрунті, 20.10.2011 (Орлов) [Партика та ін., 2013]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), с. Стара Гута, березове болото, 12.05.1974 (Бойко) [Бойко, 2011]; окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 112, заболочена лука, в мочажині, 24.06.1997 (Панченко); кв. 126, березовий ліс вербово-повзучомітлицевий, 29.07.1999 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011]; окол. с. Стара Гута, заплава

р. Улиця, 03.05.2000 (Панченко); Старогутське л-во, кв. 66, евтрофне болото, 03.05.1997 (Панченко); між кв. 35 і 20, на просіці з водою, 30.04.2003 (Вірченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», на мокрому ґрунті у вільховому лісі, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, зах. берег оз. Охотин, у заростях очерету, 04.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на евтрофних, рідко мезотрофних болотах, у вільшняках; по берегах озер, на заболочених луках. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Calliergon giganteum (Schimp.) Kindb.

Калієргон гігантський

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Мельники, болото Заплав'я та болото біля оз. Перемут, 07.09.1940 (Брадiс); на півн. від с. Мельники, на болоті в ур. Шия, 19.10.1966 (Слободян); окол. смт Шацьк, берег оз. Чорне, осоково-мохове болото, 05.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), заплава р. Прип'ять навпроти с. Ветли, осокове болото, 20.08.1940 (Брадiс); с. Велика Глуша (Брадiс) [Бачурина, Мельничук, 2003]; біля с. Пожог, ур. Пожогів груд, карбонатне болото з *Carex davalliana*, 02.06.2011 (Прядко); окол. с. Любязь, ділянка «Косовиця», 28.06.2012 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото біля Бугасвої гори, кв. 12, на евтрофному болоті, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерська ділянка, окол. с. Озерці, осоково-гіпнове болото Коза [Григора, 1958]; Білоозерське л-во, кв. 16, підсушене мезотрофне болото, вересень 2008 (Орлов); заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, між оз. Комарівське і оз. Охотин, у воді на сплавині, 06.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001]; заказник Замглай: Ріпкинський р-н, між с. Замглай і с. Ловинь [Зеров, 1938].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на евтрофних болотах, по берегах озер, на заболочених луках. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Calliergonella cuspidata (Hedw.) Loeske

Калієргонела загострена (Нурнале, Нурнасеае)

Шацький НПП (Шацький р-н), болото Піддовге-Підкругле [Андрієнко та ін., 1971]; окол. смт Шацьк, берег оз. Чорне, осоково-мохове болото, 05.07.1995 (Вірченко); 1,5 км на півд. від с. Мельники, ур. Став, трав'яно-мохове болото [Кузярін, 2012]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), заплава р. Прип'ять навпроти с. Ветли, 20.08.1940 (Брадiс); біля с. Цир, гіпново-осокове болото, 21.08.1940 (Брадiс); біля с. Підкормілля, на луці, 30.05.2010 (Прядко); біля с.

Пожог, ур. Пожогів груд, карбонатне болото з *Carex davalliana*, 02.06.2011 (Прядко); 2 км на півд. від с. Селісок, у копанці біля карбонатного болота, 28.06.2012 (Орлов); окол. с. Сваловичі, Сваловицьке л-во, кв. 28, на мезо-евтрофному болоті, 19.06.2013 (Орлов); біля с. Бірки, у заплаві р. Цир, 08.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото біля Бугасвої гори, кв. 12, на евтрофному болоті, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 44, ур. Став, на сплавині, 21.06.2011 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 46, вільховий ліс, в міжстовбуровому пониженні, 21.04.1973 (Партика); заплава р. Болотниця, на гнилих гілках серед верб, 22.04.1973 (Партика); охоронна зона Поліського ПЗ, ДП «Словечанське ЛГ», Сирницьке л-во, кв. 35, у вільшняку, на мертвій деревині, 20.10.2011 (Орлов); (Олевський р-н), Копищенське л-во, у березово-сосновому лісі, 29.08.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), с. Стрижівка (Долина), с. Кропивня (Циганкова) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Іваньків, на ґрунті біля джерела, 11.06.2008 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, лука в заплаві р. Улиця, 03.05.2000 (Панченко); [Панченко, Кутявін, 2011]; Старогутське л-во, евтрофне болото (Панченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», на мокрому ґрунті у вільховому лісі, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на евтрофних болотах, болотистих луках, у заболочених лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Calliergonella lindbergii* (Mitt.) Hedenäs**

Syn.: *Hypnum lindbergii* Mitt., *Breidleria arcuata* (Molendo) Loeske

Калієргонела Ліндберга

Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, на ґрунті під ялинами біля контори лісництва, 22.06.2011 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), с. Маринин, х. Майдан, на скелях [Мельничук, 1955]; окол. с. Маринин, берег р. Случ, на камінні біля води, 25.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), с. Майдан-Копищенський, берег р. Уборть, на гранітах, 16.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Іваньків, берег оз. Бондарище, на вологому ґрунті, 11.06.2008 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Очкине, база «Деснянка», в заплавному лісі на гнилій деревині, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати [Лазаренко, 1929].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, мертвій деревині, камінні в мокрих та вологих місцях – у лісах, біля річок та озер. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Campyliadelphus chrysophyllus (Brid.) R.S.Chopra

Syn.: *Campyllum chrysophyllum* (Brid.) Lange

Кампіліадельф золотистолистий (Нурналес, Amblystegiaceae)

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, Любешівське ДЛМГ, Сваловицьке л-во, кв. 35, в сосново-дубово-грабовому лісі, на окоренку граба, 19.06.2013 (Орлов); Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Соmine, Карасинське л-во, кв. 64, сосновий ліс, на руїнах дота, 15.07.2009 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на окоренках дерев, скелях, старих дотах. Волинське, Житомирське.

Campyllum stellatum (Hedw.) Lange et С.Е.О.Jensen

Кампіль зірчастий (Нурналес, Amblystegiaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), між смт Шацьк і с. Мельники, гіпново-осокове болото Став (Бачурина); окол. смт Шацьк, біля оз. Чорне, на евтрофному болоті, 09.07.1995 (Вірченко); 1,5 км на півд. від с. Мельники, ур. Став, трав'яно-мохове болото [Кузярін, 2012]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), біля с. Пожог, ур. Пожогів груд, карбонатне болото з *Carex davalliana*, на купинах, 02.06.2011 (Прядко); Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерська ділянка, окол. с. Озерці, болото Коза, 11.08.1954 (Григора); Білоозерське л-во, кв. 17, осоково-сфагнове болото, 23.06.2011 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Перганське л-во, кв. 5, евмезотрофне болото по р. Плотниця, 22.09.2011 (Орлов) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), с. Стрижівка, болото на півн. від р. Тетерів, 09.09.1932 (Кривошия) [Бачурина, Мельничук, 2003]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, півн. берег оз. Охотин, на евтрофному болоті, 04.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на евтрофних болотах та болотистих луках. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське.

Campylophyllum calcareum (Crundw. et Nyholm) Hedenäs

Syn.: *Campyllum sommerfeltii* auct. eur., *Campyllum calcareum* Crundw. et Nyh.

Кампілофіл вапняковий (Нурналес, Amblystegiaceae)

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, Любешівське ДЛМГ, Сваловицьке л-во, кв. 35, у сосново-дубовому лісі, на затіненому догі, 19.06.2013 (Орлов); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, сосновий ліс, на корі сосни, 17.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Мезинський НПП (Коропський р-н), яр на віддалі 1 км від с. Свердловка, на схилі, 16.07.1981 (Партика); пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати, 29.04.2003 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на окоренках дерев, гнилій

деревині, на затінених скелях, штучних кам'янистих субстратах. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Ceratodon purpureus (Hedw.) Brid.

Цератодон пурпуровий (Dicranales, Ditrichaceae)

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Солине, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в різноманітних стаціях - відслоненнях ґрунту, піску, на старих вогнищах, камінні, дахах, дотах, бетонних містках тощо. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Cinclidotus fontinaloides (Hedw.) P.Beauv.

Цинклідот фонтиналісовий (Pottiales, Pottiaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), біля с. Маринин та с. Губків, на оббризуваних водою гранітних скелях над р. Случ [Мельничук, 1955]; біля смт Соснове, лівий берег р. Случ, Соколина гора, на вогкому камінні, 26.07.2006 (Вірченко) [Вірченко, 2007].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: по берегах річок на вогкому камінні та скелях. Житомирське.

Cirriphyllum crassinervium (Taylor) Loeske et M.Fleisch.

Syn.: *Eurhynchium crassinervium* (Taylor) Schimp.

Цирифіль товстожилковий (Hypnales, Brachytheciaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), с. Маринин, на гранітних скелях в кущах [Мельничук, 1955].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на затінених скелях. Житомирське.

Cirriphyllum piliferum (Hedw.) Grout

Цирифіль волосконосний

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), с. Маринин, на ґрунті та скелях в затінених місцях [Мельничук, 1955]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, затінена балка з березою, на ґрунті, 26.05.2009 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, відслоненнях гранітів у тінистих листяних лісах та травистих місцях. Волинське, Житомирське, Київське, Новгород-Сіверське.

Climacium dendroides (Hedw.) F.Weber et D.Mohr

Клімацій деревоподібний (Hypnales, Climaciaceae)

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ

(Біле озеро, Соmine, Переброди), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.
Екологія і поширення на Українському Поліссі: по краях боліт, на мокрих луках, у заболочених лісах, на вкритих гумусом скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Cynodontium strumiferum (Hedw.) Lindb.

Syn.: *Cynodontium polycarpon* var. *strumiferum* (Hedw.) Schimp.

Цинодонцій борлакуватий (Dicranales, Dicranaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. смт Соснове, лівий берег р. Случ, Соколина гора, в тріщинах затінених скель, 26.07.2006 (Вірченко) [Вірченко, 2007]; Поліський ПЗ (Олевський р-н), Перганське л-во, сосново-березовий ліс, на виходах гранітів, 29.08.1972 (Партика) [Вірченко та ін., 2012].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на силікатному камінні та окоренках дерев. Житомирське, Київське.

Dichelyma capillaceum (Dicks.) Mugin

Діхеліма волоскова (Hypnales, Fontinalaceae)

Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, долина р. Болотниця, на корі верби, 22.04.1973 (Партика) [Вірченко, 2012; Virchenko, Ochyra, 2012].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на окоренках і стовбурах дерев у заплавах річок. Житомирське.

Dicranella cerviculata (Hedw.) Schimp.

Дикранела борлакувата (Dicranales, Dicranaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), с. Мельники (Мельничук) [Улична, 1978]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), східна частина парку [Куричук, 2004]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Соmine, Карасинське л-во, сосновий ліс, на ґрунті на вивернутому корінні, 14.07.2009 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Перганське л-во, болото Михалівка, на стінці дренажної канами, 19.05.1972 (Асаул); Копищенське л-во, сфагнове болото Терентійове, 28.08.1972 (Партика); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 70, сфагнове болото, в канаві, 18.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологому піщаному, глинистому і торф'янистому ґрунті. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Dicranella crispa (Hedw.) Schimp.

Syn.: *Anisothecium vaginale* (Dicks. ex With.) Loeske

Дикранела кучерява

Мезинський НПП (Коропський р-н), берег р. Десна, яр на віддалі 1 км від с.

Свердловка, на вологому незатіненому схилі, 16.07.1981 (Партика).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на відслоненнях глинистого й піщаного ґрунту. Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Dicranella heteromalla (Hedw.) Schimp.

Дикранела різнонаправлена

Шацький НПП (Шацький р-н), с. Мельники (Слободян) [Улична, 1978]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), с. Бучин, Дольське л-во, кв. 45, на дорозі в сосняку, 09.08.2013 (Орлов); окол. с. Селісок, ДП «Любешівське ЛМГ», ур. Козаки, Дольське л-во, кв. 54, у темному грабово-дубовому лісі, на ґрунті, 09.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Сузанка, кв. 23, на ґрунті на березі ставочка, 24.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомино, Карасинське л-во, сосновий ліс, на ґрунті на вивернутому корінні, 14.07.2009 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Більчаки [Мельничук, 1955]; біля с. Маринин, дубово-грабовий ліс, на ґрунті на камінні, 27.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), с. Селезівка (Партика) [Бачурина, Мельничук, 1987]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, на ґрунті на гранітах під шатром лісу, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на стінках яру, 09.06.2008 (Вірченко); окол. х. Сміле, березовий ліс біля ставка, на освітлених глинистих відслоненнях, 27.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 16, відслонення ґрунту в сосновому лісі, 23.04.2001 (Панченко); кв. 46, по краю дороги в сосняку зеленомоховому, 01.05.2003 (Вірченко); на півн. від кв. 94, на корені сосни в дубово-сосновому лісі, 21.04.2001 (Панченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на оголеному ґрунті в лісах, глинистих відслоненнях, на гранітних скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Dicranella varia (Hedw.) Schimp.

Syn.: *Anisothecium varium* (Hedw.) Mitt.

Дикранела мінлива

Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. х. Сміле, берег пересохлого ставка, 10.06.2008 (Вірченко); пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати над р. Тетерів, 29.03.2003 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на глинистому ґрунті, камінні та скелях. Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Dicranodontium denudatum (Brid.) Britton

Дикранодонцій оголений (Dicranales, Dicranaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Кам'янка, оз. Острів'янське, ялиновий ліс, на трухлявому пеньку, 06.07.1995 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), с. Перга, берег р. Перга, на гнилому стовбурі, 23.09.2011 (Орлов) [Вірченко та ін., 2012].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в лісах на мертвій деревині. Волинське, Житомирське.

Dicranum bonjeanii De Not.

Дикран Бонжана (Dicranales, Dicranaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, оз. Світязь (Лазебна) [Улична, 1978]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Шлапань, вільхове болото, 02.08.1949 (Брадїс) [Бачурина, Мельничук, 1987]; Поліський ПЗ [Партыка, 1986]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, півн. берег оз. Охотин, на болоті, 04.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на болотах, заболочених луках, по вільшняках. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Dicranum flagellare Hedw.

Syn.: *Orthodicranum flagellare* (Hedw.) Loeske

Дикран виводковий

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомине, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на гнилій деревині у хвойних заболочених лісах, на лісових болотах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Dicranum fuscescens Sm.

Дикран рудуватий

Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, вільховий ліс, на гнилій деревині, 21.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті та пеньках у хвойних та листяних лісах. Житомирське.

Dicranum montanum Hedw.

Syn.: *Orthodicranum montanum* (Hedw.) Loeske

Дикран гірський

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомине, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ,

Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.
Екологія і поширення на Українському Поліссі: на корі дерев, гнилій деревині у хвойних і мішаних лісах, зрідка на скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Dicranum polysetum Sw. ex anon.

Syn.: *Dicranum rugosum* Hoffm. ex Hedw.

Дикран багатоніжковий

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомино, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті у хвойних та мішаних лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Dicranum scoparium Hedw.

Дикран мітлоподібний

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомино, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах дерев, мертвій деревині, ґрунті та скелях у листяних і хвойних лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Dicranum tauricum Sapjegin

Syn.: *Orthodicranum tauricum* (Sapjegin) Smirnova

Дикран кримський

Рівненський ПЗ (Рокитнівський р-н), окол. с. Більськ, ділянка Сира Погоня, сосново-дубовий ліс, на дубах, 22.06.2010 (Вірченко); Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на поваленому стовбурі берези, 09.06.2008 (Вірченко) [Вірченко, Партика, 2010].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах дерев та мертвій деревині. Волинське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Dicranum viride (Sull. et Lesq.) Lindb.

Дикран зелений

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі та березі, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. х. Майдан [Мельничук, 1955]; окол. с. Маринин, грабовий ліс, на затіненому камінні, 25.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, розріджений сосновий ліс,

на гранітному валуні [Партыка, 1986]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, на гранітах під шатром лісу, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скелі правого берега р. Тетерів, 31.07.1925 (Зеров) [Вірченко, Орлов, 2009].
Екологія і поширення на Українському Поліссі: на окоренках дерев, пеньках, камінні в листяних і хвойних лісах. Волинське, Житомирське, Новгород-Сіверське.

Didymodon fallax (Hedw.) R.H.Zander

Syn.: *Barbula fallax* Hedw.

Дидимодон оманливий (Pottiales, Pottiaceae)

Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, на відслоненнях ґрунту в яру, 17.07.1981 (Партика).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вогкому глинистому або вапнистому ґрунті, мурах та скелях. Житомирське, Новгород-Сіверське.

Didymodon vinealis (Brid.) R.H.Zander

Syn.: *Barbula vinealis* Brid.

Дидимодон виноградниковий

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), с. Більчаки [Мельничук, 1955].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на сухих схилах, камінні, мурах. Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Drepanocladus aduncus (Hedw.) Warnst.

Дрепаноклад гачкуватий (Hypnales, Amblystegiaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. смт Шацьк, берег оз. Чорне, осоково-мохове болото, 05.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), заплава р. Прип'ять навпроти с. Ветли, берег оз. Гребне, 20.08.1940 (Брадiс) [Мельничук, 1955]; окол. с. Шлапань, вільхове болото Яблонь, 02.08.1949 (Брадiс); біля с. Підкормілля, на луці, 30.05.2010 (Прядко); окол. с. Сваловичі, Любешівське ДЛМГ, Сваловицьке л-во, кв. 35, на болоті, 19.06.2013 (Орлов); 3 км на півд. схід від с. Пожог, біля ур. Пожогів груд, заплава р. Стохід, на карбонатному болоті з *Carex davalliana*, 07.08.2013 (Орлов); 2 км на півн. від с. Бірки, обводнене евтрофне болото у межириччі р. Прип'ять і р. Цир, 08.08.2013 (Орлов); окол. с. Невір, ДП «Любешівське ЛМГ», Білоозерське л-во, кв. 42, вільшняк кропиво-папоротевий, на ґрунті, 10.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото біля Бугаєвої гори, кв. 12, на евтрофному болоті, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерська ділянка, окол. с. Озерці, осоково-гіпнове болото Коза [Григора, 1958]; Білоозерське л-во, кв. 44, ур. Став, на сплавині, 21.06.2011 (Вірченко); (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, кв. 70, ур. Баньки, на торфорозробках,

06.08.2009 (Головка); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Перганське л-во, кв. 49, водойма в лісі, у воді, 17.05.1973 (Партика); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, в заплаві р. Болотниця, 22.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Мезин, заплава р. Десна, у воді старика, 26.05.2009 (Вірченко); окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, у воді біля берега озера, 28.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 66, у воді на болоті, 03.05.1997 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, півд. берег оз. Охотин, у невеликій водоймі, 05.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: у водоймах, на евтрофних болотах і заболочених луках, на глинистому та мулистому ґрунті по берегах річок та озер. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Drepanocladus polygamus* (Schimp.) Hedenäs**

Syn.: *Campylium polygamum* (Schimp.) Lange et C.E.O.Jensen

Дрепаноклад багатодомний

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Мельники, берег оз. Перемут, осоково-мохове болото, 06.07.1995 (Вірченко); Світязьке л-во, кв. 3, берег затоки Бужня, на заболоченій луці, 16.07.2005 (Якушенко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Люб'язь, осокове болото в заплаві р. Прип'ять, 02.08.1949 (Бачурина) [Мельничук, 1955]; біля с. Пожог, ур. Пожогів груд, карбонатне болото з *Carex davalliana*, 02.06.2011 (Прядко); Черемський ПЗ (Маневіцький р-н), Черемське болото біля Бугаєвої гори, кв. 12, на евтрофному болоті, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерська ділянка, окол. с. Озерці, болото Коза, 24.07.1954 (Григора); (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, осокове мезотрофне болото, 13.07.2009 (Головка).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на болотах, мокрих луках. Волинське, Чернігівське.

***Drepanocladus sendtneri* (Schimp. ex H.Müll.) Warnst.**

Дрепаноклад Зендтнера

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, берег оз. Світязь, осоково-мохове болітце, 04.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), заплава р. Прип'ять навпроти с. Ветли, 20.08.1940 (Брадів) [Бачурина, Мельничук, 2003]; біля с. Пожог, ур. Пожогів груд, карбонатне болото з *Carex davalliana*, 02.06.2011 (Прядко); Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерська ділянка, оз. Біле, на дні озера разом з *Isoetes lacustris* та *Chara delicatula*, 19.07.2006 (Орлов); Коростишівський ПНПП (Ко-

ростишівський р-н), с. Стрижівка (Кривошія) [Бачурина, Мельничук, 2003]; заказник Замглай: Ріпкинський р-н, між с. Замглай і с. Ловинь [Зеров, 1938]. *Екологія і поширення на Українському Поліссі*: на евтрофних болотах, у водоймах. Волинське, Житомирське, Чернігівське.

***Encalypta ciliata* Hedw.**

Енкаліпта війчаста (*Encalyptales, Encalyptaceae*)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), біля с. Губків, на гранітних скелях над р. Случ [Мельничук, 1955]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, 03.08.1925 (Зеров); скеля Чотири Брати, на гранітах біля греблі, 03.05.2003 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті на камінні. Житомирське.

***Encalypta vulgaris* Hedw.**

Енкаліпта звичайна

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), біля с. Губків, на лучно-степових схилах над р. Случ, 26.07.2006 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на освітлених відслоненнях ґрунту та скелях. Житомирське.

***Eurhynchiastrum pulchellum* (Hedw.) Ignatov et Huttunen**

Сп.: *Eurhynchium pulchellum* (Hedw.) Jenn.

Еврinhіастр гарненький (*Hypnales, Brachytheciaceae*)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), с. Губків, с. Маринин, на гранітних скелях [Мельничук, 1955].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на глинистому ґрунті, камінні. Волинське, Житомирське, Чернігівське.

***Eurhynchium angustirete* (Broth.) T.J.Kop.**

Еврinhіий вузькоклітинний (*Hypnales, Brachytheciaceae*)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Кам'янка, оз. Острів'янське, ялиновий ліс, на ґрунті, 06.07.1995 (Вірченко); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на ґрунті, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, на ґрунті в лісі, 18.07.2006 (Орлов); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, грабовий ліс, на камінні, 25.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, вільховий ліс, на гнилому стовбурі, 21.04.1973 (Партика); (Олевський р-н), Копищенське л-во, сосново-березовий ліс, на ґрунті 27.08.1972 (Партика) [Партика та ін, 2013]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута,

Старогутське л-во, кв. 94, на ґрунті в сосново-ялиновому лісі, 21.04.2001 (Панченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984];

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, при основі стовбурів дерев, на мертвій деревині та скелях у лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Fissidens adianthoides Hedw.

Фісиденс адіантоподібний (Dicranales, Fissidentaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. смт Шацьк, біля оз. Чорне, на евтрофному болоті, 09.07.1995 (Вірченко); 1,5 км на півд. від с. Мельники, ур. Став, трав'яно-мохове болото [Кузярін, 2012]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Люб'язь, осокове болото в заплаві р. Прип'ять, 02.08.1949 (Бачурина); с. Ветли, 1954 (Мельничук) [Улична, Вороніна, 1979]; Черемський ПЗ (Маневицький р-н), півн.-сх. частина болота Черемське, еумезотрофна ділянка, 20.10.2004 (Конішук) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Соми-не, Карасинське л-во, кв. 63, сосновий ліс, на руїнах дота, 13.07.2009 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), с. Селезівка (Партика) [Бачурина, Мельничук, 1987]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, берег оз. Охотин, на евтрофному болоті, 04.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на болотах, луках та мокрих скелях. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Fissidens bryoides Hedw.

Фісиденс брісподібний

Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, віднога яру, на відслоненнях ґрунту, 15.07.1981 (Партика); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Очкине, база «Деснянка», в заплавному лісі на ґрунті, 23.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати над р. Тетерів (Лазаренко) [Бачурина, Мельничук, 1987].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунтових відслоненнях, на гумусі між камінням. Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Fissidens crassipes Wilson ex Bruch et Schimp.

Syn.: *Fissidens mildeanus* Schimp.

Фісиденс товстонижковий

Пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати над р. Тетерів, у печері, 20.06.1929 (Лазаренко) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на силікатному камінні у воді. Житомирське.

Fontinalis antipyretica Hedw.

Фонтиналіс протипожежний (Hypnales, Fontinalaceae)

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Люб'язь, осокове болото, 02.08.1949 (Бачурина) [Мельничук, 1955]; в оз. Люб'язь, біля берега на глибині 1,5 м, досить рясно, 17.06.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), оз. Редичі, кв. 34, у воді поміж осокою і хвощем, 23.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Поліський ПЗ (Олевський р-н), с. Перга, в р. Перга, на камінні, 21.09.2011 (Орлов); окол. с. Перга, 03.07.1970 (Слободян) [Кулик, 1989]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, біля скелі Чотири Брати, на гранітному камінні в р. Тетерів, 09.05.2007 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].
Екологія і поширення на Українському Поліссі: в річках та озерах - прикріплений до дна, каміння чи мертвої деревини. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське.

Fontinalis hypnoides Hartm.

Фонтиналіс гіпноподібний

Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), висохле болітце в заплаві р. Тетерів, на гілках верб, 10.10.1932 (Лазаренко) [Вірченко, Орлов, 2011].
Екологія і поширення на Українському Поліссі: в стоячій та повільно текучій воді, прикріплений до коренів та стовбурів дерев. Житомирське.

Funaria hygrometrica Hedw.

Фунарія вологомірна (Funariales, Funariaceae)

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомино, Переброди, Сира Погоня), Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.
Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологих полях, на ґрунтових відслоненнях, луках, на старих вогнищах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Grimmia anodon Bruch et Schimp.

Грімія беззуба (Grimmiales, Grimmiaceae)

Мезинський НПП (Коропський р-н), с. Радичів, на черепицевих дахах будинків, 11.06.2008 (Вірченко) [Вірченко, Партика, 2010].
Екологія і поширення на Українському Поліссі: на штучних кам'янистих субстратах. Новгород-Сіверське.

Grimmia laevigata (Brid.) Brid.

Syn.: *Grimmia campestris* Burchel ex Hook.

Грімія гладкоплода

Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, кв. 52, на бетонному міст-

ку, 19.09.2011 (Орлов) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів (Орлов; Вірченко) [Вірченко, 2009].
Екологія і поширення на Українському Поліссі: на освітлених силікатних скелях та штучних кам'янистих субстратах. Житомирське.

Grimmia muehlenbeckii Schimp.

Грімія Мюленбека

Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 71, березовий ліс з дубом, на гранітному валуні, 28.07.1972 (Партика) [Вірченко, Орлов, 2009]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів (Зеров) [Бачурина, Мельничук, 1988]; заказник Мощаниця: Овруцький р-н, 4 км на півн. від х. Мощаниця, Липницьке л-во, кв. 8, на відслоненнях гранітів, 19.11.2010 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2011].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на силікатному камінні та скелях. Житомирське.

Grimmia ovalis (Hedw.) Lindb.

Сyn.: *Grimmia commutata* Hübner.

Грімія овальна

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. сіл Губків, Маринин, Більчаки, на гранітних скелях [Мельничук, 1955]; окол. с. Губків, Замкова гора, лучно-степові схили на березі р. Случ, на освітленому камінні, 26.07.2006 (Вірченко); Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, на гранітах на остепнених схилах, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на сухих освітлених силікатних скелях. Житомирське.

Grimmia pulvinata (Hedw.) Sm.

Грімія подушкоподібна

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Селісок, ДП «Любешівагроліс», Любешівське л-во, кв. 18, на освітленому доті, 17.06.2013 (Орлов); Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомино, Карасинське л-во, кв. 64, сосновий ліс, на руїнах дота, 13.07.2009 (Вірченко); (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, Північне л-во, на бетонному причалі біля ставка, 24.06.2010 (Вірченко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, контора лісництва, на шиферних дахах будинків, 23.06.2011 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), над р. Случ біля с. Більчаки, на гранітних скелях [Мельничук, 1955]; окол. с. Губків, Замкова гора, лучно-степові схили на березі р. Случ, на освітленому камінні, 26.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), с. Майдан-Копищенський (Партика) [Бачу-

рина, Мельничук, 1988]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), окол. м. Коростишів (Зеров) [Бачурина, Мельничук, 1988]; м. Коростишів (Орлов; Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), с. Радичів, на черепицевих дахах будинків, 11.06.2008 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на освітленому камінні, скелях та штучних кам'янистих субстратах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Grimmia trichophylla Grev.

Грімія волосколиста

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), біля смт Соснове, Соколина гора, затінені сухі скелі коло р. Случ, 26.07.2006 (збір. Вірченко, визн. Муньос).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на затіnenих скелях. Житомирське.

Hamatocaulis vernicosus (Mitt.) Hedenäs

Syn.: *Drepanocladus vernicosus* (Mitt.) Warnst.

Гаматокауліс глянсуватий (Hypnales, Calliergonaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), болото Піддовге-Підкругле [Андрієнко та ін., 1971]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), заплава р. Прип'ять навпроти с. Ветли, берег оз. Гребне, 20.08.1940 (Брадів) [Бачурина, Мельничук, 2003]; Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото біля Бугасвої гори, кв. 12, на евтрофному болоті, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерська ділянка, окол. с. Озерці, болото Коза, 11.08.1954 (Григора); Білоозерське л-во, кв. 17, 25.09.2009 (Головка); Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), с. Стрижівка (Кривошия) [Бачурина, Мельничук, 2003]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984]; заказник Замглай: Ріпкинський р-н, між с. Замглай і с. Ловинь [Зеров, 1938].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на евтрофних болотах та заболочених луках. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Hedwigia ciliata (Hedw.) P.Beauv.

Гедвігія війчаста (Hedwigiales, Hedwigiaceae)

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), східна частина парку [Куричук, 2004]; Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, с. Більчаки, на гранітних скелях [Мельничук, 1955]; окол. с. Губків, Замкова гора, лучно-степові схили на березі р. Случ, на освітленому камінні, 26.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), біля с. Майдан-Копи-

шенський, р. Уборть, на виходах гранітів, 28.08.1972 (Партика); Копищенське л-во, кв. 55, на гранітних валунах, 20.06.1971 (Балашов); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 67, на валунах, 23.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів (Орлов; Вірченко) [Вірченко, 2009]; заказник Мощаниця: Овруцький р-н, 4 км на півн. від х. Мощаниця, Липницьке л-во, кв. 8, на відслоненнях гранітів, 19.11.2010 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2011].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на силікатних скелях та камінні. Волинське, Житомирське.

Helodium blandowii (F. Weber et D. Mohr) Warnst.

Гелодій Бландова (Hypnales, Thuidiaceae)

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), біля ур. Острів, евтрофне болото, в купині Sphagnum teres на поваленому дереві, 25.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерська ділянка, окол. с. Озерці, болото Коза, 14.08.1954 (Григора); заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984]; пам'ятка природи Романівське болото: окол. м. Києва, болото в заплаві р. Ірпінь біля с. Романівка, 02.11.1972 (Андрієнко); біля с. Романівка, на болоті під кушем, 21.07.1990 (Вірченко) [Вірченко, 2010].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на евтрофних і евмесотрофних болотах. Волинське, Київське, Чернігівське.

Herzogiella seligeri (Brid.) Z. Iwats.

Syn.: *Dolichotheca seligeri* (Brid.) Loeske

Герцогієсла Селігера (Hypnales, Plagiotheciaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Кам'янка, оз. Острів'янське, ялиновий ліс, на трухлявому пеньку, 06.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Селісок, ДП «Любешівське ЛМГ», ур. Козаки, Дольське л-во, кв. 54, у темному грабово-дубовому лісі, на ґрунті, 09.08.2013 (Орлов); окол. с. Невір, Білоозерське л-во, кв. 42, вільшняк кропиво-папоротевий, на гнилому пеньку, 10.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), оз. Редичі, кв. 34, вільшняк, на повалених мертвих деревах, 23.09.2004 (Вірченко); ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на мертвій деревині, 23.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 20, ялинник, на мертвій деревині, 23.06.2011 (Вірченко); (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, кв. 75, на деревині, 16.07.2009 (Головко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 33, на гнилій деревині, 02.08.1972 (Балашов); Селезівське л-во, вільхово-березовий ліс, на ґрунті, 19.04.1973 (Партика); охоронна зона Поліського ПЗ, ДП «Словечанське ЛГ», Сирницьке л-во, кв. 35, у вільшняку, на окоренках та мертвій деревині, 20.10.2011 (Орлов); (Олевський р-н), Копищенське л-во,

сосновий ліс з березою та дубом, на пеньку, 27.08.1972 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, віднога яру біля дороги, на гнилій деревині, 15.07.1981 (Партика); окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, на мертвій деревині коло озера, 28.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 94, сосново-ялиновий ліс ліщиновий; на стовбурі поваленого дуба, 21.04.2001 (Панченко); кв. 66, сосновий ліс зеленомоховий; стовбур поваленого дуба, 23.04.2001 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011]; Старогутське л-во, на півд. від кв. 32, на стовбурі дуба в сосновому лісі, 23.04.2001 (Панченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на окоренках дерев, гнилій деревині та ґрунті у лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Homalia trichomanoides (Hedw.) Schimp.

Гомалія трихоманоподібна (Hypnales, Neckeraceae)

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, грабовий ліс, на камінні, 25.07.2006 (Вірченко); Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на кленах, 28.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 95, на стовбурі осики в листяному лісі, 28.04.2003 (Вірченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», на вільхах у вільховому лісі, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати над р. Тетерів (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в лісах на стовбурах листяних дерев та камінні. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Homalothecium sericeum (Hedw.) Schimp.

Гомалотецій шовковистий (Hypnales, Brachytheciaceae)

Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, кв. 63, сосновий ліс, на руїнах дота, 13.07.2009 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), с. Губків [Мельничук, 1955]; окол. с. Маринин, грабовий ліс, на камінні, 25.07.2006 (Вірченко); Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів (Чорноголовко; Вірченко) [Вірченко, 2009]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, правий берег р. Тетерів, скеля Чотири Брати, 07.06.2005 (Нипорко) [Нипорко, Партика, 2011].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на скелях, камінні, стовбурах дерев. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Homomallium incurvatum (Schrad. ex Brid.) Loeske

Гомомалій скривлений (Hypnales, Hypnaceae)

Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомино, Карасинське л-во, кв. 63, сосновий ліс, на руїнах дота, 13.07.2009 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), х. Майдан, на гранітних скелях [Мельничук, 1955].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на скелях та камінні. Волинське, Житомирське.

Hygroamblystegium humile (P.Beauv.) Vander., Goffinet et Hedenäs

Syn.: *Leptodictyum humile* (P.Beauv.) Ochyra, *Amblystegium humile* (P.Beauv.) Crundwell

Гігроамблістегій приземкуватий (Hypnales, Amblystegiaceae)

Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, болото Герехове Гало, на гнилому пеньку, 18.06.1971 (Балашов); (Овруцький р-н), охоронна зона Поліського ПЗ, ДП «Словечанське ЛГ», Сирницьке л-во, кв. 44, у вільшняку, на мертвій гілці на ґрунті, 20.10.2011 (Орлов) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті та мертвій деревині у лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Новгород-Сіверське.

Hygroamblystegium varium (Hedw.) Mönk.

Syn.: *Amblystegium varium* (Hedw.) Lindb.

Гігроамблістегій мінливий

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на в'язі, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, контора лісництва, на шиферних дахах будинків, 23.06.2011 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Губків, на коренях дерев, на камінні [Мельничук, 1955]; окол. с. Маринин, грабовий ліс, на камінні в струмку, 25.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, берег р. Болотниця, на корі вільхи, 20.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на стовбурі дуба, 09.06.2008 (Вірченко); окол. х. Сміле, берег ставка, біля труби з водою, 27.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 35, на вербі коло западини з водою, 30.04.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на окоренках дерев, камінні, ґрунті в листяних лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Hydrohypnum luridum (Hedw.) Jenn.

Гігрогіпн брудножовтий (Hypnales, Amblystegiaceae)

Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), с. Придубіївка [Belke, 1866].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на скелях та камінні у воді. Житомирське.

Hylocomium splendens (Hedw.) Schimp.

Гілокомій блискучий, мох-п'ядун (Hypnales, Hylocomiaceae)

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомине, Переброди), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, рідше на камінні у хвойних та мішаних лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Hypnum cupressiforme Hedw.

Гіпн кипарисовий (Hypnales, Hypnaceae)

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомине, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на окоренках і стовбурах листяних дерев, пеньках, затінених скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Hypnum pallescens (Hedw.) P.Beauv.

Гіпн блідуватий

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомине, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на окоренках і стовбурах листяних дерев, пеньках, рідше на камінні. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Isoetecium alopecuroides (Lam. ex Dubois) Isov.

Ізотецій лисохвостовий (Hypnales, Lembophyllaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), біля с. Світязь, оз. Світязь, затока Бужня, листяний ліс, на основі стовбура граба, 07.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Невір, ДП «Любешівське ЛМГ», Бі-

лоозерське л-во, кв. 42, вільшняк кропиво-папоротевий, на гнилій колоді, 10.08.2013 (Орлов); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, грабовий ліс, на камінні, 25.07.2006 (Вірченко); Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, на гранітах під шатром лісу, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати (Бачурина) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах дерев, пеньках, по затінених скелях та камінні в листяних лісах. Волинське, Житомирське, Чернігівське.

***Isothecium myosuroides* Brid.**

Ізотеціїй мишачохвостовий

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. смт Соснове, Соколина гора, у розколинах затінених скель, 26.07.2006 (Вірченко) [Вірченко, 2007].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на затіненому камінні. Житомирське.

***Kindbergia praelonga* (Hedw.) Ochyra**

Syn.: *Eurhynchium praelongum* (Hedw.) Schimp.

Кіндбергія предовга (Hypnales, Brachytheciaceae)

Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), с. Кмитів [Висоцька та ін., 1983].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, при основах стовбурів дерев у затінених місцях. Житомирське, Київське, Чернігівське.

***Leptobryum pyriforme* (Hedw.) Wilson**

Лептобріїй грушоподібний (Splachnales, Meesiaceae)

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), берег оз. Редичі, вільшняк, на ґрунті під коренями дерев, 23.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), х. Майдан [Мельничук, 1955]; Поліський ПЗ (Овруцький р-н), с. Селезівка, на кам'яному мурі, 22.09.2011 (Орлов) [Вірченко та ін., 2012]; Мезинський НПП (Коропський р-н), яр на віддалі 1 км від с. Сverdlovka, на схилі, 16.07.1981 (Партика); окол. с. Іваньків, берег озера Бондарище, на вологому ґрунті, 11.06.2008 (Вірченко); за х. Сміле, берег ставка, 27.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 35, на вербі коло западини з водою, 30.04.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати (Слободян) [Бачурина, Мельничук, 1989].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: по вогких місцях на ґрунті та камінні. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Leptodictyum riparium* (Hedw.) Warnst.**

Syn.: *Amblystegium riparium* (Hedw.) Schimp.

Лептодикий береговий (Hypnales, Amblystegiaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. смт Шацьк, біля оз. Люцимер, вільшняк, 05.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Бірки, обводнене осокове болото, 08.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), оз. Редичі, кв. 34, на ґрунті та коренях дерев, 23.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерська ділянка, біля містка через р. Березину, на колоді у воді, 23.06.2011 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, на освітленому камінні на березі р. Случ, 25.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, мохи на камінні в р. Уборть, 15.07.1971 (Балашов) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, джерело Зрудло (Орлов; Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. х. Сміле, місток через водотік, на дерев'яних колодах, 10.06.2008 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), 6 км на півн. від с. Очкине, ур. Ночівки, дубовий перелісок, кора поваленого дуба, 26.06.2007 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011]; окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 35, на вербі коло западини з водою, 30.04.2003 (Вірченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», на коренях вільх у заплавному лісі, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на деревині, корінні, камінні у вологих і мокрих місцях та у воді. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Leskea polycarpa* Hedw.**

Лескея рясноплідна (Hypnales, Leskeaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, берег оз. Світязь, на тополях у вербово-тополевому насадженні, 03.07.1995 (Вірченко); окол. с. Кам'янка, оз. Острів'янське, ялиновий ліс, на пеньку, 06.07.1995 (Вірченко); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Сузанка, кв. 23, на вербах коло ставочка, 24.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, кв. 63, сосновий ліс, на осиках повз дорогу, 15.07.2009 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, с. Більчаки, х. Майдан [Мельничук, 1955]; Поліський ПЗ (Олевський р-н), с. Майдан-Копищенський, берег р. Уборть, на камені, 15.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, на гранітах у затінку, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. х. Сміле, на вербах, 10.06.2008 (Вірченко); с. Радичів, на дахах будинків, 11.06.2008 (Вірченко); с. Мезин, садиба археологічного музею, на деревах, 12.06.2008 (Вірченко);

окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на стовбурах дерев, 13.06.2008 (Вірченко); окол. с. Свердловка, берег р. Десна, на старих вербах, 26.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 95, на стовбурі осики в мішаному лісі, 28.04.2003 (Вірченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», на вільхах у заплавному лісі, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]. *Екологія і поширення на Українському Поліссі*: на окоренках і стовбурах дерев, пеньках, на вкритому гумусом камінні. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Leucobryum glaucum (Hedw.) Ångstr.

Левкобрій сизий (Dicranales, Leucobryaceae)

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомино, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті у вогких і мокрих мішаних та хвойних лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Leucodon sciuroides (Hedw.) Schwägr.

Левкодон білячий (Hypnales, Leucodontaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, берег оз. Світязь, на вербі у вербово-тополевому насадженні, 03.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, ДП «Любешівське ЛГ», Сваловицьке л-во, кв. 28, на корі вільхи, 19.06.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомино, Карасинське л-во, кв. 64, сосновий ліс, на руїнах дота, 15.07.2009 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Губків, Замкова гора, схили р. Случ, на затіненому камінні, 26.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, сосновий ліс, на корі дуба, 19.05.1973 (Партика); с. Майдан-Копищенський, берег р. Уборть, на дубі, 16.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів (Зеров; Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на стовбурах дерев, 09.06.2008 (Вірченко); с. Мезин, садиба археологічного музею, на деревах, 12.06.2008 (Вірченко); окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на стовбурах дерев, 13.06.2008 (Вірченко); окол. с. Свердловка, берег р. Десна, на старому дубі, 26.05.2009 (Вірченко); окол. х. Сміле, на старих липах, 27.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 95, на стовбурі осики в листя-

ному лісі, 28.04.2003 (Вірченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», на дубах у заплавному лісі, 23.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах листяних дерев у лісах та на затінених скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Meesia triquetra (L. ex Jolycl.) Ångstr.

Меезія тригранна (Splachnales, Meesiaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), 1,5 км на півд. від с. Мельники, ур. Став, трав'яно-мохове болото [Кузярін, 2012]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерська ділянка, окол. с. Озерці, осоково-гіпнове болото Коза, 24.07.1954 (Григора); Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), с. Стрижівка, болото на півн. від р. Тетерів, 09.09.1932 (Кривошия) [Бачурина, Мельничук, 1989]; заказник Любче: Ковельський р-н, поблизу с. Любче, півн. берег оз. Любче, на евтрофному болоті, 06.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на торфових, переважно евтрофних болотах. Волинське, Житомирське.

Mnium marginatum (Dicks.) P.Beauv.

Мній облямований (Bryales, Mniaceae)

Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, дубово-липовий ліс, на ґрунті на гранітах, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, віднога яру, на глинистих стінках, 15.07.1981 (Партика); пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати, під шатром лісу біля підніжжя скелі, 29.04.2003 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті та камінні в затіненних місцях у листяних лісах. Житомирське, Новгород-Сіверське.

Mnium stellare Hedw.

Мній зірчастий

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, грабовий ліс, на гумусі на камінні, 25.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, с. Майдан-Копищенський, берег р. Уборть, на ґрунті, 17.06.1972 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, віднога яру, на глинистих стінках, 15.07.1981 (Партика).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вогких затіненних місцях у лісах, на вкритих гумусом скелях. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Neckera besseri (Lobarz.) Jur.

Syn.: *Homalia besseri* Lobarz.

Некера Бессера (Нурнале, Neckeraceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), с. Губків, на гранітних скелях [Мельничук, 1955]; біля с. Маринин, дубово-грабовий ліс, на старому грабі, 27.07.2006 (Вірченко); Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, на гранітах під шатром лісу, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати (Слободян) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на затіненому камінні, на стовбурах дерев у листяних лісах. Житомирське.

Neckera complanata (Hedw.) Huebener

Некера сплющена

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), х. Майдан, с. Губків, на гранітних скелях [Мельничук, 1955]; окол. с. Маринин, грабовий ліс, на затіненому камінні, 25.07.2006 (Вірченко); пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати, печера, 20.06.1929 (Лазаренко) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на затієних скелях і камінні. Волинське, Житомирське.

Neckera pennata Hedw.

Некера периста

Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 95, на стовбурі осики в листяному лісі, 28.04.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах листяних дерев. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Orthotrichum affine Schrad. ex Brid.

Syn.: *Orthotrichum fastigiatum* Bruch ex Brid.

Ортотрих споріднений (Orthotrichales, Orthotrichaceae)

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Бугаєва гора, кв. 12, сосновий ліс, на дубі, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), с. Маринин, на стовбурах дерев у лісі [Мельничук, 1955]; Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, кв. 54, березово-сосновий ліс, на корі осики, 26.08.1972 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, берег р. Десна, на старих вербах, 26.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Очкине, база «Деснянка», на осокорі в заплавному лісі, 23.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах листяних дерев. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Orthotrichum anomalum Hedw.

Ортотрих незвичайний

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Селісок, ДП «Любешівагроліс», Любешівське л-во, кв. 18, на освітленому доті, 17.06.2013 (Орлов); 3 км на півн. від с. Бучин, ур. Омелине, дубово-сосновий ліс, на бетонному доті, 07.08.2013 (Орлов); Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, кв. 63, сосновий ліс, на руїнах дота, 13.07.2009 (Вірченко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, контора лісництва, на шиферних дахах будинків, 23.06.2011 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), села Маринин, Більчаки, Губків, на гранітних скелях [Мельничук, 1955]; біля смт Соснове, лівий берег р. Случ, Соколина гора, на загігнених скелях, 26.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), с. Селезівка, на камінні біля річки, 22.09.2011 (Орлов) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів [Висоцька та ін., 1983].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на освітлених гранітних скелях та штучних кам'янистих субстратах. Волинське, Житомирське.

Orthotrichum cupulatum Hoffm. ex Brid.

Ортотрих плюсконосниий

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Селісок, ДП «Любешівагроліс», Любешівське л-во, кв. 18, на освітленому доті, 17.06.2013 (Орлов); Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, кв. 63, сосновий ліс, на руїнах дота, 13.07.2009 (Вірченко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, контора лісництва, на шиферних дахах будинків, 23.06.2011 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на штучних кам'янистих субстратах. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Orthotrichum diaphanum Schrad. ex Brid.

Ортотрих прозорий

Шацький НПП (Шацький р-н), с. Світязь, на старих ясенях і кленах біля церкви, 04.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), 3 км на півн. від с. Бучин, ур. Омелине, дубово-сосновий ліс, на бетонному доті, 07.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Сузанка, кв. 23, на ясені на краю лісу, 24.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, кв. 63, сосновий ліс, на руїнах дота, 13.07.2009 (Вірченко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, контора лісництва, на шиферних дахах будинків,

23.06.2011 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, кв. 52, на бетонному містку, 19.09.2011 (Орлов) [Партика та ін., 2013]; Короштишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, на освітлених відслоненнях граніту поблизу лісу, 13.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 125, на стовбурі старої осики біля насипу в лісі, 01.05.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах поодиноких дерев, скелях та штучних кам'янистих субстратах. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Orthotrichum gymnostomum* Bruch ex Brid.**

Syn.: *Stroemia gymnostoma* (Bruch ex Brid.) I.Hagen

Ортотрих голоустий

Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, край соснового лісу, на осиці, 22.06.2011 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 34, на корі осики, 17.04.1973 (Партика); (Олевський р-н), Копищенське л-во, березово-вільховий ліс, на корі вільхи, 19.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на корі старих осик та тополь. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське.

***Orthotrichum lyellii* Hook. et Taylor**

Ортотрих Лаєлла

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Сузанка, кв. 23, дубово-сосновий ліс, на осиці, 24.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, берег р. Тетерів, на стовбурі осокара, 13.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах листяних дерев. Волинське, Житомирське.

***Orthotrichum obtusifolium* Brid.**

Syn.: *Stroemia obtusifolia* (Bruch ex Brid.) I.Hagen

Ортотрих туполистий

Шацький НПП (Шацький р-н), с. Світязь, на старих ясенях і кленах біля церкви, 04.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), 3 км на півн. від с. Бучин, ур. Омелине, дубово-сосновий ліс, на бетонному доті, 07.08.2013 (Орлов); ДП «Любешівське ЛГ», Сваловицьке л-во, кв. 25, на корі осики, 19.06.2013 (Орлов); с. Любязь, на старій вербі на березі оз. Любязь, 20.06.2013 (Орлов); окол. с. Селісок, ДП «Любешівське ЛМГ», ур. Козаки, Дольське л-во, кв. 54, у темному грабово-дубовому лісі, на гнилому

стовбурі, 09.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Сузанка, кв. 23, дубово-сосновий ліс, на осіці, 24.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомино, Карасинське л-во, кв. 64, сосновий ліс, на руїнах дота, 15.07.2009 (Вірченко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, сосновий ліс, на стовбурі берези, 22.06.2011 (Вірченко); Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. х. Сміле, на вербах, 10.06.2008 (Вірченко); с. Мезин, садиба археологічного музею, на деревах, 12.06.2008 (Вірченко); окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на стовбурі осики, 13.06.2008 (Вірченко); окол. с. Свердловка, берег р. Десна, на старих вербах, 26.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 125, на стовбурі старої осики біля насипу в лісі, 01.05.2003 (Вірченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», на вербах у заплавному лісі, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах листяних дерев та штучних кам'янистих субстратах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Orthotrichum pallens* Bruch ex Brid.**

Ортотрих блідий

Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Очкине, база «Деснянка», на дубі в заплавному лісі, 23.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах листяних дерев. Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Orthotrichum patens* Bruch ex Brid.**

Ортотрих відхилений

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, берег р. Случ, в лісі на поваленому стовбурі в'яза, 27.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, березово-вільховий ліс, на корі вільхи, 19.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на стовбурах кленів, 28.05.2009 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах листяних дерев. Волинське, Житомирське, Новгород-Сіверське.

***Orthotrichum pumilum* Sw. ex anon.**

Syn.: *Orthotrichum fallax* Bruch ex Brid.

Ортотрих карликовий

Шацький НПП (Шацький р-н), с. Світязь, на старих ясенях і кленах біля церкви, 04.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), 3 км на півн. від с. Бучин, ур. Омелине, дубово-сосновий ліс, на бетонному доті, 07.08.2013 (Орлов); ДП «Любешівське ЛГ», Сваловицьке л-во, кв. 25, на корі осики, 19.06.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Сузанка, кв. 23, на ясені на краю лісу, 24.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомино, Карасинське л-во, кв. 63, сосновий ліс, на руїнах дота, 13.07.2009 (Вірченко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, біля контори лісництва, на липі, 23.06.2011 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, кв. 52, на бетонному містку, 19.09.2011 (Орлов); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 31, на бетонному містку, 23.09.2011 (Орлов) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, берег р. Тетерів, на освітленому камінні, 13.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. х. Сміле, на вербах, 10.06.2008 (Вірченко); с. Мезин, садиба археологічного музею, на деревах, 12.06.2008 (Вірченко); окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на стовбурах дерев, 13.06.2008 (Вірченко); окол. с. Свердловка, берег р. Десна, на старих вербах, 26.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв.125, на стовбурі старої осики біля насипу в лісі, 01.05.2003 (Вірченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», на вербах у заплавному лісі, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах листяних дерев та штучних кам'янистих субстратах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Orthotrichum speciosum Nees

Ортоотрих прекрасний

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомино, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах дерев, рідко на силікатному камінні. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Orthotrichum striatum Hedw.

Syn.: *Orthotrichum leiocarpum* Bruch et Schimp.

Ортоотрих смугастий

Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомино, Карасинське л-во, кв. 63, сосновий ліс, на осиках повз дорогу, 15.07.2009 (Вірченко); Надслучан-

ський ПНПП (Березнівський р-н), біля с. Маринин, на березовому стовбурі в лісі [Мельничук, 1955]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, берег р. Тетерів, на тополі, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Очкине, база «Деснянка», на осіці в сосновому лісі, 22.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах дерев. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Oxyrrhynchium hians (Hedw.) Loeske

Syn.: *Eurhynchium hians* (Hedw.) Sande Lac.

Оксирихій зяючий (Hypnales, Brachytheciaceae)

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), біля с. Пожог, ур. Пожогів груд, карбонатне болото з *Carex davalliana*, на купинах, 02.06.2011 (Прядко); 3 км на півд. схід від с. Пожог, біля ур. Пожогів груд, заплава р. Стохід, на карбонатному болоті, 07.08.2013 (Орлов); окол. с. Селісок, ДП «Любешівське ЛМГ», ур. Козаки, Дольське л-во, кв. 54, у темному грабово-дубовому лісі, на ґрунті, 09.08.2013 (Орлов); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, берег р. Случ, в лісі на ґрунті, 27.07.2006 (Вірченко); Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, на ґрунті біля затіненого каміння, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), яр на віддалі 1 км від с. Свердловка, на схилі, 16.07.1981 (Партика); окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на ґрунті, 09.06.2008 (Вірченко); окол. с. Будище, ур. «Березова гряда», дубовий ліс, на стінках яру, 09.06.2008 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, між кв. 33 і 18, на просіці в сосновому лісі, 30.04.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати (Лазаренко, Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологому ґрунті, вкритих гумусом каменях, корінні дерев у затіненних листяних лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Paraleucobryum longifolium (Hedw.) Loeske

Паралевкобрій довголистий (Dicranales, Dicranaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, грабовий ліс, на камінні, 25.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), с. Перга, 1970 (Слободян) [Улична, 1978]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, в сосновому лісі на скелі, 16.09.1925 (Зеров) [Зеров, 1925]; м. Коростишів, на гранітах під шатром лісу, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; заказник Мощаниця: Овруцький р-н, 4 км на півн. від х. Мощаниця,

Липницьке л-во, кв. 8, на відслоненнях гранітів, 19.11.2010 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2011]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скелі правого берега р. Тетерів, 31.07.1925 (Зеров) [Зеров, 1925]; скеля Чотири Брати, на вертикальній стінці, 07.06.2005 (Нипорко) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на скелях у лісах. Житомирське.

Philonotis caespitosa Jur.

Філонотис дернистий, (Bryales, Bartramiaceae)

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), по заболочених місцях, 2001 (Коніщук) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 20, на луці, 23.06.2011 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), х. Майдан, на вогких відслоненнях ґрунту в лісах [Мельничук, 1955]; пам'ятка природи Романівське болото: окол. м. Києва, біля Романівського болота, 21.07.1990 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: по заболочених берегах річок, струмків, на мокрих луках. Волинське, Житомирське.

Philonotis fontana (Hedw.) Brid.

Філонотис джерельний

Поліський ПЗ [Партыка, 1986]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, Любешівське ДЛМГ, Сваловицьке л-во, кв. 28, на мезо-евтрофному болоті, 19.06.2013 (Орлов); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 111, заболочена лука, 06.06.1997 (Панченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: по вогких та мокрих місцях, біля джерел, на луках. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Philonotis marchica (Hedw.) Brid.

Філонотис бренденбурзький

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), біля с. Більчаки, на вогких вкритих землею скелях [Мельничук, 1955].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті по вогких місцях, на вологих луках. Житомирське, Чернігівське.

Physcomitrium eurystomum Sendtn.

Фіскомітрій широкоустий (Funariales, Funariaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, на ґрунті на коренях тополі, 03.07.1995 (Вірченко) [Вірченко, 1999].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вогкому ґрунті, по берегах водойм. Волинське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Physcomitrium pyriforme (Hedw.) Bruch et Schimp.

Фіскомітрій грушоподібний

Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. х. Сміле, на вологому ґрунті коло ставка, 10.06.2008 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), с. Стара Гута, на торфовому ґрунті, 12.05.1974 (Бойко) [Бойко, 2011].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вогкому ґрунті на стінках канав, по берегах річок, на осушених торфовищах. Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Plagiomnium affine (Blandow ex Funck) T.J. Кор.

Syn.: *Mnium affine* Blandow ex Funck

Плагіомній споріднений (Bryales, Plagiomniaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Кам'янка, оз. Острів'янське, ялиник [Цурик та ін., 1979]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), 3 км на півн. від с. Бучин, ур. Омелине, дубово-сосновий ліс, на бетонному доті, 07.08.2013 (Орлов); Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 20, ялиник, на ґрунті, 23.07.2009 (Головко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, грабовий ліс, на камінні, 25.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, притерасна ділянка, 30.07.1972 (Балашов) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів (Зеров) [Бачурина, Мельничук, 1989]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 94, ялиново-сосновий ліс ліщиновий, на ґрунті, 21.04.2001 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, біля підніжжя скелі Чотири Брати, 29.03.2003 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вогкому ґрунті в лісах, по берегах водотоків, на вологих скелях. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Plagiomnium cuspidatum (Hedw.) T.J. Кор.

Syn.: *Mnium cuspidatum* Hedw.

Плагіомній загострений

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомине, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на затіненому лісовому ґрунті, коренях дерев, гнилих пеньках, вкритих ґрунтом скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Plagiomnium elatum (Bruch et Schimp.) T.J.Kop.

Syn.: *Mnium seligeri* Jur.

Плагіомній високий

Заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, зах. берег оз. Охотин, на евтрофному болоті, 06.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: у вологих лісах, на болотах і болотистих луках. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Plagiomnium ellipticum (Brid.) T.J.Kop.

Syn.: *Mnium rugicum* Laurer.

Плагіомній еліптичний

Шацький НПП (Шацький р-н), Світязьке л-во, кв. 3, на ґрунті у вільшняку, 16.07.1995 (Якушенко); Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 44, ур. Став, на сплавині, 21.06.2011 (Вірченко); кв. 20, на луці, 23.06.2011 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, заплава р. Болотниця [Партыка, 1986]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в лісах на торф'янистому ґрунті, на болотах і луках. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Plagiomnium medium (Bruch et Schimp.) T.J.Kop.

Syn.: *Mnium medium* Bruch et Schimp

Плагіомній середній

Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, віднога яру, на схилі, 15.07.1981 (Партика).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті в затінених місцях у лісах. Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Plagiomnium rostratum (Schrad.) T.J.Kop.

Syn.: *Mnium rostratum* Schrad., *Mnium longirostre* Brid.

Плагіомній дзьобатий

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, берег оз. Світязь, на ґрунті в вербово-тополевому насадженні, 03.07.1995 (Вірченко); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), у листяних та мішаних лісах на ґрунті, 2001 (Конішук) [Вірченко, 2008]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, на ґрунті в дубовому лісі, 13.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), яр на віддалі 1 км від с. Свердловка, на схилі, 16.07.1981 (Партика); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 94, ялино-

во-сосновий ліс; приземна частина стовбура ліщини, 21.04.2001 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, біля підніжжя скелі Чотири Брати, 29.04.2003 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].
Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, коренях дерев, камінні у вологих листяних та мішаних лісах. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Plagiomnium undulatum (Hedw.) T.J.Kop.

Syn.: *Mnium undulatum* Hedw.

Плагіомній хвилястий

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світазь, берег оз. Світазь, на ґрунті в вербово-тополевому насадженні, 03.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), східна частина парку [Куринчук, 2004]; Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на ґрунті, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, кв. 75, на краю луки, 16.07.2009 (Головка); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), х. Майдан, в лісах у вологих місцях [Мельничук, 1955]; окол. с. Маринин, грабовий ліс, на камінні біля джерела, 27.07.2006 (Вірченко); Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. х. Сміле, при основі верби коло осокового болота, 10.06.2008 (Вірченко); окол. с. Свердловка, на ґрунті в затіненому яру, 26.05.2009 (Вірченко); пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, біля підніжжя скелі Чотири Брати, 20.09.1996 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].
Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, камінні у вологих затінистих лісах. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Plagiopus oederianus (Sw.) H.A.Crum et L.E.Anderson

Syn.: *Bartramia oederi* Brid.

Плагіопус Едера (Bryales, Bartramiaceae)

Пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, на скелі Чотири Брати (Слободян) [Бачурина, Мельничук, 1989].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологих затінистих скелях. Житомирське.

Plagiothecium cavifolium (Brid.) Z.Iwats.

Syn.: *Plagiothecium roeseanum* (Hampe) Bruch et Schimp.

Плагіотецій увігнутолистий (Hypnales, Plagiotheciaceae)

Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 63, вільшняк, на ґрунті, вересень 2008 (Орлов); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), с. Губків, х. Майдан, на вкритих гумусом скелях [Мельничук, 1955]; окол. с. Маринин, грабовий ліс, на ґрунті на затіненому камінні, 25.07.2006 (Вірченко)

ко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, сосново-вільховий ліс, на камені, 19.05.1973 (Партика); (Овруцький р-н), охоронна зона Поліського ПЗ, ДП «Словечанське ЛГ», Сирницьке л-во, кв. 35, у вільшняку, на окоренках, 20.10.2011 (Орлов) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, на гранітах під шатром лісу, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, віднога яру, на глинистих стінках, 15.07.1981 (Партика); окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на стінках яру, 09.06.2008 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 95, на окоренку дуба в листяному лісі, 28.04.2003 (Вірченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», на стінках окопів у сосновому лісі, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті та вкритих дрібноземом скелях у тінистих лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Plagiothecium curvifolium* Schlieph. ex Limpr.**

Syn.: *Plagiothecium denticulatum* var. *curvifolium* (Schlieph. ex Limpr.) Meylan

Плагіотецій криволистий

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Кам'янка, оз. Острів'янське, ялиновий ліс, на ґрунті в освітлених місцях, 06.07.1995 (Вірченко); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Киричкове, кв. 41, ялиник, на ялині, 23.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в лісах на ґрунті та окоренках дерев. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське.

***Plagiothecium denticulatum* (Hedw.) Schimp.**

Плагіотецій дрібнозубчастий

var. **denticulatum**

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Кам'янка, оз. Острів'янське, ялиновий ліс, на засипаному хвоею пеньку, 06.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, Любешівське ДЛІМГ, Сваловицьке л-во, кв. 35, вид. 13, в сосново-дубово-грабовому лісі, на гнилому пеньку, 19.06.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Острів на Черемському болоті, дубово-сосновий ліс, на мертвій деревині, 07.11.2003 (Коніщук) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, вільшняк, на ґрунті, 18.07.2006 (Орлов); (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, кв. 6, на ґрунті в лісі, 17.07.2009 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, березово-вільховий ліс, на гнилому стовбурі, 12.05.1973 (Партика); берег р. Болотниця, при основі стовбура берези, 19.04.1973 (Партика); заплава р. Жолобниця, на

корінні крушини, 14.05.1973 (Партика); охоронна зона Поліського ПЗ, ДП «Словечанське ЛГ», Сирницьке л-во, кв. 35, вид. 25, у вільшняку, на окоренках, 20.10.2011 (Орлов); (Олевський р-н), Копищенське л-во, сосновий ліс з березою та вільхою, на ґрунті, 27.08.1972 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, віднога яру, на схилі, 15.07.1981 (Партика); окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на поваленому стовбурі берези, 09.06.2008 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 94, ялиново-сосновий ліс ліщиновий, 21.04.2001 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984];

var. **undulatum** Ruthe (*Plagiothecium ruthei* Limpr.)

Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Очкине, база «Деснянка», у вільшняку на мокрому ґрунті, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, при основі стовбурів дерев, на гнилій деревині у хвойних та листяних лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Plagiothecium laetum Schimp.

Плагіотеції яскравий

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Кам'янка, оз. Острів'янське, ялиновий ліс, на трухлявому пеньку, 06.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, Любешівське ДЛМГ, Сваловицьке л-во, кв. 35, в сосново-дубово-грабовому лісі, на гнилій колоді, 19.06.2013 (Орлов); окол. с. Невір, Білозерське л-во, кв. 42, вільшняк кропиво-папоротевий, на гнилому пеньку, 10.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на ялині, 23.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, берег озера, на вільсі, 13.07.2009 (Вірченко); (Володимирецький р-н), Білозерське л-во, кв. 20, ялинник, на окоренках ялин, 23.06.2011 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, грабовий ліс, на затіненому камінні, 27.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, сосновий ліс, на гнилому пеньку, 27.08.1972 (Партика); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, вільхово-березовий ліс, на корінні вільхи, 19.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, віднога яру біля дороги, на гнилій деревині, 15.07.1981 (Партика); окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на стовбурах дерев, 09.06.2008 (Вірченко); окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на стовбурах беріз, 13.06.2008 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 66, сосновий ліс, стовбур ліщини, 23.04.2001

(Панченко); кв. 94, ялиново-сосновий ліс ліщиново-зірочниковий, приземна частина стовбура сосни, 21.04.2001 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011]; Старогутське л-во, кв. 94, стовбур берези і звалена береза в сосновому лісі, 21.04.2001 (Панченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», на березах у сосновому лісі, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на основах стовбурів дерев, гнилий деревині у хвойних та листяних лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Plagiothecium latebricola Schimp.

Плагіотецій потайний

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. смт Шацьк, біля оз. Кругле, в заболоченому березняку, на основі стовбура берези, 05.07.1995 (Вірченко); Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), ділянка Біле озеро, Білоозерське л-во, кв. 53, вільшняк, на мертвій деревині, 21.06.2011 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Очкине, база «Деснянка», на трухлявих пеньках у заплавному вільшняку, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на основах стовбурів дерев, гнилий деревині у лісах. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Plagiothecium succulentum (Wilson) Lindb.

Плагіотецій сукулентний

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, грабовий ліс, на камінні біля джерела, 25.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ [Партыка, 1986].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вогкому ґрунті та на затіненому камінні у лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Platygyrium repens (Brid.) Schimp.

Платигірій повзучий (Hypnales, Pylaisiadelphaceae)

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомине, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах, пеньках листяних дерев, рідше на скелях та камінні. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Platyhypnidium riparioides (Hedw.) Dixon

Syn.: *Rhynchostegium riparioides* (Hedw.) Cardot

Платигіпнідій прибережний (Hypnales, Brachytheciaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, грабовий ліс, на камінні біля джерела, 25.07.2006 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на мокрих скелях, камінні в проточній воді. Житомирське.

Pleuridium subulatum (Hedw.) Rabenh.

Плевридій шилоподібний (Dicranales, Ditrichaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин [Мельничук, 1955]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Іваньків, берег оз. Бондарище, на вологому ґрунті, 11.06.2008 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вогких полях, стінках канав, відслоненнях ґрунту. Житомирське, Новгород-Сіверське.

Pleurozium schreberi (Willd. ex Brid.) Mitt.

Плеврозій Шребера, мох-боровець (Hypnales, Hypnaceae)

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомине, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті у хвойних, мішаних та зрідка в листяних лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Pogonatum aloides (Hedw.) P.Beauv.

Погонат алоєподібний (Polytrichales, Polytrichaceae)

Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), ділянка Біле озеро, Білоозерське л-во, кв. 18, на ґрунті, 24.07.2009 (Головка); Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, мішаний ліс, на оголених ділянках ґрунту, 14.07.1981 (Партика); пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, схили правого берега р. Тетерів, 31.07.1925 (Зеров) [Зеров, 1925].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на піскуваті-глинистих відслоненнях у лісах, на схилах. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Pogonatum urnigerum (Hedw.) P.Beauv.

Погонат урноносний

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, с. Більчаки, х. Майдан, [Мельничук, 1955]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, віднога яру, на глинистих стінках, 15.07.1981 (Партика).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологих піщано-глини-

стих та глинистих відслоненнях, вкритих ґрунтом скелях. Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Pohlia andalusica (Höhn.) Broth.

Поля андалузька (Bryales, Mielichhoferiaceae)

Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, на стінках яру, 15.07.1981 (Партика) [Вірченко, Партика, 2010]; окол. с. Іваньків, берег оз. Бондарище, на вологому ґрунті, 11.06.2008 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стінках ярів та узбіччях доріг в лісах, відслоненнях ґрунту по берегах ставків і озер. Житомирське, Новгород-Сіверське.

Pohlia annotina (Hedw.) Lindb.

Поля однорічна

Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), ділянка Біле озеро, Білоозерське л-во, кв. 18, на ґрунті, 24.07.2009 (Головко) [Вірченко, 2010]; Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, берег р. Жолобниця, вільшняк, на вологому піщаному ґрунті, 14.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Будище, ур. Березова грядя, дубовий ліс, на стінках яру, 09.06.2008 (Вірченко); окол. х. Сміле, березовий ліс біля ставка, на освітлених глинистих відслоненнях, 10.06.2008 (Вірченко); окол. с. Іваньків, берег оз. Бондарище, на вологому ґрунті, 11.06.2008 (Вірченко); окол. с. Свердловка, на глинистих відслоненнях, 26.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, між кв. 33 і 18, по краях дороги на просіці в лісі, 30.04.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; заказник Довгий Мох: Овруцький р-н, окол. с. Мощаниця, по краях канами на болоті, 08.09.2003 (Вірченко) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на глинистому та глинисто-піщаному ґрунті по узбіччях лісових доріг, схилах ярів, по берегах річок та водойм, на закинутих торфорозробках. Волинське, Житомирське, Новгород-Сіверське.

Pohlia bulbifera (Warnst.) Warnst.

Поля бульбочконосна

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. смт Шацьк, оз. Світязь, затока Бужня, по краях канами з водою, 07.07.1995 (Вірченко); Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, берег озера Сомине, по краях дороги, 13.07.2009 (Вірченко) [Вірченко, 2010]; (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, Північне л-во, кв. 47, болото, на гумусі на колодяній кладці, 24.06.2010 (Вірченко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, поблизу р. Березина, край дороги в сосновому лісі, 22.06.2011 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 26, осокове болітце при дорозі, 12.05.1973 (Партика) [Партика,

1974]; (Олевський р-н), Копищенське л-во, болото Герехове Гало, на гнилому пеньку, 18.06.1971 (Балашов) [Партика та ін., 2013]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, між кв. 33 і 18, по краях дороги на просіці в лісі, 30.04.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; заказник Довгий Мох: Овруцький р-н, окол. с. Моцаниця, по краях канави на болоті, 08.09.2003 (Вірченко) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: по краях боліт, меліораційних канав, водойм. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Pohlia camptotrachela* (Ren. et Cardot) Broth.**

Поля зігнута

Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомино, Карасинське л-во, сосновий ліс посеред болота, по краях дороги, 14.07.2009 (Вірченко) [Вірченко, 2010]; Поліський ПЗ (Олевський р-н), с. Майдан-Копищенський, берег р. Уборть біля контори Копищенського л-ва, 18.05.1971 (Балашов) [Вірченко та ін., 2012].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на глинистому та глинисто-піщаному ґрунті по узбіччях лісових доріг, по берегах річок. Волинське, Житомирське.

***Pohlia cruda* (Hedw.) Lindb.**

Поля сиза

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), х. Майдан, с. Маринин [Мельничук, 1955]; окол. с. Маринин, грабовий ліс, на гумусі на затіненому камінні, 25.07.2006 (Вірченко); Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, дубовий ліс, на ґрунті в тріщинах скель, 13.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, віднога яру, на глинистих стінках, 15.07.1981 (Партика); окол. с. Будище, ур. Березова гряда, на освітлених стінках лісового яру, 09.06.2008 (Вірченко); окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на стінках яру, 09.06.2008 (Вірченко); окол. с. Мезин, на глинистих відслоненнях, 12.06.2008 (Вірченко); пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати (Лазаренко, Слободян, Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в лісах на відслоненнях ґрунту, покритих дрібноземом гірських породах. Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Pohlia elongata* Hedw.**

Поля видовжена

Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів [Висоцька та ін., 1983].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, на схилах. Житомирське.

***Pohlia melanodon* (Brid.) J.Shaw**

Syn.: *Mniobryum delicatulum* (Hedw.) Dixon

Поля чорнувата

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, Любешівське ДЛМГ, Сваловицьке л-во, кв. 35, в сосново-дубово-грабовому лісі, на ґрунті, 19.06.2013 (Орлов); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), с. Селезівка, у р. Болотниця, на камінні, 22.09.2011 (Орлов) [Вірченко та ін., 2012]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, на дні яру, 15.07.1981 (Партика).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологому ґрунті та вкритому ґрунтом камінні. Волинське, Житомирське, Новгород-Сіверське.

***Pohlia nutans* (Hedw.) Lindb.**

Поля поникла

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомино, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на лісовому ґрунті та гнилій деревині, на вкритих землею скелях та камінні. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Pohlia proligera* (Kindb.) Lindb. ex Broth.**

Поля виводкова

Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Будище, ур. «Березова гряда», на освітлених стінках лісового яру, 09.06.2008 (Вірченко) [Вірченко, Партика, 2010].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на відслоненнях ґрунту в лісах. Новгород-Сіверське.

***Pohlia wahlenbergii* (F.Weber et D.Mohr) A.L.Andrews**

Syn.: *Mniobryum wahlenbergii* (F.Weber et D.Mohr) Jenn.

Поля Валенберга

Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, на ґрунті в затіненому яру, 26.05.2009 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на глинистих ґрунтових відслоненнях. Житомирське, Новгород-Сіверське.

***Polytrichastrum formosum* (Hedw.) G.L.Sm.**

Syn.: *Polytrichum formosum* Hedw., *Polytrichum attenuatum* Menzies ex Brid.

Політрихастр гарний (Polytrichales, Polytrichaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Кам'янка, оз. Острів'янське, ялиник [Цурик та ін., 1979]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, Любешівське ДЛМГ, Сваловицьке л-во, кв. 35, вид. 13, в темному, вологому сосново-дубово-грабовому лісі, на ґрунті, 19.06.2013 (Орлов); окол. с. Селісок, ДП «Любешівське ЛМГ», ур. Козаки, Дольське л-во, кв. 54, у темному грабово-дубовому лісі, на ґрунті, 09.08.2013 (Орлов); Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 20, ялиник, на ґрунті, 23.06.2011 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), с. Маринин, у листяних лісах на затінених скелях [Мельничук, 1955]; окол. с. Маринин, грабовий ліс, на гумусі на затіненому камінні, 25.07.2006 (Вірченко); Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, скелі на правому березі р. Тетерів, 03.05.2003 (Орлов) [Вірченко, 2009]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати, 20.07.2003 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті у листяних та хвойних лісах, на вкритих ґрунтом скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Polytrichastrum longisetum* (Sw. ex Brid.) G.L.Sm.**

Syn.: *Polytrichum longisetum* Sw. ex Brid, *Polytrichum gracile* Dicks.

Політрихастр довгоніжковий (Polytrichaceae, Polytrichales)

Шацький НПП (Шацький р-н), с. Мельники, ур. Хороми (Слободян) [Улична, 1978]; окол. с. Кам'янка, оз. Острів'янське, ялиник, на засипаному хвоєю пеньку, 06.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, Любешівське ДЛМГ, Сваловицьке л-во, кв. 35, в темному, вологому сосново-дубово-грабовому лісі, на ґрунті, 19.06.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Сузанка, кв.23, на ґрунті на березі ставочка, 24.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 18, в лісі на ґрунті, 24.07.2009 (Головко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Перганське л-во, болото Перганське, 17.05.1972 (Асаул); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 27, вільхово-березовий ліс, на ґрунті, 19.04.1973 (Партика); охоронна зона Поліського ПЗ, ДП «Словечанське ЛГ», Сирницьке л-во, кв. 35, у вільшняку, на ґрунті, 20.10.2011 (Орлов) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів (Зеров) [Бачурина, Мельничук, 1987]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, на півд. від кв. 30, виворотень сосни в сосновому лісі, 23.04.2001 (Панченко); на півн. від кв. 94, прошарок ґрунту на окоренку дуба в

дубово-сосновому лісі, 21.04.2001 (Панченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984].
Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті в заболочених лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Polytrichum commune Hedw.

Політрих звичайний, зозулин льон, рунянка (Polytrichaceae, Polytrichales)
Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомино, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: по вогких і мокрих хвойних та мішаних лісах, на торфових болотах, на ґрунті на скелястих відслоненнях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Polytrichum juniperinum Hedw.

Політрих ялівцевий
Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомино, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на відкритих сухих місцях, на піскуватому ґрунті, в сухих хвойних лісах, на виходах скель. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Polytrichum piliferum Hedw.

Політрих волосконосний
Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомино, Переброди, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: по сухих відкритих місцях, на пісках, відслоненнях силікатних гірських порід, по сухих хвойних лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Polytrichum strictum Menzies ex Brid.

Syn.: *Polytrichum alpestre* Норпе

Політрих стиснений
Шацький НПП (Шацький р-н), Ростанське л-во, ур. Втенське, оліготрофне болото [Андриєнко, Шеляг-Сосонко, 1983]; окол. с. Кам'янка, оз. Острів'янське, мезотрофне болото, на купинах, 06.07.1995 (Вірченко); 1,5 км на півд. від с. Мельники, ур. Став, мезотрофне трав'яно-мохове болото [Кузарін,

2012]; Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото, на горбках на мезотрофному боліті (Андриєнко, Шеляг-Сосонко, 1983); Черемське болото біля Острова, на сфагновому болоті, 25.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, вільхове болото [Андриєнко та ін., 1976]; (Рокитнівський р-н), ділянка Сира Погоня, Більське л-во, ур. Козлів брід, на сфагновому болоті, 29.06.2007 (Якушенко); (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, кв. 63, на мезотрофному болоті, 13.07.2009 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), у мішаних з вільхою лісах [Шеляг-Сосонко та ін., 1979]; Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, кв. 61, болото Мале Довге, біля пенька берези, 17.05.1972 (Асаул); болото Рашевицьке, 26.08.1972 (Партика); сфагнове болото Терентійове, на купинах, 28.08.1972 (Партика); болото Міроші [Балашов, Кучерява, 1974]; Перганське л-во, болото Погоня Хочинська, 19.05.1972 (Асаул); болото Черник, на гнилому пні, 29.08.1972 (Партика); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, березняк, на ґрунті, 30.07.1972 (Балашов) [Партика та ін., 2013]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 6, на болоті, 15.08.1997 (Панченко); кв. 17, на купинах на березовому болоті зі сфагнами, 27.04.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на верхових та перехідних торфовищах, у заболочених лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Pseudobryum cinclidioides* (Huebener) T.J.Kop.**

Syn.: *Mnium cinclidioides* Huebener

Псевдобрій цинклідієподібний (Bryales, Plagiomniaceae)

Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 33, берег р. Болотниця, вільховий ліс, біля коренів вільхи, 20.04.1973 (Партика) [Партика, 1974]; (Олевський р-н), Копищенське л-во, болото Герехове Гало, на гнилому пеньку, 18.06.1971 (Балашов) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті та пнях у вільшняках, на евтрофних болотах. Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Pseudocalliergon lycopodioides* (Brid.) Hedenäs**

Syn.: *Drepanocladus lycopodioides* (Brid.) Warnst.

Псевдокалієргон плауноподібний (Hypnales, Amblystegiaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), с. Мельники (Слободян) [Бачурина, Мельничук, 2003].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на низинних болотах. Волинське, Житомирське, Чернігівське.

Pseudocalliergon trifarium (F.Weber et D.Mohr) Loeske

Syn.: *Calliergon trifarium* (F.Weber et D.Mohr) Kindb.

Псевдокалієргон трирядний

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. смт Шацьк, осоково-мохове болото на півд.-зах. березі оз. Чорне, 05.07.1995 (Вірченко) [Вірченко, 2005]; Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото біля Бугаєвої гори, кв.12, на евтрофному болоті, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерська ділянка, окол. с. Озерці, евтрофне болото Коза, 24.07.1954 (Григора).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на низинних болотах. Волинське, Київське, Чернігівське.

Pseudoleskeella nervosa (Brid.) Nyholm

Syn.: *Leskeella nervosa* (Brid.) Loeske

Псевдолескеєла жилкувата (Hypnales, Leskeaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), на деревах у листяних лісах [Вірченко, 1999]; Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Кухів груд, кв.11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, кв. 64, сосновий ліс, на руїнах дота, 15.07.2009 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. х. Майдан [Мельничук, 1955]; окол. с. Маринин, грабовий ліс, на затіненому камінні, 25.07.2006 (Вірченко); Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, дубовий ліс, на стовбурі клена, 13.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на стовбурі осики, 09.06.2008 (Вірченко); окол. с. Мезин, на коренях берези, 12.06.2008 (Вірченко); окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на стовбурі клена, 13.06.2008 (Вірченко); окол. с. Свердловка, берег р. Десна, на старому дубі, 26.05.2009 (Вірченко); окол. х. Сміле, на старих липах, 27.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 95, на стовбурі осики в листяному лісі, 28.04.2003 (Вірченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», на вербах і осиках у заплаві р. Десни, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах та пеньках дерев у листяних і мішаних лісах, на затіненних скелях та камінні. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Pseudoscleropodium purum (Hedw.) M.Fleisch. ex Broth.

Syn.: *Scleropodium purum* (Hedw.) Limpr.

Псевдосклероподій чистий (Hypnales, Brachytheciaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), на ґрунті в листяних лісах [Вірченко, 1999]; Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Киричкове, ялинник, на просіці,

23.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 63, ялинник, на ґрунті, 21.06.2011 (Вірченко).
Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті в лісах, на просіках. Волинське.

Pterigynandrum filiforme Hedw.

Птеригіандр ниткоподібний (Hypnales, Pterigynandraceae)

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на грабі, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, грабовий ліс, на затіненому камінні, 25.07.2006 (Вірченко); Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, затінене каміння в лісі, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на стовбурі дуба, 09.06.2008 (Вірченко); окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на стовбурі клена, 28.05.2009 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на окоренках і стовбурах дерев у лісах, на затінутих скелях. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Ptilium crista-castrensis (Hedw.) De Not.

Птилій пірчастий, мох страусине перо (Hypnales, Hypnaceae)

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), східна частина парку [Куринчук, 2004]; Черемський ПЗ (Маневицький р-н), на ґрунті в сосновому лісі, 2001 (Конішук) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомино, Карасинське л-во, в сосновому лісі, 15.07.2004 (Андрієнко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 33, сосняк зеленомоховий, на ґрунті, 23.06.2011 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 46, вільховий ліс, на ґрунті, 21.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів (Зеров) [Вірченко, 2009]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), с. Стара Гута, 20.06.1936 (Терещенко), сосново-ялиновий ліс, 12.05.1974 (Бойко) [Бойко, 2011]; окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 112, сосновий ліс чорницевий, 11.06.1997 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011]; Старогутське л-во, кв. 106, край болота в заростях багна, 04.05.1997 (Панченко); кв. 124, на ґрунті в сосново-березовому лісі зеленомоховому, 26.04.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, гнилій деревині у хвойних та мішаних лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Pyralisia polyantha* (Hedw.) Schimp.**

Пілезія багатоквіта (Hурнаles, Hурнаseae)

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Сомине, Сира Погоня), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на пеньках, окоренках і стовбурах листяних дерев у лісах, іноді на скелях та камінні. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Racomitrium canescens* (Hedw.) Brid.**

Ракомітрій сивуватий (Grimmiales, Grimmiaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, посадки сосни, на освітлених галявинах, 04.07.1995 (Вірченко); Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, кв. 64, сосновий ліс, на руїнах дота, 15.07.2009 (Вірченко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, біля контори лісництва, на піщаному ґрунті, 22.06.2011 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Губків, Замкова гора, лучно-степові схили на березі р. Случ, на камінні, 26.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Перганське л-во (Партика) [Бачурина, Мельничук, 1988]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, на скелях по правому берегу р. Тетерів (Орлов; Вірченко) [Вірченко, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на піщаних та кам'янистих місцях, на скелях і камінні. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Racomitrium heterostichum* (Hedw.) Brid.**

Ракомітрій різнорядний

Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, березовий ліс, кв. 67, на освітленому гранітному валуні, 23.04.1973 (Партика) [Партика, 1974].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на сухих, відкритих силікатних скелях та камінні. Житомирське.

***Rhabdoweisia fugax* (Hedw.) Bruch et Schimp.**

Рабдовайсія опадна (Dicranales, Rhabdoweisiaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), біля смт Соснове, Соколина гора, в затіненій мокрій печерці на скелі, 26.07.2006 (Вірченко) [Вірченко, 2007]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати, на вертикальній стінці в щілинах, 07.06.2005 (Нипорко) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в розколинах і щілинах гранітних скель. Житомирське.

Rhizomnium punctatum (Hedw.) T.J.Kop.

Syn.: *Mnium punctatum* Hedw.

Ризомній крапчастий (Bryales, Cinclidiaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. смт Шацьк, біля оз. Чорне, на евтрофному болоті, 09.07.1995 (Вірченко); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото біля Бугаєвої гори, кв.12, на евтрофному болоті, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, липень 2009 (Головка); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, грабовий ліс, на камінні в струмку, 25.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 46, вільховий ліс, на ґрунті, 21.04.1973 (Партика); охоронна зона Поліського ПЗ, ДП «Словечанське ЛГ», Сирницьке л-во, кв. 35, у вільшняку, на мертвій деревині, 20.10.2011 (Орлов) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, дубовий ліс, на камені в закинутому кар'єрі, 13.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, віднога яру, на ґрунті, 15.07.1981 (Партика); окол. х. Сміле, берег ставка, у вільшняку, 27.05.2009 (Вірченко); заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, біля підніжжя скелі Чотири Брати, 29.04.2003 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: по мокрих джерельних місцях, на гнилій деревині, на мокрих скелях та камінні у лісах. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Rhodobryum roseum (Hedw.) Limpr.

Родобрій рожевий (Bryales, Bryaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), на ґрунті в листяних лісах [Вірченко, 1999]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), східна частина парку [Куринчук, 2004]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 94, ялиново-сосновий ліс ліщиновий, на ґрунті, 13.08.2006 (Панченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на затіненому вологому ґрунті в лісах. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Rhytidiadelphus squarrosus (Hedw.) Warnst.

Ритидіадельф відстовбурчений (Hypnales, Hypnaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Піща, берег оз. Піщанське, на луці, 18.07.2005 (Якушенко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), східна частина парку [Куринчук, 2004]; Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Сузанка, кв.23, дубово-сосновий ліс, на галявині, 24.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Ка-

расинське л-во, кв. 77, 15.07.2009 (Головка); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, контора лісництва, на ґрунті біля алеї ялин, 22.06.2011 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Губків, Замкова гора, на лучних схилах до р. Случ, 26.07.2006 (Вірченко); Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, березняк злаковий, на ґрунті, 14.07.1981 (Партика); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, між кв. 33 і 18, на просіці в сосновому лісі, 30.04.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вогких травистих місцях, на луках, у чагарниках і лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Rhytidiadelphus triquetrus (Hedw.) Warnst.

Ритидіадельф трикутний

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), східна частина парку [Журичук, 2004]; Черемський ПЗ (Маневицький р-н), біля оз. Редичі, вільшняк, на ґрунті, 2003 (Коніщук) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, на ґрунті в лісі, 2008 (Орлов); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, Соколина гора, на затінених скелях, 26.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, березовий ліс, на ґрунті, 18.05.1972 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Мезинський НПП (Коропський р-н), яр на віддалі 1 км від с. Свердловка, на ґрунті в сосновому лісі, 16.07.1981 (Партика); заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати, на вкритому дрібноземом камінні, 20.09.1996 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті у хвойних та мішаних лісах, рідше на вкритих ґрунтом скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sanionia uncinata (Hedw.) Loeske

Syn.: *Drepanocladus uncinatus* (Hedw.) Warnst.

Саніонія гачкувата (Hypnales, Amblystegiaceae)

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на ялині, 23.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, кв. 63, сосновий ліс, на осиках біля дороги, 15.07.2009 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, заплава р. Болотниця, на гнилому стовбурі вільхи, 20.04.1973 (Партика); долина р. Жолобниця, в заростях вільхи, на корінні, 14.05.1973 (Партика); охоронна зона Поліського ПЗ, ДП «Словечанське ЛГ», Сирницьке л-во, кв. 35, у вільшняку, на окоренках, 20.10.2011 (Орлов); (Олевський р-н), Копищенське

л-во, березово-сосновий ліс, при основі осики, 26.08.1972 (Партика); Перганське л-во, на камені, 17.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. х. Сміле, на вербах, 10.06.2008 (Вірченко); окол. с. Мезин, на коренях берези, 12.06.2008 (Вірченко); окол. с. Свердловка, балка з березою, на березах, 26.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 94, ялиново-сосновий ліс ліщиново-рідкотравний, стовбур зваленої ялини, 21.04.2001 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011]; Старогутське л-во, кв. 95, на стовбурі осики в листяному лісі, 28.04.2003 (Вірченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», на вільсі у вільховому лісі, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вологому ґрунті, при основі стовбурів дерев, на пеньках, гнилій деревині, а також на камінні у хвойних та мішаних лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Schistidium apocarpum (Hedw.) Bruch et Schimp.

Схістидій скритоплодий (Grimmiales, Grimmiaceae)

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), 3 км на півн. від с. Бучин, ур. Омеліне, дубово-сосновий ліс, на бетонному доті, 07.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Сузанка, на цементі біля пам'ятника партизанам, 24.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Соміне, Карасинське л-во, кв. 63, сосновий ліс, на руїнах дота, 13.07.2009 (Вірченко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, на бетонних конструкціях у затінку, 24.06.2011 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), с. Маринин [Мельничук, 1955]; окол. с. Маринин, грабовий ліс, на камінні, 25.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, берег р. Уборть, на освітлених гранітах [Партика, 1975]; біля с. Майдан-Копищенський, на гранітах на березі р. Уборть, 27.08.1972 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, остепнені схили біля р. Тетерів, на камінні, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), с. Радичів, на черепицевих дахах будинків, 11.06.2008 (Вірченко); окол. с. Мезин, на коренях берези, 12.06.2008 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на освітленому і затіненому камінні, скелях, штучних кам'янистих субстратах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Schistidium rivulare (Brid.) Podp.

Схістидій струмковий

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), с. Губків, с. Маринин на вогких оббризкуваних водою гранітних скелях над р. Случ [Мельничук, 1955].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на мокрому камінні біля річок. Житомирське.

Schistostega pennata (Hedw.) F.Weber et D.Mohr

Схістостега периста, самосвітний мох (Dicranales, Schistostegaceae)

Поліський ПЗ (Олевський р-н), Перганське л-во, кв. 46 і кв. 51, соснове насадження, на ґрунті на виворотні сосни, 23.09.2011 (Орлов) [Вірченко та ін., 2012]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, гранітна скеля Чотири Брати над р. Тетерів, у заглибленнях та тріщинах скель, 18 та 20.06.1929 (Лазаренко) [Вірченко, Орлов, 2009]; правий берег р. Тетерів, скеля Чотири Брати, 07.06.2005 (Нипорко) [Нипорко, Партика, 2011].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: по печерах і тріщинах силікатних скель, на ґрунті на виворотнях сосни. Житомирське.

Sciuro-hypnum oedipodium (Mitt.) Ignatov et Huttunen

Syn.: *Brachythecium oedipodium* (Mitt.) A.Jaeger, *B. curtum* (Lindb.) Limpr., *B. starkei* var. *explanatum* (Brid.) Monk.

Сціурогіпн здутоніжковий (Hypnales, Brachytheciaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, берег оз. Світязь, на тополях у вербово-тополевому насадженні, 03.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, Любешівське ДЛІМГ, Сваловицьке л-во, кв. 35, в сосново-дубово-грабовому лісі, на ґрунті, 19.06.2013 (Орлов); 3 км на півн. від с. Бучин, ур. Омелине, дубово-сосновий ліс, на бетонному доті, 07.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Киричкове, кв.41, ялинник, на окоренках ялин, 23.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Соmine, Карасинське л-во, на узбіччі дороги, 13.07.2009 (Головко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 20, ялинник, на окоренках дерев, 23.06.2011 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, кв. 47, на вкритому гумусом затіненому граніті, 18.05.1973 (Партика); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 33, берег р. Болотниця, на корінні вільхи, 20.04.1973 (Партика); охоронна зона Поліського ПЗ, ДП «Словечанське ЛГ», Сирницьке л-во, кв. 35, у вільшняку, на мертвій деревині та ґрунті, 20.10.2011 (Орлов) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), с. Кмитів [Висоцька, 1984]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, дубовий ліс на схилах балки, біля основи дуба, 14.07.1981 (Партика); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, 15.04.1997 і 09.06.1997 (Панченко); кв. 112, узлісся вільшняка, 02.05.1997 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011]; Старогутське л-во, кв. 32, на основі стовбура дуба і мертвій деревині в лісі, 30.04.2003 (Вірченко); кв. 127, на схилах залізничного насипу в сосновому лісі, 27.04.2003 (Вірченко); окол. с.

Очкине, база «Деснянка», на ґрунті в сосновому лісі, 21.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; Старогутське л-во, кв. 94, ялиново-сосновий ліс ліщиновий, на ґрунті, 13.08.2006 (Панченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, при основі стовбурів дерев, на гнилій деревині, камінні у лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sciuro-hyllum populeum (Hedw.) Ignatov et Huttunen

Syn.: *Brachythecium populeum* (Hedw.) Schimp.

Сциурогіпн тополевий

Шацький НПП (Шацький р-н), на деревах у листяних лісах [Вірченко, 1999]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, Любешівське ДЛМГ, Сваловицьке л-во, кв. 35, у сосново-дубовому лісі, на затіненому доті, 19.06.2013 (Орлов); Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомино, Карасинське л-во, кв. 63, сосновий ліс, на руїнах дота, 13.07.2009 (Вірченко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, на бетонних конструкціях у затінку, 24.06.2011 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, грабовий ліс, на затіненому камінні, 25.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), с. Майдан Копищенський, берег р. Уборть, на гранітах, 27.08.1972 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, на гранітах під шатром лісу, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на стовбурі клена, 28.05.2009 (Вірченко); пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати, на камінні біля греблі, 03.05.2003 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на камінні, скелях, коренях і окоренках дерев у лісах. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sciuro-hyllum reflexum (Starke) Ignatov et Huttunen

Syn.: *Brachythecium reflexum* (Starke) Schimp.

Сциурогіпн відігнутий

Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на стовбурі клена, 28.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 95, на стовбурі осики в листяному лісі, 28.04.2003 (Вірченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», на окоренках дубів у заплавному лісі, 23.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в лісах на окоренках і стовбурах дерев. Житомирське, Новгород-Сіверське.

Scorpidium cossonii (Schimp.) Hedenäs

Syn.: *Drepanocladus intermedius* (Lindb.) Warnst.

Скорпідій Коссона (Hypnales, Calliergonaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), між смт Шацьк і с. Мельники, гіпново-осокове болото Став (Бачурина); окол. смт Шацьк, осоково-мохове болото на півд.-зах. березі оз. Чорне, 05.07.1995 (Вірченко); 1,5 км на півд. від с. Мельники, ур. Став, трав'яно-мохове болото [Жузярін, 2012]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), біля с. Цир, гіпново-осокове болото, 21.08.1940 (Брадів) [Мельничук, 1955]; Поліський ПЗ (Олевський р-н), Перганське л-во, кв. 5, евмезотрофне болото-блюдне по р. Плотниця, серед сфагнів, 22.09.2011 (Орлов) [Вірченко та ін., 2012]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, півн. берег оз. Охотин, на евтрофному болоті, 04.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на евтрофних і евмезотрофних болотах. Волинське, Житомирське.

Scorpidium scorpioides (Hedw.) Limpr.

Скорпідій скорпіоноподібний

Шацький НПП (Шацький р-н), на півн. від с. Мельники, болото в ур. Шия, 19.10.1966 (Слободян); окол. смт Шацьк, осоково-мохове болото на півд.-зах. березі оз. Чорне, 05.07.1995 (Вірченко) [Вірченко, 2005]; Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото біля Бугасвої гори, кв. 12, на евтрофному болоті, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерська ділянка, окол. с. Озерці, евтрофне болото Коза, осоково-гіпнове угруповання, 24.08.1954 (Григора); Білоозерське л-во, кв. 17, осоково-сфагнове болото, 23.06.2011 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на евтрофних болотах. Волинське.

Sphagnum angustifolium (C.E.O.Jensen ex Russow) C.E.O.Jensen

Syn.: *Sphagnum parvifolium* (Sendth. ex Warnst.) Warnst.

Сфагн вузьколистий (Sphagnales, Sphagnaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), Ростанське л-во, ур. Втенське, оліготрофне болото [Андриенко, Шеляг-Сосонко, 1983]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), Бучинська дача, верхове болото, 03.06.2010 (Прядко); окол. с. Невір, оліго-мезотрофна сплавина при березі оз. Біле, 10.08.2013 (Орлов); ДП «Любешівське ЛМГ», Дольське л-во, кв. 50, на мезотрофному болоті-блюдці, 10.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото, 17.08.2007 (Чорна) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 38, на мезотрофному болоті, вересень 2008 (Орлов); (Рокитнівський р-н), ділянка Сира Погоня, Більське л-во, на

сфагновому болоті, 18.08.2010 (Головко); Поліський ПЗ [Парахонская, 1974; Партыка, 1986]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів (Покровський) [Вірченко, 1990]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 42, на осоковому болоті між купинами, 24.04.2001 (Панченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на оліготрофних та мезотрофних болотах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Sphagnum auriculatum* Schimp.**

Syn.: *Sphagnum denticulatum* Brid.

Сфагн вушковий

Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомирне [Андрієнко, Прядко, 1980]; (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, Північне л-во, кв. 40, на сплавині, 27.06.2007 (Якушенко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 38, на мезотрофному болоті, вересень 2008 (Орлов); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, заплава р. Болотниця при впадінні р. Жолобниця, мезоевтрофне болото, 19.04.1973 (Партика); кв. 43, Йосипове болото, осоково-сфагнова ділянка, 17.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; заказник Болото Мох: Щорський р-н, біля с. Єліне [Бойко, 2011].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на евтрофних та мезотрофних болотах. Волинське, Житомирське, Чернігівське.

***Sphagnum capillifolium* (Ehrh.) Hedw.**

Syn.: *Sphagnum acutifolium* Schrad., *Sphagnum nemoreum* Scop.

Сфагн волосолистий

Шацький НПП (Шацький р-н), біля хуторів Світязьких (Тимракевич) [Зеров, 1964]; окол. с. Кам'янка, біля оз. Острів'янське, ялинник [Цурик та ін., 1979]; 1,5 км на півд. від с. Мельники, ур. Став, мезотрофне трав'яно-мохове болото [Кузарін, 2012]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), Бучинська дача, кв. 53, зниження із журавлиною, 31.05.2010 (Прядко); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на ґрунті у вологих місцях, 23.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, в заболоченому лісі [Андрієнко та ін., 1976]; (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 20, ялинник, 23.06.2011 (Вірченко); (Сарненський р-н), ділянка Сомирне, Карасинське л-во, кв. 74, заболочений сосняк, 24.07.2013 (Якушенко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), окол. с. Хочине, болото Хомин Мох (Зеров) [Зеров, 1964]; болото Клітне [Парахонская, 1974]; Копищенське л-во, березовий ліс, заболочена ділянка, 26.08.1972 (Партика); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 70, сфагнове болото, 18.04.1973

(Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів (Гродзинський; Зеров) [Зеров, 1964]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 112, сосновий ліс молінієво-чорницевий, 11.06.1997 (Панченко); кв. 111, березово-сосновий ліс чорницевий, 06.06.1997 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011]; Старогутське л-во, кв. 6, березово-пухівково-сфагнове болото, 23.04.2001 (Панченко); кв. 124, в мокрих місцях у сосново-березовому лісі, 26.04.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: вогі хвойні ліси, мезотрофні та оліготрофні болота. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sphagnum centrale С.Е.О. Jensen

Syn.: *Sphagnum subbicolor* auct.

Сфагн центральний

Шацький НПП (Шацький р-н), болото Князь Багон (Брадіс) [Зеров, 1964]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), с. Люб'язь [Szafran, 1930]; окол. с. Заріка, сфагнове болото з *Salix mytilloides*, 31.05.2010 (Прядко); Черемський ПЗ (Маневський р-н), Черемське болото, кв. 12, на еумезотрофному болоті, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, ур. Корогод, на мезотрофному болоті [Андрієнко та ін., 1976]; (Сарненський р-н), ділянка Сомине, ур. Кремінне-Сехівське та Любиківське, на мезотрофному болоті [Андрієнко, Прядко, 1980]; (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 38, на мезотрофному болоті, вересень 2008 (Орлов); Поліський ПЗ, болото Кривульки [Парахонская, 1974]; (Олевський р-н), Копищенське л-во, кв. 27, в канаві, 14.04.1971 (Балашов); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 43, в зниженні, 17.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), с. Стрижівка (Зеров), с. Осиковий Копець (Чорноголовко) [Зеров, 1964]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 6, березово-пухівково-сфагнове болото, 23.04.2001 (Панченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984];

Екологія і поширення на Українському Поліссі: сфагнові болота, заболочені луки, ліси. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sphagnum compactum Lam. et DC.

Сфагн компактний

Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 37, сфагнове болітце, 17.04.1973 (Партика); (Олевський р-н), Копищенське л-во, березовий ліс, заболочена ділянка, 26.08.1972 (Партика); кв. 51, сосновий ліс, на ґрунті,

18.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), с. Осиковий Копець (Чорноголовко) [Зеров, 1964]; Коростишівський ДЛГ, Коростишівське л-во, кв. 29, у мокрому сосняку, 19.07.2000 (Орлов) [Вірченко, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: вогік соснові ліси, сфагнові болота. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sphagnum contortum Schultz

Сфагн скручений

Шацький НПП (Шацький р-н), біля озера Пулемець (Брадів) [Зеров, 1964]; болото Піддовге-Підкругле [Андрієнко та ін., 1971]; Світязьке л-во, берег затоки Бужня, заболочена лука, 16.07.2005 (Якушенко); Черемський ПЗ (Маневецький р-н), Черемське болото біля Острова, в мочажинах на сфагновому болоті, 25.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, на еумезотрофному болоті [Андрієнко та ін., 1976]; (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 52, 26.07.2009 (Головко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 30, в заболоченому березняку [Партыка, 1986]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), с. Стрижівка [Зеров, 1964]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984]; заказник Замглай: Ріпкинський р-н, між с. Замглай і с. Ловинь [Зеров, 1938].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на евтрофних болотах, заболочених луках і лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське.

Sphagnum cuspidatum Ehrh. ex Hoffm.

Сфагн загострений

Шацький НПП (Шацький р-н), болото біля оз. Пулемець (Брадів) [Зеров, 1964]; 2 км на півд. від с. Пульмо, еумезотрофне болото, 20.07.2005 (Якушенко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), східна частина парку [Куринчук, 2004]; Черемський ПЗ (Маневецький р-н), на півн. с. Замостя, Черемське болото, у пониженні на мезотрофному болоті [Андриєнко, Шеляг-Сосонко, 1983]; біля Черемського болота, край лісу в канавах з водою, 25.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, на еумезотрофному болоті [Андрієнко та ін., 1976]; (Сарненський р-н), ділянка Сомине, ур. Дубовиця, на олігомезотрофному болоті [Андрієнко, Прядко, 1980]; (Рокитнівський р-н), ділянка Сира Погоня, на оліготрофному болоті [Андриєнко, Шеляг-Сосонко, 1983]; Більське л-во, ур. Козлів брід, на сфагновому болоті, 29.06.2007 (Якушенко); Грабунське л-во, кв. 32, 29.07.2009 (Головко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), на мезотрофному болоті [Шеляг-Сосонко та ін., 1979]; Поліський ПЗ, болото Волисок [Парахонская, 1974]; болото Міроші [Балашов, Кучерява, 1974]; (Олевський р-н), Копи-

щенське л-во, болото Клітне, в канаві у воді, 18.05.1973 (Партика); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, Йосипове болото, осоково-сфагнова ділянка, 17.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський р-н, Коростишівський ДЛГ, Смолівське л-во, кв. 36, в озерці, 04.08.2001 (Якушенко) [Вірченко, 2009]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 111, у воді, 1997 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011]; Старогутське л-во, кв. 111, між купинами на сфагновому болоті (Панченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; заказник Болото Мох: Щорський р-н, біля с. Єліне [Прядко та ін., 2006]; пам'ятка природи Гальський Мох: Щорський р-н, поблизу с. Загребельна Слобода [Зеров, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: переважно оліготрофні болота, водойми. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sphagnum fallax (H.Klinggr.) H.Klinggr.

Syn.: *Sphagnum recurvum* var. *recurvum* auct. ucr.

Сфагн оманливий

Шацький НПП (Шацький р-н), болото Князь Багон [Андрієнко та ін., 1971]; окол. с. Кам'янка, біля оз. Острів'янське, мезотрофне болото, 06.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), Бучинська дача, верхове болото, 03.06.2010 (Прядко); ДП «Любешівське ЛМГ», Дольське л-во, кв. 50, на мезотрофному болоті-блюдці, 10.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото, доміант мезотрофних боліт [Андрієнко, Шеляг-Сосонко, 1983]; Черемське болото біля Острова, на сфагновому болоті, 25.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, ур. Корогод і Теребуші, на мезотрофному та олігомезотрофному болоті [Андрієнко та ін., 1976]; (Сарненський р-н), ділянка Сомине, ур. Кременне-Сехівське та Любиківське, на мезотрофному болоті [Андрієнко, Прядко, 1980]; (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 44, 26.07.2009 (Головко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), окол. с. Хочине, болото Хомин Мох (Зеров) [Зеров, 1964]; болото Міроші [Балашов, Кучерява, 1974]; Копищенське л-во [Парахонская, 1974]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів (Покровський) [Вірченко, 1990]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 111, заболочений сосняк пухівково-сфагновий, 06.06.1997 (Панченко); кв. 112, сосновий ліс чорницевий, 11.06.1997 (Панченко); кв. 6, березово-пухівково-сфагнове болото, 23.04.2001 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: сфагнові болота, заболочені ліси. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sphagnum fimbriatum Wilson

Сфагн торочкуватий

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. смт Шацьк, біля оз. Кругле, заболочений березняк, 05.07.1995 (Вірченко); окол. с. Світязь, Світязьке л-во, на ґрунті у вільшняку, 16.07.2005 (Якушенко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, Любешівське ДЛМГ, Сваловицьке л-во, кв. 28, на мезоевтрофному болоті, 19.06.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Киричкове, кв. 41, ялинник, на ґрунті у вологих місцях, 23.09.2004 (Вірченко); оз. Редичі, кв. 34, вільшняк, на підвищеннях біля дерев, 23.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Со-мине [Андрієнко, Прядко, 1980]; (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, у вільшняку, 18.07.2006 (Орлов); (Рокитнівський р-н), ділянка Сира Погоня, Грабунське л-во, кв. 49, 28.07.2009 (Головко); (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, Північне л-во, вільшняк, на ґрунті, 25.06.2010 (Вірченко); Поліський ПЗ [Партыка, 1986]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, півн. берег оз. Охотин, на болоті, 04.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в заболочених лісах, переважно вільшняках, на болотах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sphagnum flexuosum Dozy et Molk.

Сп.: *Sphagnum recurvum* var. *amblyphyllum* (Russow) Warnst.

Сфагн звивистий

Шацький НПП (Шацький р-н), болото Князь Багон (Брадів) [Зеров, 1964]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, Сваловицька дача, кв. 28, ліс з *Lusorodium annotinum*, 30.05.2010 (Прядко); окол. с. Невір, оліго-мезотрофна сплавина при березі оз. Біле, 10.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото, 17.08.2007 (Чорна) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, на болоті, 21.07.2007 (Андрієнко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, у вільшняку, 18.07.2006 (Орлов); (Рокитнівський р-н), ділянка Сира Погоня, Грабунське л-во, кв. 19, 28.07.2009 (Головко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), окол. с. Хочине, болото Хомин Мох (Зеров) [Зеров, 1964; Парахонская, 1974]; (Овруцький р-н), Селезівське л-во, болото Боровський бід, 14.05.1973 (Партика); кв. 43, Йосипове болото, осоково-сфагнова ділянка, 17.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів (Покровський; Зеров) [Зеров, 1964; Вірченко, 1990]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 115, мезотрофне болото з домінуванням *Carex rostrata* та *C. lasiocarpa*, 18.07.1999 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко,

Партика, 1984]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, півн. берег оз. Охотин, у заростях верб, 06.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: сфагнові болота, заболочені ліси. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sphagnum fuscum (Schimp.) H.Klinggr.

Сфагн бурий

Шацький НПП (Шацький р-н), 1,5 км на півд. від с. Мельники, ур. Став, мезотрофне трав'яно-мохове болото [Кузарін, 2012]; Рівненський ПЗ (Рокитнівський р-н), ділянка Сира Погоня, на оліготрофному болоті [Андриєнко, Шеляг-Сосонко, 1983]; Поліський ПЗ (Олевський р-н), окол. с. Хочине, болото Хомин Мох, 25.06.1930 (Зеров) [Зеров, 1932]; Копищенське л-во, болото Лукоцька Погоня (Григора), болото Мала Погоня [Григора, 1984]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, півн. берег оз. Охотин, високі купини на мезотрофному болоті, 06.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: переважно оліготрофні болота. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sphagnum girgensohnii Russow

Сфагн Гіргензона

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), східна частина парку [Куричук, 2004]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерська ділянка, 2005 (Орлов); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, між кв. 64 і 46, на просіці біля канави з водою, 01.05.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; заказник Плотниця: Олевський р-н, Замисловицьке л-во, кв. 5, в сосняку багново-сфагновому, 15.08.2007 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009]; заказник Замглай: Ріпкинський р-н, с. Ловинь [Зеров, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в заболочених лісах, по берегах боліт. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sphagnum inundatum Russow

Syn.: *Sphagnum subsecundum* var. *inundatum* (Russow) C. Jensen

Сфагн занурений

Рівненський ПЗ (Дубровицький р-н), ділянка Переброди [Андриєнко та ін., 1976].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на сфагнових болотах. Волинське.

Sphagnum magellanicum Brid.

Syn.: *Sphagnum medium* Limpr.

Сфагн магелланський

Шацький НПП (Шацький р-н), болото Князь Багон (Брадiс) [Зеров, 1964]; Ротанське л-во, ур. Втенське, оліготрофне болото [Андриєнко, Шеляг-Сосонко, 1983]; 1,5 км на пiвд. вiд с. Мельники, ур. Став, мезотрофне трав'яно-мохове болото [Жузярiн, 2012]; «Прип'ять-Стохiд» НПП (Любешiвський р-н), с. Люб'язь [Szafran, 1930]; Бучинська дача, верхове болото, 03.06.2010 (Прядко); ДП «Любешiвське ЛМГ», Дольське л-во, кв. 50, на мезотрофному болотi-блюдцi, 10.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото бiля Острова, на сфагновому болотi, 25.09.2004 (Вiрченко) [Вiрченко, 2008]; Рiвненський ПЗ (Володимирецький р-н), Бiлоозерська дiлянка, окол. с. Озерцi, осоково-гiпнове болото Коза [Григора, 1958]; (Дубровицький р-н), дiлянка Переброди, на олігомезотрофному болотi [Андриєнко та iн., 1976]; (Сарненський р-н), дiлянка Сомине, ур. Дубовиця, на олігомезотрофному болотi [Андриєнко, Прядко, 1980]; (Рокитнiвський р-н), дiлянка Сира Погоня, на оліготрофному болотi [Андриєнко, Шеляг-Сосонко, 1983]; Полiський ПЗ (Олевський р-н), окол. с. Хочине, болото Хомин Мох (Зеров) [Зеров, 1964]; болота Клитне, Хомин Мох, Нiмецька Погоня [Парахонская, 1974]; болото Мiрошi [Балашов, Кучерява, 1974]; болота Мала Погоня та Лукоцька Погоня [Григора, 1984]; Перганське л-во, кв. 37, сфагнове болото, 16.06.1971 (Балашов); Копищенське л-во, кв. 55, болото-блюдце, 20.06.1971 (Балашов) [Партика та iн., 2013]; Коростишiвський ПНПП (Коростишiвський р-н), м. Коростишiв (Покровський) [Вiрченко, 1990]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 63, мезо-оліготрофне болото, 17.07.1999 (Панченко) [Панченко, Кутявiн, 2011]; Старогутське л-во, на сфагновому болотi, кв. 6, 15.08.1997 (Панченко); на пiвд. вiд кв. 30, березово-очеретяно-гiпнове болото, 23.04.2001 (Панченко); мiж кв. 64 i 46, на просiцi бiля канави з водою, 01.05.2004 (Вiрченко) [Вiрченко, Панченко, 2005].

Екологiя i поширення на Українському Полiссi: на мезотрофних i оліготрофних болотах, у вогких соснових лiсах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернiгiвське, Новгород-Сiверське.

Sphagnum majus (Russow) С.Е.О.Jensen

Syn.: *Sphagnum dusenii* (С.Е.О.Jensen) Russow et Warnst.

Сфагн великий

«Прип'ять-Стохiд» НПП (Любешiвський р-н), за с. Зарiка, сфагнове болото з *Salix myrtilloides*, 31.05.2010 (Прядко); Рiвненський ПЗ (Володимирецький р-н), Бiлоозерське л-во, кв. 38, на мезотрофному болотi, вересень 2008 (Орлов); (Рокитнiвський р-н), Бiльське л-во, кв. 6, болото Сира Погоня, 14.06.2009 (Головка); Коростишiвський ПНПП (Коростишiвський р-н),

м. Коростишів (Покровський) [Вірченко, 1990]; заказник Болото Мох: Щорський р-н, біля с. Єліне [Прядко та ін., 2006]; пам'ятка природи Гальський Мох: Щорський р-н, поблизу с. Загребельна Слобода [Прядко та ін., 2006].
Екологія і поширення на Українському Поліссі: на верхових та перехідних болотах. Волинське, Житомирське, Чернігівське.

Sphagnum molle Sull.

Syn.: *Sphagnum tabulare* auct.

Сфагн м'який

Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, кв. 45, окраїна болота в смузі соснового лісу з багном [Парахонская, 1974]; болото Шаболтах, кв. 45-55, 17.05.1972 (Асаул); болото Терентійове, на гнилому стовбурі, 28.08.1972 (Партика); Перганське л-во, болото Срулеве, 30.08.1972 (Партика) [Партика, 1974]; заказник Дідове озеро: Овруцький р-н, низинне болото Дідове озеро на схід від с. Перга, 17.08.1930 (Зеров) [Зеров, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на болотах, зрідка в заболочених лісах. Житомирське.

Sphagnum obtusum Warnst.

Сфагн притуплений

Шацький НПП (Шацький р-н), болота Князь Багон, Мельоване [Андрієнко та ін., 1971]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), с. Люб'язь [Szafran, 1930]; Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото, приозерна частина, доміант у хвощево-сфагновому ценозі [Андриєнко, Шеляг-Сосонко, 1983]; Рівненський ПЗ (Дубровицький р-н), окол. с. Переброди, ділянка Переброди, ур. Корогод, на мезотрофному болоті [Андрієнко та ін., 1976]; (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 17, 25.09.2009 (Головко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: переважно на низинних болотах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sphagnum palustre L.

Syn.: *Sphagnum cymbifolium* (Ehrh.) Hedw.

Сфагн болотний

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Кам'янка, оз. Острів'янське, ялиновий ліс, на ґрунті, 06.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Сваловичі, Любешівське ДЛМГ, Сваловицьке л-во, кв. 28, на мезо-евтрофному болоті, 19.06.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), оз. Редичі, кв. 34, вільшняк, на підвищеннях біля дерев, 23.09.2004 (Вірченко); ур. Киричкове, кв. 41, ялиник, на ґрунті у вологих місцях, 23.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, в заболоченому лісі [Андрієнко та ін., 1976];

(Сарненський р-н), ділянка Сомине, ур. Кремінне-Сехівське та Любиківське, ур. Дубовиця, на мезотрофному та олігомезотрофному болоті [Андрієнко, Прядко, 1980]; Поліський ПЗ, болото Клітне та ур. «Під піччю» [Парахонская, 1974]; (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 37, сфагнове болітце, 17.04.1973 (Партика); кв. 25, правий берег р. Жолобниця, заболочене місце, 20.04.1973 (Партика); (Олевський р-н), Перганське л-во, кв. 33-37, на болоті, 19.05.1972 (Асаул); кв. 49, сосновий ліс з березою, 17.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів (Покровський; Котов і Теличко; Гродзінський; Зеров) [Зеров, 1964; Вірченко, 1990]; Коростишівський ДЛГ, Дубовецьке л-во, берег «Галового болота», 15.05.2003 (Орлов) [Вірченко, 2009]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), с. Стара Гута, березовий ліс, 12.10.1974 (Бойко) [Бойко, 2011]; окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 111, заболочений сосняк пухівково-сфагновий, 06.06.1997 (Панченко); кв. 6, березово-пухівково-сфагнове болото, 23.04.2001 (Панченко) [Панченко, Кутявін, 2011]; Старогутське л-во, між кв. 90 і 105, мезотрофне болото, 28.06.1997 (Панченко); кв. 112, зниження між гривами, 24.06.1997 (Панченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: сфагнові болота, заболочені луки і ліси. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sphagnum papillosum Lindb.

Сфагн сосочковий

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), східна частина парку [Куринчук, 2004]; Рівненський ПЗ (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, Північне л-во, на мезотрофному болоті, 27.06.2007 (Якушенко); (Рокитнівський р-н), Більське л-во, кв. 6, болото Сира Погоня, 14.06.2009 (Головко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 17, 25.09.2009 (Головко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), окол. с. Хочине, болото Хомин Мох (Зеров) [Зеров, 1964]; (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 70, сфагнове болото, в канаві, 18.04.1973 (Партика); кв. 43, Йосипове болото, осоково-сфагнова ділянка, 17.04.1973 (Партика); болото Боровський брід, 14.05.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на сфагнових болотах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське.

Sphagnum platyphyllum (Lindb. ex Braithw.) Warnst.

Сфагн плосколистий

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото, 17.08.2007 (Чорна) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Дубровицький р-н), ділянка Переброди,

ур. Корогод, на еумезотрофному та мезотрофному болоті [Андрієнко та ін., 1976]; (Сарненський р-н), ділянка Сомирне, ур. Кременне-Сехівське та Любиківське, на мезотрофному болоті [Андрієнко, Прядко, 1980]; Карасинське л-во, кв. 77, 15.07.2009 (Головко); (Рокитнівський р-н), ділянка Сира Погоня, Грабунське л-во, кв. 49, 28.07.2009 (Головко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), берег р. Болотниця, 27.07.1972 (Маслова); Копищенське л-во, кв. 56 [Парахонская, 1974]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів (Котов і Теличко) [Зеров, 1964]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, між кв. 35 і 20, на просіці з водою, 30.04.2003 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; заказник Замглай: Ріпкинський р-н, болото Північний Замглай [Зеров, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на евтрофних та мезотрофних болотах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sphagnum riparium Ångstr.

Сфагн береговий

Заказник Почаївський: Дубровицький р-н, біля с. Вербівка, на сплавині оз. Велике Почаївське, 12.08.1980 (Андрієнко) [Бачурина, Андриєнко, 1982].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на сплавинах в озерах. Волинське.

Sphagnum rubellum Wilson

Сфагн рожевий

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), с. Люб'язь [Szafran, 1930]; Рівненський ПЗ (Рокитнівський р-н), ділянка Сира Погоня, на оліготрофному болоті [Андриєнко, Шеляг-Сосонко, 1983]; Більське л-во, ур. Козлів брід, на сфагновому болоті, 29.06.2007 (Якушенко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), окол. с. Хочине, болото Хомин Мох, 25.06.1930 (Зеров) [Зеров, 1932]; Копищенське л-во, болото Мала Погоня [Григора, 1984]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, півн. берег оз. Охотин, високі купини на мезотрофному болоті, 06.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001]; заказник Плотниця: Олевський р-н, Замисловицьке л-во, оліготрофне болото, 10.05.2002 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: переважно оліготрофні болота. Волинське, Житомирське.

Sphagnum squarrosum Crome

Сфагн відстовбурчений

Шацький НПП (Шацький р-н), болото Князь Багон [Андрієнко та ін., 1971]; окол. смт Шацьк, біля оз. Кругле, заболочений березняк, 05.07.1995 (Вірчен-

ко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), с. Сваловичі, Любешівське ДЛМГ, Сваловицьке л-во, кв. 28, на мезоевтрофному болоті, 19.06.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), оз. Редичі, кв. 34, вільшняк, на підвищеннях біля дерев, 23.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерська ділянка, окол. с. Озерці, болото Коза, 14.08.1954 (Григора); (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, окол. с. Переброди, в заболоченому лісі [Андрієнко та ін., 1976]; (Сарненський р-н), ділянка Сомино, 14.07.2004 (Андрієнко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), в мішаних з вільхою лісах [Шеляг-Сосонко та ін., 1979]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), Коростишівський ДЛГ, Дубовецьке л-во, кв. 19, у мокрому сосняку біля Галового болота, 20.06.2003 (Орлов) [Вірченко, 2009]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, по краю евтрофного болота (Панченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, півн. берег оз. Охотин, високі купини на мезотрофному болоті, 06.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: заболочені ліси, болота. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sphagnum subnitens Russow et Warnst.

Суп.: *Sphagnum plumulosum* Röll

Сфагн блискучий

Заказник Плотниця: Олевський р-н, окол. с. Перга, низинне болото Плотниця, 16.08.1930 (Зеров); заказник Дідове озеро: Овруцький р-н, болото Дідове озеро на схід від с. Перга, купини, 17.08.1930 (Зеров) [Зеров, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на болотах, зрідка в заболочених лісах. Житомирське.

Sphagnum subsecundum Nees

Сфагн однобокий

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, берег оз. Світязь, на ґрунті по зниженнях, 04.07.1995 (Вірченко); Рівненський ПЗ (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, ур. Корогод, на еумезотрофному та мезотрофному болоті [Андрієнко та ін., 1976]; (Сарненський р-н), ділянка Сомино, ур. Кремінне-Сехівське та Любиківське, на мезотрофному болоті [Андрієнко, Прядко, 1980]; Карасинське л-во, кв. 15, 07.10.2009 (Головка); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 38, на мезотрофному болоті, вересень 2008 (Орлов); Поліський ПЗ, болото Кривульки [Парахонская, 1974]; (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 25, правий берег р. Жолобниця, заболочене місце, 20.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коро-

стишівський р-н), окол. м. Коростишів (Покровський; Зеров), с. Стрижівка (Зеров) [Зеров, 1964; Вірченко, 1990]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, на евтрофному болоті, 16.08.1997 (Панченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, півн. берег оз. Охотин, купини на евтрофному і мезотрофному болотах, 04.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на евтрофних та мезотрофних болотах, заболочених луках. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sphagnum tenellum (Brid.) Pers. ex Brid.

Syn.: *Sphagnum molluscum* Bruch

Сфагн тоненький

Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, болото Шаболтах, кв. 45-55, 17.05.1972 (Асаул) [Партика, 1974].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на сфагнових болотах. Житомирське.

Sphagnum teres (Schimp.) Ångstr.

Сфагн круглуватий

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. смт Шацьк [Зеров, 1964]; болото Лука [Андрієнко та ін., 1971]; «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Невір, оліго-мезотрофна сплавина при березі оз. Біле, 10.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото біля Острова, на сфагновому болоті, 25.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 44, 22.07.2009 (Головко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, кв. 44, бір молнієво-сфагновий [Парахонская, 1974]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, берег оз. Охотин, на мезотрофному болоті, 04.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: сплавини, болота та заболочені луки. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Sphagnum warnstorffii Russow

Сфагн Варнсторфа

Шацький НПП (Шацький р-н), болота Лука, Піддовге-Підкругле [Андрієнко та ін., 1971]; Коростишівський НПП (Коростишівський р-н), с. Стрижівка [Зеров, 1964].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на болотах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Splachnum ampullaceum Hedw.

Сплахн пляшкоподібний (Splachnales, Splachnaceae)

Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), болото поблизу м. Коростишева, 07.06.1891 (Покровський) [Вірченко, 1990]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, півн. берег оз. Охотин, на купині на осоково-гіпновому болоті, 04.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на болотах. Волинське, Житомирське.

Straminergon stramineum (Dicks. ex Brid.) Hedenäs

Syn.: *Calliergon stramineum* (Dicks. ex Brid.) Kindb.

Страмінергон солом'яножовтий (Hypnales, Calliergonaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Кам'янка, оз. Острів'янське, мезотрофне болото, 06.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Невір, оліго-мезотрофна сплавина при березі оз. Біле, 10.08.2013 (Орлов);

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемське болото біля ур. Острів, на сфагново-вому болоті з журавлиною, 25.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 38, на мезотрофному болоті,

вересень 2008 (Орлов); (Рокитнівський р-н), ділянка Сира Погоня, Грабунське л-во, кв. 32, на ґрунтовій дорозі, 29.07.2009 (Головко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 112, зниження між гривами, 24.06.1997 (Панченко) [Вірченко, Панченко, 2005];

заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на болотах та заболочених луках. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Syntrichia montana Nees

Syn.: *Tortula montana* Lindb.

Синтрихія гірська (Pottiales, Pottiaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), біля смт Соснове, лівий берег р. Случ, Соколина гора, на затінених скелях, 26.07.2006 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на скелях. Житомирське.

Syntrichia papillosa (Wils.) Jur.

Syn.: *Tortula papillosa* Wilson

Синтрихія папілозна

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, вербово-тополеве насадження, на стовбурі верби, 03.07.1995 (Вірченко) [Вірченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах листяних дерев в освітлених місцях. Волинське.

Syntrichia ruralis (Hedw.) F.Weber et D.Mohr

Syn.: *Tortula ruralis* (Hedw.) P.Gaertn., B.Mey et Scherb.

Синтрихія сільська

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Соmine, Переброди), Надслучанський ПНПП, Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП. *Екологія і поширення на Українському Поліссі*: на сухих схилах, пісках, скелях, мурах, дахах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Syntrichia virescens (De Not.) Ochyra

Syn.: *Tortula virescens* (De Not.) De Not., *T. pulvinata* Limpr.

Синтрихія зеленіюча

Шацький НПП (Шацький р-н), с. Світязь, на стовбурах старих ясенів та кленів біля церкви, 04.07.1995 (Вірченко) [Вірченко, 2005]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Соmine, Карасинське л-во, кв. 63, сосновий ліс, на руїнах дота, 13.07.2009 (Вірченко); Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на старому дубі, 13.06.2008 (Вірченко) [Вірченко, Партика, 2010]; окол. с. Свердловка, берег р. Десна, на старих вербах, 26.05.2009 (Вірченко). *Екологія і поширення на Українському Поліссі*: на стовбурах дерев, кам'янистих субстратах. Волинське, Новгород-Сіверське.

Taxiphyllum wissgrillii (Garov.) Wijk et Margad.

Syn.: *Isopterygium depressum* (Brid.) Mitt.

Таксифіл Вісгрілліа (Hypnales, Hypnaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), біля смт Соснове, лівий берег р. Случ, Соколина гора, на затінених скелях, 26.07.2006 (Вірченко) [Вірченко, 2007]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), с. Кмитів [Висоцька та ін., 1983]; м. Коростишів, правий берег р. Тетерів, на ґрунті між затіненим камінням, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на затінених скелях. Житомирське.

Tetraphis pellucida Hedw.

Тетрафіс прозорий (Tetraphidales, Tetraphidaceae)

Шацький НПП, «Прип'ять-Стохід» НПП, Черемський ПЗ, Рівненський ПЗ (Біле озеро, Соmine, Переброди, Сира Погоня), Поліський ПЗ, Коростишівський ПНПП, Мезинський НПП, Деснянсько-Старогутський НПП.

Екологія і поширення на Українському Поліссі: в лісах на гнилих пеньках, окоренках дерев. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Thamnobryum alopecurum (Hedw.) Nieuwl.

Syn.: *Thamnum alopecurum* (Hedw.) Bruch et Schimp.

Тамнобрій лисохвостий (Hypnales, Neckeraceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, Жовтневе л-во, грабовий ліс, на камінні в струмку, 27.07.2006 (Вірченко) [Вірченко, 2007].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на камінні біля водотоків. Житомирське.

Thuidium assimile (Mitt.) A.Jaeger

Syn.: *Thuidium philibertii* Limpr.

Туїдій подібний (Hypnales, Thuidiaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. смт Шацьк, біля оз. Кругле, заболочений

березняк, на мертвих гілочках, 05.07.1995 (Вірченко); «Прип'ять-Стохід» НПП

(Любешівський р-н), Сваловицька дача, кв. 28, в лісі, 30.05.2010 (Прядко); біля

с. Пожог, ур. Пожогів груд, карбонатне болото з *Carex davalliana*, на купинах,

06.06.2011 (Прядко); 3 км на півд. схід від с. Пожог, біля ур. Пожогів груд, за-

плава р. Стохід, на карбонатному болоті, 07.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ

(Маневицький р-н), ур. Кухів груд, кв. 11, на луці біля грабово-дубового лісу,

22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Володимирецький р-н),

Білозерське л-во, кв. 53, під ялинами біля контори лісництва, 22.06.2011 (Вір-

ченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, грабовий

ліс, на затінених скелях, 25.07.2006 (Вірченко); Коростишівський ПНПП (Ко-

ростишівський р-н), м. Коростишів (Зеров) [Вірченко, 2009]; Мезинський НПП

(Коропський р-н), окол. с. Свердловка, балка біля Десни, на ґрунті при основі

стовбура берези, 26.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Се-

редино-Будський р-н), с. Стара Гута, на луці, 12.05.1974 (Бойко) [Бойко, 2011];

заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партика, 1984].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на луках, болотах, у заболочен-

них місцях, на вкритих гумусом скелях. Волинське, Житомирське, Київське,

Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Thuidium delicatulum (Hedw.) Schimp.

Туїдій ніжненький

Шацький НПП (Шацький р-н), на півн. від с. Мельники, на болоті в ур. Шия,

19.10.1966 (Слободян); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с.

Маринин, грабовий ліс, на затінених скелях, 25.07.2006 (Вірченко); Мезин-

ський НПП (Коропський р-н), окол. с. Свердловка, балка з березою, на гли-

нистих схилах, 26.05.2009 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, вкритому гумусом

камінні у листяних та мішаних лісах. Волинське, Житомирське, Київське,

Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Thuidium recognitum (Hedw.) Lindb.

Туїдій визнаний

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), Черемський ПЗ, на ґрунті, 2001 (Конішук) [Вірченко, 2008]; Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), с. Маринин, на гранітних скелях [Мельничук, 1955]; Поліський ПЗ [Партыка, 1986]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партыка, 1984].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті, вкритому гумусом камінні у листяних та мішаних лісах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське.

Thuidium tamariscinum (Hedw.) Schimp.

Туїдій тамарисковий

Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Киричкове, кв. 41, ялиник, на ґрунті, 2003 (Конішук).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на ґрунті в тінистих лісах. Волинське.

Tomentypnum nitens (Hedw.) Loeske

Томентипн блискучий (Hypnales, Amblystegiaceae)

Шацький НПП (Шацький р-н), 1,5 км на півд. від с. Мельники, ур. Став, мезотрофне трав'яно-мохове болото [Кузярін, 2012]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), с. Кмитів, на болоті, 01.09.1932 (Чорноголовко) [Бачурина, Мельничук, 2003]; заказник Нечимне: Ковельський р-н, біля с. Скулин [Андрієнко, Партыка, 1984]; заказник Любче: Ковельський р-н, біля с. Любче, півн. берег оз. Охотин, на евтрофному болоті, 04.06.2000 (Вірченко) [Вірченко, 2001].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на евтрофних та мезотрофних болотах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Tortella tortuosa (Hedw.) Limpr.

Тортела скручена (Pottiales, Pottiaceae)

Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомине, Карасинське л-во, кв. 64, сосновий ліс, на руїнах дота, 15.07.2009 (Вірченко) [Вірченко та ін., 2014].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: штучні кам'яністі субстрати. Житомирське.

Tortula acaulon (With.) R.H.Zander

Syn.: *Phascum cuspidatum* Hedw.

Тортула безстебла (Pottiales, Pottiaceae)

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), біля с. Губків, на лучно-степових схилах до р. Случ, 26.07.2006 (Вірченко); пам'ятка природи Чотири

Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати над р. Тетерів, на скелях, 29.03.2003 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на відслоненнях ґрунту, вкритих гумусом скелях. Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Tortula modica* R.H.Zander**

Syn.: *Pottia intermedia* (Turner) Fürnr.

Тортула помірна

Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. х. Сміле, на глинистих відслоненнях біля ставка, 10.06.2008 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на глинистому ґрунті. Житомирське, Новгород-Сіверське.

***Tortula muralis* Hedw. (incl. *Tortula aestiva* (Schultz) P. Beauv.)**

Тортула мурова

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Селісок, ДП «Любешівагроліс», Любешівське л-во, кв. 18, на освітленому доті, 17.06.2013 (Орлов); Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомино, Карасинське л-во, кв. 64, сосновий ліс, на руїнах дота, 15.07.2009 (Вірченко); (Дубровицький р-н), ділянка Переброди, Північне л-во, на бетонному причалі біля ставка, 24.06.2010 (Вірченко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, на оштукатуреному фундаменті будинка на території лісництва, 23.06.2011 (Вірченко); Мезинський НПП (Коропський р-н), с. Свердловка, цегляний будинок, на підмурівку, 12.06.2008 (Вірченко); пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати, на камінні біля греблі, 29.04.2003 (Орлов) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на штучних кам'янистих субстратах, на скелях. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

***Tortula subulata* Hedw.**

Syn.: *Syntrichia subulata* (Hedw.) F.Weber et D.Mohr

Тортула шилоподібна

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин [Мельничук, 1955]; біля смт Соснове, лівий берег р. Случ, Соколина гора, на ґрунті на затінених скелях, 26.07.2006 (Вірченко); Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, затінене каміння в лісі, 15.05.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2009]; пам'ятка природи Чотири Брати: м. Житомир, скеля Чотири Брати (Слободян) [Вірченко, Орлов, 2009].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на вкритих гумусом камінні, на лісовому ґрунті. Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Tortula truncata (Hedw.) Mitt.

Syn.: *Pottia truncata* (Hedw.) Bruch et Schimp.

Тортула відсічена

Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, с. Більчаки, с. Губків [Мельничук, 1955]; Поліський ПЗ [Партыка, 1986]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Іваньків, берег оз. Бондарище, на вологому ґрунті, 11.06.2008 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на глинистих схилах, на вкритих гумусом камінні. Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Trichodon cylindricus (Hedw.) Schimp.

Syn.: *Ditrichum cylindricum* (Hedw.) Grout

Триходон циліндричний (Dicranales, Ditrichaceae)

Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), с. Кмитів [Висоцька та ін., 1983]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Іваньків, берег оз. Бондарище, на вологому ґрунті, 11.06.2008 (Вірченко).

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на піскуватому та глинистому ґрунті, у тріщинах скель. Житомирське, Чернігівське.

Uloa coarctata (P.Beauv.) Hammar

Улоа звужена (Orthotrichales, Orthotrichaceae)

Коростишівський НПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, у лісі за р. Тетерів, на вільсі, 17.09.1925 (Зеров) [Зеров, 1925].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах дерев. Житомирське.

Uloa crispa (Hedw.) Brid.

Улоа кучерява

«Прип'ять-Стохід» НПП (Любешівський р-н), окол. с. Селісок, ДП «Любешівське ЛМГ», ур. Козаки, Дольське л-во, кв. 54, у темному грабово-дубовому лісі, на окоренку граба, 09.08.2013 (Орлов); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Кухів груд, кв. 11, грабово-дубовий ліс, на дубі та грабі, 22.09.2004 (Вірченко) [Вірченко, 2008]; Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Сомино, Карасинське л-во, кв. 63, сосновий ліс, на осиці, 13.07.2009 (Вірченко); (Володимирецький р-н), Білоозерське л-во, кв. 53, вільшняк, на стовбурах дерев, 21.06.2011 (Вірченко); Надслучанський ПНПП (Березнівський р-н), окол. с. Маринин, грабовий ліс, на старому грабі, 27.07.2006 (Вірченко); Поліський ПЗ (Овруцький р-н), Селезівське л-во, кв. 27, вільхово-березовий ліс, на корі вільхи, 19.04.1973 (Партика); кв. 34, на стовбурі берези, 20.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Коростишівський ПНПП (Коростишівський р-н), м. Коростишів, у лісі за р. Тетерів, на вільсі, 17.09.1925 (Зеров) [Зе-

ров, 1925]; Мезинський НПП (Коропський р-н), окол. с. Вишеньки, заказник «Дубравка», дубовий ліс, на стовбурі берези, 09.06.2008 (Вірченко); окол. с. Рихли, ур. Рихлівська дача, дубово-липовий ліс, на стовбурі клена, 13.06.2008 (Вірченко); окол. с. Свердловка, балка з березою, на пеньку, 26.05.2009 (Вірченко); Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, кв. 95, на основі стовбура осики в листяному лісі, 28.04.2003 (Вірченко); окол. с. Очкине, база «Деснянка», на дубах у заплавному лісі, 23.06.2004 (Вірченко) [Вірченко, Панченко, 2005].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на стовбурах дерев. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Warnstorfia exannulata (Schimp.) Loeske

Syn.: *Drepanocladus exannulatus* (Schimp.) Warnst.

Варнсторфія безкільцева (Hypnales, Calliergonaceae)

Рівненський ПЗ (Сарненський р-н), ділянка Соmine, Карасинське л-во, кв. 77, 15.07.2009 (Головко); заказник Болото Мох: Щорський р-н, біля с. Єліне [Прядко та ін., 2006].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на евтрофних болотах, заболочених луках, у канавах з водою. Волинське, Житомирське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

Warnstorfia fluitans (Hedw.) Loeske

Syn.: *Drepanocladus fluitans* (Hedw.) Warnst.

Варнсторфія плавуча

Шацький НПП (Шацький р-н), окол. с. Світязь, оз. Світязь, затока Бужня, в канаві з водою, 07.07.1995 (Вірченко); Черемський ПЗ (Маневицький р-н), ур. Гвоздець, у воді центрального каналу, 2003 (Конішук); Рівненський ПЗ (Рокитнівський р-н), ділянка Сира Погоня, Більське л-во, кв. 40, обводнений край мезотрофного болота, 22.06.2010 (Вірченко); Поліський ПЗ (Олевський р-н), Копищенське л-во, болото Волисок, в осушувальній канаві, 28.08.1973 (Партика); (Овруцький р-н), Селезівське л-во, зеленомохове болото, 19.04.1973 (Партика) [Партика та ін., 2013]; Деснянсько-Старогутський НПП (Середино-Будський р-н), окол. с. Стара Гута, Старогутське л-во, між кв. 90 і 105, мезотрофне болото, між купинами у воді, 28.06.1997 (Панченко) [Вірченко, Панченко, 2005]; заказник Болото Мох: Щорський р-н, біля с. Єліне [Прядко та ін., 2006].

Екологія і поширення на Українському Поліссі: на збіднених евтрофних та мезотрофних болотах, у заростаючих озерах, стариках, канавах. Волинське, Житомирське, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське.

ВИСНОВКИ

Загалом у трьох заповідниках, чотирьох національних парках, двох проєктованих національних парках та в низці заказників і пам'яток природи Українського Полісся на даний час зареєстровано 314 видів мохоподібних: 2 види антоцеротів, 70 – печіночників і 242 види мохів. На обстежених заповідних територіях автором виявлено ряд нових та раритетних мохоподібних. Так, два види, *Pohlia prolifera* і *Dichelyma capillaceum*, виявилися новими для України і десять – для Українського Полісся (*Grimmia anodon*, *G. trichophylla*, *Isoetecium myosuroides*, *Leiocolea heterocolpos*, *Orthotrichum lyellii*, *Sciurohypnum reflexum*, *Syntrichia papillosa*, *S. virescens*, *Thamnobryum alopecurum*, *Tortella tortuosa*). Крім того, 13 таксонів вперше знайдено на Лівобережному Поліссі, 6 – на Житомирському та 10 – на Волинському Поліссі.

У досліджених трьох заповідниках і чотирьох національних парках (без проєктованих) встановлено 260 видів мохоподібних, що складає близько 70% бріофлори зони мішаних лісів. З числа раритетних видів, виявлених на цих заповідних територіях, вісім занесено до Червоної книги України (*Helodium blandowii*, *Meesia triquetra*, *Pseudobryum cinclidioides*, *Pseudocalliergon lycopodioides*, *P. trifarium*, *Scorpidium scorpioides*, *Sphagnum molle*, *S. tenellum*), п'ять - до Червоної книги мохоподібних Європи (*Riccia huebeneriana*, *Dichelyma capillaceum*, *Dicranum viride*, *Namatocaulis vernicosus*, *Neckera pennata*) і близько 30 видів є регіонально рідкісними. На Українському Поліссі головну роль в збереженні рідкісних мохів осоково-гіпнових боліт відіграють Шацький НПП і Черемський ПЗ, сфагнових боліт – Поліський і Рівненський ПЗ, кам'янистих виходів – Поліський ПЗ і Надслучанський РЛП, лесових відслонень – Мезинський НПП.

Для 35 заказників і 7 пам'яток природи наводиться 192 види мохоподібних, що складає близько 50% бріофлори всього Українського Полісся. З них чотири занесені до Червоної книги України (*Helodium blandowii*, *Meesia triquetra*, *Sphagnum molle*, *S. subnitens*), два види - до Червоної книги мохоподібних Європи (*Dicranum viride*, *Namatocaulis vernicosus*) і ще низка таксонів є регіонально рідкісними. В збереженні раритетних болотних мохів на Українському Поліссі важлива роль належить заказникам «Нечимне», «Любче», «Дідове озеро», а в охороні петрофітних мохів - пам'яткам природи «Скеля Чотири Брати» і «Камінне село». Зазначимо, що чотири червонокнижних види (*Fissidens fontanus* (Bach. Pyl.) Steud., *Meesia longiseta* Hedw., *Paludella squarrosa* (Hedw.) Brid., *Sphagnum wulfianum* Girg.) не виявлені в жодному із заповідних об'єктів зони мішаних лісів.

В результаті осушувальної меліорації на Українському Поліссі, яка провадилася в ХХ столітті, відбулось скорочення поширення на цій території низки болотних мохів. Такий процес у тій чи іншій мірі зачепив Шацький НПП, Рівненський ПЗ, Поліський ПЗ, проєктований Коростишівський НПП, ряд заказників та пам'яток природи. Можливо із зміною клімату пов'язане проникнення на територію природно-заповідних територій зони мішаних лісів деяких експансивних мохів-епіфітів (наприклад, *Dicranum tauricum*). Поява штучних кам'янистих субстратів (дотів, бетонних містків, цегляних будинків тощо) зумовлює збагачення бріофлори поліських заповідних об'єктів петрофітними, епіфітними та епігеїними видами.

До пріоритетних напрямків наступних бріологічних досліджень на території ПЗТ Українського Полісся слід віднести: поглиблене вивчення печиночників та деяких родин мохів (*Pottiaceae*, *Bryaceae*); встановлення видового складу бріофітів малодосліджених біотопів і стацій; перевірка сучасного стану популяцій червонокнижних і рідкісних мохоподібних. У майбутньому бріофлористичного вивчення потребують недавно створені природоохоронні території Київського та Чернігівського Полісся - національний природний парк «Залісся», проєктовані національні парки Міжрічинський, Придеснянський і Дніпровський. Перспектива інтеграції природно-заповідної мережі України в загальноєвропейську викликає необхідність поглибленого вивчення бріофлори існуючих і проєктованих міждержавних заповідних територій на Поліссі, таких як польсько-українсько-білоруський біосферний резерват «Західне Полісся», білорусько-український біосферний резерват «Прадолина Прип'яті» та ін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Андрієнко Т.Л., Балашов Л.С., Прядко О.І. Унікальний болотний масив Переброди на Ровенщині // Укр. ботан. журн. – 1976. – **33**, № 5. – С. 532-536.
- Андрієнко Т.Л., Вірченко В.М., Дідух Я.П. Перші знахідки *Hypericum humifusum* L. на Українському Поліссі // Укр. ботан. журн. – 1981. – **38**, № 3. – С. 71-72.
- Андрієнко Т.Л., Кузьмичов А.І., Прядко О.І. Болота в районі Шацьких озер // Укр. ботан. журн. - 1971. - **28**, № 6. - С.727-733.
- Андрієнко Т.Л., Партика Л.Я. Рослинність та флористичні особливості заказника «Нечимне» (Волинська обл.) // Укр. ботан. журн. – 1984. – **41**, № 1. – С. 90-94.
- Андрієнко Т.Л., Прядко О.І. Болотний масив Сомино на Ровенщині, його наукова і господарська цінність // Укр. ботан. журн. – 1980. – **37**, № 4. – С. 65-69.
- Андрієнко Т.Л., Прядко О.І. Рослинність і будова торф'яних покладів заказника «Почаївський» (Західне Полісся) // Укр. ботан. журн. – 1983. – **40**, № 6. – С. 90-94.
- Андрієнко Т.Л., Прядко О.І., Арап Р.Я., Коніщук М.О. Національний природний парк «Прип'ять-Стохід». Рослинний світ / Під заг. ред.. Т.Л. Андрієнко. – Київ: Фітосоціоцентр, 2009. – 86 с.
- Андрієнко Т.Л., Харкевич С.С. Флора, рослинність та стратиграфія Романівського болота в околицях м. Києва // Укр. ботан. журн. – 1973. – **30**, № 6. – С. 779-781.
- Андриенко Т.Л., Попович С.Ю., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Полесский государственный заповедник. Растительный мир. – Киев: Наук. думка, 1986. – 206 с.
- Андриенко Т.Л., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны. – Киев: Наук. думка, 1983. – 216 с.
- Балашев Л.С. Полесский государственный заповедник // Охрана важнейших ботанических объектов Украины, Белоруссии, Молдавии. – Киев: Наук. думка, 1980. – С. 83-93.
- Балашев Л.С. Растительность Полесского государственного заповедника. Ин-т ботаники АН УССР. Киев, 1983. – 160 с. – Деп. в ВИНТИ 28.09.1983, № 5398–83.
- Балашов Л.С., Кучерява Л.Ф. Оліготрофні болота Поліського природного заповідника // Укр. ботан. журн. – 1974. – **31**, № 1. – С. 83-88.
- Бачурина Г.Ф. Торфові болота Українського Полісся. – К.: Наук. думка, 1964. – 208 с.
- Бачурина А.Ф., Андриенко Т.Л. *Sphagnum girarium* (Sphagnaceae) на Україні // Ботан. журн. – 1982. – **67**, № 11. – С. 1506-1508.
- Бачурина Г.Ф., Мельничук В.М. Флора мохів Української РСР. Вип. 1. – К.: Наук. думка, 1987. – 180 с.
- Бачурина Г.Ф., Мельничук В.М. Флора мохів Української РСР. Вип.2. - К.: Наук. думка, 1988. – 180 с.

- Бачурина Г.Ф., Мельничук В.М.* Флора мохів Української РСР. Вип.3. - К.: Наук. думка, 1989. – 176 с.
- Бачурина Г.Ф., Мельничук В.М.* Флора мохів України. Вип. 4. – К.: Академперіодика, 2003. – 256 с.
- Бачурина Г.Ф., Партика Л.Я.* Рідкісні види бріюфлори Українського Полісся // Укр. ботан. журн. – 1985. – **42**, № 5. – С. 40-45.
- Бойко М.Ф.* Редкие виды мохообразных Левобережного Полесья УССР и вопросы их охраны // Акт. вопр. соврем. ботаники. – К.: Наук. думка, 1976. - С. 42-47.
- Бойко М.Ф.* Чекліст мохоподібних України. – Херсон: Айлант, 2008. – 232 с.
- Бойко М.Ф.* Анотований список мохоподібних Лівобережного Полісся // Чорномор. ботан. журн. – 2011. – **7**, №2. – С. 144-186.
- Вакаренко Л.П., Прядко О.І., Гелюта В.П.* Рослинність Замглайського екокоридору (Чернігівська обл.) // Укр. ботан. журн. – 2007. – **64**, № 4. – С. 545-552.
- Висоцька О.І.* Порівняльна характеристика *Brachythecium starkei* (Brid.) V.S.G. i *V. curtum* (Lindb.) Limpr. із західної частини СРСР // Укр. ботан. журн. – 1984. – **41**, № 5. – С. 29-33.
- Висоцька О.І., Данилків І.С., Лесняк Є.М.* Каріологічні дослідження листяних мохів України // Укр. ботан. журн. – 1983. – **40**, № 4. – С. 39-42.
- Вірченко В.М.* Поширення і ценологія *Helodium blandowii* (Web. et Mohr) Warnst. на Україні // Укр. ботан. журн. – 1985. – **42**, № 4. – С. 47-49.
- Вірченко В.М.* Про мохоподібні м. Києва і його околиць // Укр. ботан. журн.. – 1990. – **47**, № 2. – С. 24-27.
- Вірченко В.М.* Бріюфлора Шацького національного природного парку // Укр. ботан. журн. – 1999. – **56**, № 1. – С. 67-73.
- Вірченко В.М.* Мохоподібні // Заказник «Любче». Природні умови, біорізноманітність, збереження та управління. – Київ, 2001. – С. 30-33, 156-159.
- Вірченко В.М.* Нові знахідки рідкісних для України мохоподібних // Укр. ботан. журн. – 2004. – **61**, № 1. – С. 106-110.
- Вірченко В.М.* Нові види для бріюфлори Українського Полісся // Проблеми екології лісу і лісокористування на Поліссі України (Житомир). – 2005. – Вип. 5 (11). – С. 130-133.
- Вірченко В.М.* Рідкісні і зникаючі мохоподібні Українського Полісся // Фітогеноманія Українського Полісся та його охорона. – К.: Фітосоціоцентр, 2006. – С. 108-122.
- Вірченко В.М.* Рідкісні мохоподібні Надслучанського РЛП (Українське Полісся) // Фальцфейнівські читання. Збірник наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирський, 2007. – С. 40-42.
- Вірченко В.М.* Бріюфлора Черемського природного заповідника // Чорномор. ботан. журн. – 2008. – **4**, № 1. – С. 107-113.
- Вірченко В.М.* Матеріали до бріюфлори проектного Коростишівського НПП // Заповідна справа в Україні. – 2009. – **15**, вип. 1. – С. 27-31.

- Вірченко В.М.* Мохоподібні околиць Києва, занесені до Червоної книги України // Рослинний світ у Червоній книзі України: впровадження Глобальної стратегії збереження рослин. Мат-ли міжнар. конф. (11-15 жовтня 2010 р., м. Київ). – Київ: Альтерпрес, 2010. – С. 223-225.
- Вірченко В.М.* Нові відомості про рід *Pohlia* Hedw. (Bryophyta) в Україні // Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Сер. Біол. – 2010. – Вип. 27. – С. 85-87.
- Вірченко В.М.* Епіфітні мохи, що збільшують своє поширення в Україні // Ботаніка та мікологія: проблеми і перспективи на 2011-2020 роки. Мат-ли Всеукр. наук. конф. (6-8 квіт. 2011 р., м. Київ). – Київ, 2011. – С. 171-173.
- Вірченко В.М.* *Dichelyma capillaceum* (Dicks.) Murgin (Bryophyta) – кандидат до Червоної книги України // Рослинний світ у Червоній книзі України: впровадження Глобальної стратегії збереження рослин. Мат-ли II Міжнар. наук. конф. (9-12 жовт. 2012 р., м. Умань, Черкаська обл.). – Київ, 2012. – С. 196-197.
- Вірченко В.М.* До бріофлори заказника «Замглай» // Біорізноманіття: теорія, практика та методичні аспекти вивчення у загальноосвітній та вищій школі: мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (присвяч. 100-річчю від дня народж. Д.С. Івашина) (8-12 лист. 2012 р., м. Полтава). – Полтава, 2012. – С. 25-27.
- Вірченко В.М., Орлов О.О.* Нові та рідкісні мохоподібні для Українського Полісся // Укр. ботан. журн. – 2005. – **62**, № 3. – С. 431-436.
- Вірченко В.М., Орлов О.О.* Мохоподібні Житомирської області. – Житомир: ПП «Рута», вид-во «Волинь», 2009. – 216 с.
- Вірченко В.М., Орлов О.О.* Нові та рідкісні мохоподібні для Житомирської області // Вісник Житомир. націонал. агроеколог. ун-ту. – 2011. – Вип. 1 (28). – С. 314-322.
- Вірченко В., Орлов О.* Доповнення до бріофлори НПП «Прип'ять-Стохід» // Науковий вісник НПППС. – 2014. – № 4 (1). – С. 1-18.
- Вірченко В.М., Орлов О.О., Головка О.В.* Мохоподібні Рівненського природного заповідника // Екологія водно-болотних угідь і торфовищ (збірник наукових статей). Мат-ли III Міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 03.02.2014 р.). – Київ: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. – С. 59-63.
- Вірченко В.М., Панченко С.М.* Мохоподібні національного природного парку «Деснянсько-Старогутський» // Чорномор. ботан. журн. – 2005. – **1**, №2. – С. 92-99.
- Вірченко В.М., Партика Л.Я.* Матеріали до бріофлори Мезинського НПП // Біорізноманіття: теорія, практика та методичні аспекти вивчення у загальноосвітній та вищій школі. Мат-ли міжнарод. наук.-практ. конф. – Полтава, 2010. – С. 59-61.
- Вірченко В.М., Партика Л.Я., Орлов О.О.* Рідкісні мохоподібні Поліського природного заповідника (Житомирська область) // Вісник Житомир. націонал. агроеколог. ун-ту. – 2012. – № 2 (31). – Т. 1. – С. 204-212.
- Гелюта В.П., Вакаренко Л.П., Дубина Д.В. та ін.* Заказник «Любче». Природні умови, біорізноманітність, збереження та управління. – К., 2001. – 224 с.

- Григора І.М.* Болота водозбору нижньої течії р. Стиру в межах УРСР. – К.: АН УРСР, 1958. – 37 с.
- Григора І.М.* Еколого-ценогичні властивості *Oxusoccus microcarpus* Turcz. ex Rurp. на Українському Поліссі // Укр. ботан. журн. – 1984. – **41**, № 6. – С. 24-28
- Заповідники і національні природні парки України / Мінекобезпеки України. – К.: Вища школа, 1999. – 232 с.
- Зеров Д.К.* Декілька нових і маловідомих для України видів листяних мохів // Вісн. Київ. ботан. саду. – 1925. – Вип. 3. – С. 30-32.
- Зеров Д.К.* Нотатки до мохової флори України // Журн. біо-ботан. циклу ВУАН. – 1932. – № 3-4. – С. 61-68.
- Зеров Д.К.* Час та умови розвитку сфагнових боліт північно-західної України // Журн. Ін-ту ботаніки УАН. – 1934. – № 2 (10). – С. 137-152.
- Зеров Д.К.* Болота УРСР. Рослинність і стратиграфія. – К.: Вид-во АН УРСР, 1938. – 164 с.
- Зеров Д.К.* Визначник печіночних мохів УРСР. – К.: Вид-во АН УРСР, 1939. – 151 с.
- Зеров Д.К.* Флора печіночних і сфагнових мохів України. – К.: Наук. думка, 1964. – 356 с.
- Зеров Д.К., Партіка Л.Я.* Мохоподібні Українських Карпат. - К.: Наук. думка, 1975. – С. 231 с.
- Конищук В.В., Андрієнко Т.Л., Царенко П.М., Байдашніков О.О., Вірченко В.М., Висоцька О.П., Зеленко С.Д., Кіндер О.О., Конищук М.О., Котенко А.Г., Матейчик В.І., Придюк М.П., Прядко О.І., Титар В.М.* Червона книга Волинської області // Наук. вісн. Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Біол. науки. – 2010. – № 12. – С. 157-176.
- Кузярін О.Т.* *Trichophorum alpinum* (L.) Pers. (Сурепaceae) – новий вид для флори України // Укр. ботан. журн. – 2012. – **69**, № 5. – С. 708-712.
- Кулик Т.Г.* Материали бріологического гербария семейств Fontinalaceae, Climaliaceae, Pleuroziopsidaceae, Hedwigiaceae // Биосист. структура музейных фондов / Львов. ун-т, Гос. природ. музей АН УССР. – Львов, 1989. – С. 30-48. – Деп. в ВИНТИ 13.03.89, № 1634 – В89.
- Кулик Т.Г.* Материали по семействам Brachytheciaceae, Entodontaceae, Нурпсееae в бріологическом гербарии // Каталог музейных фондов. – Львов: АН УССР, Гос. природ. музей УССР, 1990. – С. 6-25.
- Куриничук О.П.* Мохоподібні регіонального ландшафтного парку «Прип'ять-Стохід» // Природа Західного Полісся та прилеглих територій. Зб наук. праць. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту, 2004. – С. 120-127.
- Лазаренко А.С.* Відомості про найцікавіших представників української бріофлори // Тр. фіз.-мат. Відділу ВУАН. – 1929. – Вип. 15 (1). – С. 3-35.
- Лазаренко А.С.* Визначник листяних мохів УССР. – К.: Вид-во АН УССР, 1936. – 300 с.

- Лазаренко А.С.* Определитель листовых мхов Украины. – К.: Изд-во АН ССР, 1955. – 466 с.
- Маслова В.Р.* Лишайники Поліського заповідника // Укр. ботан. журн. – 1977. – **34**, № 1. – С. 55-61.
- Мельник В.І.* Острівні ялинники Українського Полісся. – Київ: Наук. думка, 1993. – 104 с.
- Мельничук В.М.* Список листових мхів Західної Волині // Наук. зап. Природозн. Музею Львів. філіалу АН УРСР. – 1955. – Т. 4. – С. 139-159.
- Нипорко С.О., Партика Л.Я.* Криптогамні рослини каньйону р. Тетерів. Мохоподібні // Лишайники, мохоподібні та наземні водорості гранітних каньйонів України. – Київ: Альтерпрес, 2011. – С. 57-64.
- Орлов О.О., Якушенко Д.М.* Рослинний покрив проектованого Коростишівського національного природного парку. – Київ: Фітосоціоцентр, 2005. – 180 с.
- Панченко С.М., Кутявін Є.Г.* Гербарій НПП «Деснянсько-Старогутський» / заг. ред. Н.М. Шиян. – Суми: Універ. книга, 2011. – 83 с.
- Парахонская Н.А.* Сфагновые мхи болот Полесского государственного заповедника и их эколого-фитоценотическая характеристика // Вопросы физиологии, биохимии, цитологии и флоры Украины. – Киев: Наук. думка, 1974. – С. 26-28.
- Партика Л.Я.* До бріофлори Поліського заповідника // Укр. ботан. журн. – 1974. – **31**, № 6. – С. 770-773.
- Партика Л.Я.* Поширення мохоподібних в лісах Поліського заповідника // Укр. ботан. журн. – 1975. – **32**, № 4. – С. 440-444.
- Партыка Л.Я.* Бриофлора. Мохообразные // Полесский государственный заповедник. Растительный мир. – Киев: Наук. думка, 1986. – С. 34-41, 153-162.
- Партика Л.Я., Бачурина Г.Ф.* Таксономічна структура та порівняльний аналіз бріофлори Українського Полісся // Укр. ботан. журн. – 1984. – **41**, № 6. – С. 44-47.
- Партика Л.Я., Вірченко В.М., Орлов О.О.* Мохоподібні Поліського природного заповідника // Фіторізноманіття Поліського природного заповідника: водорості, мохоподібні, судинні рослини / За заг. ред. к.б.н. О.О. Орлова. – Київ: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2013. – С. 97-127.
- Природно-заповідний фонд УРСР (Реєстр-довідник заповідних об'єктів) / В.С. Одноралов, В.П. Давидок, О.Б. Божко та ін.; за ред. М.А. Воїнственського. – К.: Урожай, 1986. – 224 с.
- Прядко О.І., Арап Р.Я., Лукаш О.В., Карпенко Ю.О., Черноус О.П.* Заказники та пам'ятки природи загальнодержавного значення // Фіторізноманіття Українського Полісся та його охорона. – К.: Фітосоціоцентр, 2006. – С. 189-245.
- Рыковский Г.Ф., Клакоцкая Т.Н., Петрикова Ж.М., Узянец А.В.* Мохообразные Национального парка «Припятский» (эволюционный аспект, таксономия, экология, жизненные стратегии). – Минск: Белорусский Дом печати, 2010. – 160 с.

- Улична К.О. Листяні мохи. I,II. // Каталог музейних фондів. - Київ: Наук. думка, 1978. - С. 5-92.
- Улична К.О., Вороніна Н.М. Листяні мохи. III. // Каталог музейних фондів. - Київ: Наук. думка, 1979. - С. 4-18.
- Фіторізноманіття Українського Полісся та його охорона / Під заг. ред. Т.Л. Андрієнко. - Київ: Фітосоціоцентр, 2006. - 316 с.
- Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч. 1. / Колектив авторів під ред. В.А. Онищенко і Т.Л. Андрієнко - К.: Фітосоціоцентр, 2012. - 406 с.
- Червона книга України. Рослинний світ / Редкол.: Ю.Р. Шеляг-Сосонко та ін.. - К.: Українська енциклопедія, 1996. - 608 с.
- Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха. - К.: Глобалконсалтинг, 2009. - 912 с.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Андрієнко Т.Л., Удра І.Х. Рослинність «Надслучанської Швейцарії» - цінної пам'ятки природи Полісся // Укр. ботан. журн. - 1979. - 36, № 6. - С. 578-583.
- Цурик Є.І., Жижин М.П., Яценко П.Т. Поширення та охорона *Picea abies* (L.) Karsten у районі Шацьких озер // Укр. ботан. журн. - 1979. - 36, № 4. - С. 313-315.
- Яценко П.Т., Андрієнко Т.Л., Шеляг-Сосонко Ю.Р., Стойко С.М. Рослинний покрив Шацького природного парку // Укр. ботан. журн. - 1983. - 50, № 4. - С.68-72.
- Belke G. Notice sur l'histoire naturelle du district de Radomysl (Gouvern. de Kief) // Bull. de la Soc. des Natur. de Moscou. - 1866. - T.XXXIX. - №1. - S. 1-39.
- Grolle R., Long D.G. An annotated check-list of the Hepaticae and Anthocerotae of Europe and Macaronesia // Journ. of Bryology. - 2000. - Vol. 22. - P. 103-140.
- Hill M.O., Bell N., Bruggeman-Nannenga M.A. et al. An annotated checklist of the mosses of Europe and Macaronesia // Journal of Bryology. - 2006. - Vol. 28. - P. 198-267.
- Karczmarz K. Changes of bryophyte floras of the Leczna-Wlodawa lake district (E. Poland) from Middle Pleistocene to the present time // Veroff. Geobot. Inst. ETH (Zurich). - 1992. - 107.- P.308-318.
- Red Data Book of European Bryophytes. - Trondheim: European Committee for Conservation of Bryophytes, 1995. - 291 p.
- Stebel A., Virchenko V.M., Plasek V., Ochyra R., Bednarek-Ochyra H. Range extension of *Orthodicranum tauricum* (Bryophyta, Dicranaceae) in Central-East Europe // Polish Botanical Journal. - 2012. - V. 57, № 1. - P. 119-128.
- Szafran B. Torfowce Polesia // Prace Biura meljoracji Polesia. - 1930. - T. 1. - Z. 3. - S. 1-14.
- Virchenko V.M., Ochyra R. *Dichelyma capillaceum* (Dicks.) Myrin. In: Ellis L.T. et al. New national and regional bryophyte records, 33 // Journal of Bryology. - 2012. - V. 34, № 4. - P. 282-283.

Додаток I
СИСТЕМА НАДВИДОВИХ ТАКСОНІВ
МОХОПОДІБНИХ

Відділ Anthocerotophyta – антоцероти

Клас Anthocerotopsida – антоцеротові

Порядок Anthocerotales

Родина Anthocerotaceae: *Anthoceros*

Порядок Notothyladales

Родина Notothyladaceae: *Phaeoceros*

Відділ Marchantiophyta – печіночники

Клас Marchantiopsida – машанцієві печіночники

Порядок Blasiales

Родина Blasiaceae: *Blasia*

Порядок Marchantiales

Родина Marchantiaceae: *Marchantia*, *Preissia*

Родина Ayttoniaceae: *Mannia*, *Reboulia*

Родина Conocephalaceae: *Conocephalum*

Родина Ricciaceae: *Riccia*, *Ricciocarpos*

Клас Jungermanniopsida – юнгерманієві печіночники

Порядок Pelliales

Родина Pelliaceae: *Pellia*

Порядок Fossombroniales

Родина Fossombroniaceae: *Fossombronia*

Порядок Metzgeriales

Родина Metzgeriaceae: *Metzgeria*

Родина Aneuraceae: *Aneura*, *Riccardia*

Порядок Porellales

Родина Porellaceae: *Porella*

Родина Radulaceae: *Radula*

Родина Frullaniaceae: *Frullania*

Родина Lejeuneaceae: *Lejeunea*

Порядок Ptilidiales

Родина Ptilidiaceae: *Ptilidium*

Порядок *Jungermanniales*

Родина Lepidoziaceae: *Kurzia, Lepidozia*

Родина Lophocoleaceae: *Chiloscyphus, Lophocolea*

Родина Plagiochilaceae: *Plagiochila*

Родина Jamesoniellaceae: *Jamesoniella*

Родина Cephaloziaceae: *Cephalozia, Nowellia, Odontoschisma*

Родина Cephaloziellaceae: *Cephaloziella*

Родина Scapaniaceae: *Anastrophyllum, Barbilophozia, Lophozia, Scapania*

Родина Myliaceae: *Mylia*

Родина Calypogeiaceae: *Calypogeia*

Родина Jungermanniaceae: *Jungermannia, Leiocolea*

Родина Solenostomataceae: *Nardia*

Родина Geocalyceae: *Geocalyx*

Відділ Bryophyta – мохи

Клас Sphagnopsida – сфагнові, торфові мохи

Порядок *Sphagnales*

Родина Sphagnaceae: *Sphagnum*

Клас Polytrichopsida – політрихові мохи

Порядок *Polytrichales*

Родина Polytrichaceae: *Atrichum, Pogonatum, Polytrichastrum, Polytrichum*

Клас Tetraphidopsida – тетрафісові мохи

Порядок *Tetraphidales*

Родина Tetraphidaceae: *Tetraphis*

Клас Bryopsida – брієві мохи

Порядок *Vuxbaumiales*

Родина Vuxbaumiaceae: *Vuxbaumia*

Порядок *Encalyptales*

Родина Encalyptaceae: *Encalypta*

Порядок *Funariales*

Родина Funariaceae: *Funaria, Physcomitrium*

Порядок *Grimmiales*

Родина Grimmiaceae: *Grimmia, Racomitrium, Schistidium*

Порядок *Dicranales*

Родина Fissidentaceae: *Fissidens*

Родина Ditrichaceae: *Ceratodon, Pleuridium, Trichodon*

Родина Rhabdoweisiaceae: *Cynodontium*, *Rhabdoweisia*
Родина Schistostegaceae: *Schistostega*
Родина Dicranaceae: *Dicranella*, *Dicranum*, *Paraleucobryum*
Родина Leucobryaceae: *Dicranodontium*, *Leucobryum*

Порядок Pottiales

Родина Pottiaceae: *Aloina*, *Barbula*, *Bryoerythrophyllum*, *Cinclidotus*,
Didymodon, *Sytrichia*, *Tortella*, *Tortula*

Порядок Splachnales

Родина Splachnaceae: *Splachnum*
Родина Meesiaceae: *Leptobryum*, *Meesia*

Порядок Orthotrichales

Родина Orthotrichaceae: *Orthotrichum*, *Ulota*

Порядок Hedwigiales

Родина Hedwigiaceae: *Hedwigia*

Порядок Bryales

Родина Bartramiaceae: *Bartramia*, *Philonotis*, *Plagiopus*
Родина Bryaceae: *Bryum*, *Rhodobryum*
Родина Mielichhoferiaceae: *Pohlia*
Родина Mniaceae: *Mnium*
Родина Cinclidiaceae: *Rhizomnium*
Родина Plagiomniaceae: *Plagiomnium*, *Pseudobryum*
Родина Aulacomniaceae: *Aulacomnium*

Порядок Hypnales

Родина Fontinalaceae: *Dichelyma*, *Fontinalis*
Родина Climaciaceae: *Climacium*
Родина Amblystegiaceae: *Amblystegium*, *Campyliadelphus*, *Campyllum*,
Drepanocladus, *Hygroamblystegium*, *Hygrohypnum*, *Leptodictyum*,
Pseudocalliergon, *Sanionia*, *Tomentypnum*
Родина Calliergonaceae: *Calliergon*, *Hamatocaulis*, *Scorpidium*,
Straminergon, *Warnstorfia*
Родина Leskeaceae: *Leskea*, *Pseudoleskeella*
Родина Thuidiaceae: *Abietinella*, *Helodium*, *Thuidium*
Родина Brachytheciaceae: *Brachytheciastrum*, *Brachythecium*,
Cirriphyllum, *Eurhynchiastrum*, *Eurhynchium*, *Homalothecium*, *Kindbergia*,
Oxurhynchium, *Platyhypnidium*, *Pseudoscleropodium*, *Sciurohypnum*
Родина Hypnaceae: *Callicladium*, *Calliergonella*, *Campylophyllum*,
Homomallium, *Hypnum*, *Ptilium*, *Pterygynandrum*, *Pylaisia*, *Taxiphyllum*
Родина Hylocomiaceae: *Hylocomium*, *Pleurozium*, *Rhytidiadelphus*

Родина Plagiotheciaceae: *Herzogiella*, *Plagiothecium*
Родина Pylaisiadelphaceae: *Platygyrium*
Родина Leucodontaceae: *Leucodon*
Родина Neckeraceae: *Homalia*, *Neckera*, *Thamnobryum*
Родина Lembophyllaceae: *Isothecium*
Родина Anomodontaceae: *Anomodon*

Додаток II

СИНОНІМИ ЛАТИНСЬКИХ ВИДОВИХ НАЗВ МОХОПОДІБНИХ

- Amblystegiella subtilis* = **Amblystegium subtile***
Amblystegium humile = **Hygroamblystegium humile**
Amblystegium juratzkanum = **Amblystegium serpens var. juratzkanum**
Amblystegium riparium = **Leptodictyum riparium**
Amblystegium varium = **Hygroamblystegium varium**
Anisothecium vaginale = **Dicranella crispa**
Anisothecium varium = **Dicranella varia**
Anthoceros punctatus var. *cavernosus* = **Anthoceros agrestis**
Barbula fallax = **Didymodon fallax**
Barbula vinealis = **Didymodon vinealis**
Bartramia oederi = **Plagiopus oederi**
Brachythecium curtum = **Sciuro-hypnum oedipodium**
Brachythecium oedipodium = **Sciuro-hypnum oedipodium**
Brachythecium populeum = **Sciuro-hypnum populeum**
Brachythecium reflexum = **Sciuro-hypnum reflexum**
Brachythecium starkei var. *explanatum* = **Sciuro-hypnum oedipodium**
Brachythecium velutinum = **Brachytheciastrum velutinum**
Breidleria arcuata = **Calliergonella lindbergii**
Bryum capillare var. *flaccidum* = **Bryum moravicum**
Calliergon stramineum = **Straminergon stramineum**
Calliergon trifarium = **Pseudocalliergon trifarium**
Calypogeia trichomanis = **Calypogeia azurea**
Campylium calcareum = **Campylophyllum calcareum**
Campylium chrysophyllum = **Campyliadelphus chrysophyllus**
Campylium polygamum = **Drepanocladus polygamus**
Campylium sommerfeltii = **Campylophyllum calcareum**
Cephaloziella starkei = **Cephaloziella divaricata**
Cephaloziella subdentata = **Cephaloziella spinigera**
Chiloscyphus coadunatus = **Lophocolea bidentata**
Chiloscyphus fragilis = **Chiloscyphus pallescens**
Chiloscyphus minor = **Lophocolea minor**
Chiloscyphus profundus = **Lophocolea heterophylla**
Chiloscyphus rivularis = **Chiloscyphus polyanthos**
Crossocalyx hellerianus = **Anastrophyllum hellerianum**
Cynodontium polycarpon var. *strumiferum* = **Cynodontium strumiferum**

Dicranum rugosum = **Dicranum polysetum**
 Ditrichum cylindricum = **Trichodon cylindricus**
 Dolichotheca seligeri = **Herzogiella seligeri**
 Drepanocladus exannulatus = **Warnstorfia exannulata**
 Drepanocladus fluitans = **Warnstorfia fluitans**
 Drepanocladus intermedius = **Scorpidium cossonii**
 Drepanocladus lycopodioides = **Pseudocalliergon lycopodioides**
 Drepanocladus uncinatus = **Sanionia uncinata**
 Drepanocladus vernicosus = **Hamatocaulis vernicosus**
 Eurhynchium crassinervium = **Cirriphyllum crassinervium**
 Eurhynchium hians = **Oxyrrhynchium hians**
 Eurhynchium praelongum = **Kindbergia praelonga**
 Eurhynchium pulchellum = **Eurhynchiastrum pulchellum**
 Fissidens mildeanus = **Fissidens crassipes**
 Grimmia campestris = **Grimmia laevigata**
 Grimmia commutata = **Grimmia ovalis**
 Heterophyllum haldanianum = **Callicladium haldanianum**
 Homalia besseri = **Neckera besseri**
 Hypnum lindbergii = **Calliergonella lindbergii**
 Isopterygium depressum = **Taxiphyllum wissgrillii**
 Jungermannia lanceolata = **Jungermannia leiantha**
 Leptodictyum humile = **Hygroamblystegium humile**
 Leskeella nervosa = **Pseudoleskeella nervosa**
 Lophocolea cuspidata = **Lophocolea bidentata**
 Lophozia heterocolpos = **Leiocolea heterocolpos**
 Mniobryum delicatulum = **Pohlia melanodon**
 Mniobryum wahlenbergii = **Pohlia wahlenbergii**
 Mnium affine = **Plagiomnium affine**
 Mnium cinclidioides = **Pseudobryum cinclidioides**
 Mnium cuspidatum = **Plagiomnium cuspidatum**
 Mnium longirostre = **Plagiomnium rostratum**
 Mnium medium = **Plagiomnium medium**
 Mnium punctatum = **Rhizomnium punctatum**
 Mnium rostratum = **Plagiomnium rostratum**
 Mnium rugicum = **Plagiomnium ellipticum**
 Mnium seligeri = **Plagiomnium elatum**
 Mnium undulatum = **Plagiomnium undulatum**
 Orthodicranum flagellare = **Dicranum flagellare**
 Orthodicranum montanum = **Dicranum montanum**
 Orthodicranum tauricum = **Dicranum tauricum**
 Orthotrichum fallax = **Orthotrichum pumilum**

Orthotrichum fastigiatum = **Orthotrichum affine**
 Orthotrichum leiocarpum = **Orthotrichum striatum**
 Phaeoceros laevis ssp. carolinianus = **Phaeoceros carolinianus**
 Phascum cuspidatum = **Tortula acaulon**
 Plagiochila asplenioides var. minor = **Plagiochila porelloides**
 Plagiothecium denticulatum var. curvifolium = **Plagiothecium curvifolium**
 Plagiothecium roeseanum = **Plagiothecium cavifolium**
 Plagiothecium ruthei = **Plagiothecium denticulatum var. undulatum**
 Platydictya subtilis = **Amblystegium subtile**
 Plectocolea hyalina = **Jungermannia hyalina**
 Polytrichum alpestre = **Polytrichum strictum**
 Polytrichum attenuatum = **Polytrichastrum formosum**
 Polytrichum formosum = **Polytrichastrum formosum**
 Polytrichum gracile = **Polytrichastrum longisetum**
 Polytrichum longisetum = **Polytrichastrum longisetum**
 Pottia intermedia = **Tortula modica**
 Pottia truncata = **Tortula truncata**
 Rhynchostegium riparioides = **Platyhypnidium riparioides**
 Riccardia pinguis = **Aneura pinguis**
 Riccia crystallina auct. ucr. = **Riccia cavernosa**
 Scleropodium purum = **Pseudoscleropodium purum**
 Sphagnum acutifolium = **Sphagnum capillifolium**
 Sphagnum cymbifolium = **Sphagnum palustre**
 Sphagnum denticulatum = **Sphagnum auriculatum**
 Sphagnum dusenii = **Sphagnum majus**
 Sphagnum medium = **Sphagnum magellanicum**
 Sphagnum molluscum = **Sphagnum tenellum**
 Sphagnum nemoreum = **Sphagnum capillifolium**
 Sphagnum parvifolium = **Sphagnum angustifolium**
 Sphagnum plumulosum = **Sphagnum subnitens**
 Sphagnum recurvum var. amblyphyllum = **Sphagnum flexuosum**
 Sphagnum recurvum var. recurvum = **Sphagnum fallax**
 Sphagnum subbicolor = **Sphagnum centrale**
 Sphagnum subsecundum var. inundatum = **Sphagnum inundatum**
 Sphagnum tabulare = **Sphagnum molle**
 Stroemia gymnostoma = **Orthotrichum gymnostomum**
 Stroemia obtusifolia = **Orthotrichum obtusifolium**
 Syntrichia subulata = **Tortula subulata**
 Telaranea setacea = **Kurzia pauciflora**
 Thamnum alopecurum = **Thamnobryum alopecurum**
 Thuidium abietinum = **Abietinella abietina**

Thuidium philibertii = **Thuidium assimile**

Tortula montana = **Syntrichia montana**

Tortula papillosa = **Syntrichia papillosa**

Tortula pulvinata = **Syntrichia virescens**

Tortula ruralis = **Syntrichia ruralis**

Tortula virescens = **Syntrichia virescens**

**Примітка: жирним шрифтом наведено сучасні назви видів.*

ПОКАЖЧИК ЛАТИНСЬКИХ НАЗВ МОХОПОДІБНИХ

A		C	
<i>Abietinella abietina</i>	120	<i>Callicladium haldanianum</i>	132
<i>Aloina rigida</i>	121	<i>Calliergon cordifolium</i>	132
<i>Amblystegium serpens</i>	121	<i>Calliergon giganteum</i>	133
<i>Amblystegium subtile</i>	122	<i>Calliergonella cuspidata</i>	133
<i>Anastrophyllum hellerianum</i>	104	<i>Calliergonella lindbergii</i>	134
<i>Aneura pinguis</i>	104	<i>Calypogeia azurea</i>	105
<i>Anomodon attenuatus</i>	122	<i>Calypogeia fissa</i>	105
<i>Anomodon longifolius</i>	123	<i>Calypogeia neesiana</i>	105
<i>Anomodon viticulosus</i>	123	<i>Campyliadelphus chrysophyllus</i>	135
<i>Anthoceros agrestis</i>	103	<i>Campyllum stellatum</i>	135
<i>Atrichum angustatum</i>	123	<i>Campylophyllum calcareum</i>	135
<i>Atrichum tenellum</i>	123	<i>Cephalozia bicuspidata</i>	105
<i>Atrichum undulatum</i>	124	<i>Cephalozia catenulata</i>	106
<i>Aulacomnium androgynum</i>	124	<i>Cephalozia connivens</i>	106
<i>Aulacomnium palustre</i>	124	<i>Cephalozia pleniceps</i>	106
		<i>Cephaloziella divaricata</i>	106
		<i>Cephaloziella hampeana</i>	107
		<i>Cephaloziella rubella</i>	107
		<i>Cephaloziella spinigera</i>	107
		<i>Ceratodon purpureus</i>	136
		<i>Chiloscyphus pallescens</i>	107
		<i>Chiloscyphus polyanthos</i>	107
		<i>Cinclidotus fontinaloides</i>	136
		<i>Cirriphyllum crassinervium</i>	136
		<i>Cirriphyllum piliferum</i>	136
		<i>Climacium dendroides</i>	136
		<i>Conocephalum conicum</i>	108
		<i>Conocephalum salebrosum</i>	108
		<i>Cynodontium strumiferum</i>	137
		D	
		<i>Dichelyma capillaceum</i>	137
		<i>Dicranella cerviculata</i>	137
		<i>Dicranella crispa</i>	137
		<i>Dicranella heteromalla</i>	138
		<i>Dicranella varia</i>	138
		<i>Dicranodontium denudatum</i>	138
		<i>Dicranum bonjeanii</i>	139
		<i>Dicranum flagellare</i>	139
		<i>Dicranum fuscescens</i>	139
		<i>Dicranum montanum</i>	139
B			
<i>Barbilophozia barbata</i>	104		
<i>Barbula convoluta</i>	124		
<i>Barbula unguiculata</i>	124		
<i>Bartramia ithyphylla</i>	125		
<i>Bartramia pomiformis</i>	125		
<i>Blasia pusilla</i>	104		
<i>Brachytheciastrum velutinum</i>	125		
<i>Brachythecium albicans</i>	126		
<i>Brachythecium campestre</i>	126		
<i>Brachythecium mildeanum</i>	126		
<i>Brachythecium rivulare</i>	127		
<i>Brachythecium rutabulum</i>	127		
<i>Brachythecium salebrosum</i>	128		
<i>Bryoerythrophyllum recurvirostrum</i>	129		
<i>Bryum argenteum</i>	129		
<i>Bryum caespiticium</i>	129		
<i>Bryum capillare</i>	129		
<i>Bryum klinggraeffii</i>	130		
<i>Bryum moravicum</i>	130		
<i>Bryum pseudotriquetrum</i>	130		
<i>Bryum rubens</i>	131		
<i>Bryum ruderale</i>	131		
<i>Bryum violaceum</i>	131		
<i>Buxbaumia aphylla</i>	131		

Dicranum polysetum	140	Homalothecium sericeum	149
Dicranum scoparium	140	Homomallium incurvatum	150
Dicranum tauricum	140	Hygroamblystegium humile	150
Dicranum viride	140	Hygroamblystegium varium	150
Didymodon fallax	141	Hygrohypnum luridum	151
Didymodon vinealis	141	Hylocomium splendens	151
Drepanocladus aduncus	141	Hypnum cupressiforme	151
Drepanocladus polygamus	142	Hypnum pallescens	151
Drepanocladus sendtneri	142		
		I	
		Isothecium alopecuroides	151
		Isothecium myosuroides	152
		J	
Encalypta ciliata	143	Jamesoniella autumnalis	110
Encalypta vulgaris	143	Jungermannia hyalina	110
Eurhynchiastrum pulchellum	143	Jungermannia leiantha	110
Eurhynchium angustirete	143		
		K	
		Kindbergia praelonga	152
		Kurzia pauciflora	110
		L	
Fissidens adianthoides	144	Leiocolea heterocolpos	110
Fissidens bryoides	144	Lejeunea cavifolia	111
Fissidens crassipes	144	Lepidozia reptans	111
Fontinalis antipyretica	145	Leptobryum pyriforme	152
Fontinalis hypnoides	145	Leptodictyum riparium	153
Fossombronina foveolata	108	Leskea polycarpa	153
Fossombronina pusilla	108	Leucobryum glaucum	154
Fossombronina wondraczekii	108	Leucodon sciuroides	154
Frullania dilatata	109	Lophocolea bidentata	111
Frullania tamarisci	109	Lophocolea heterophylla	112
Funaria hygrometrica	145	Lophocolea minor	112
		Lophozia bicrenata	112
		Lophozia excisa	112
		Lophozia longidens	113
		Lophozia ventricosa	113
		M	
Geocalyx graveolens	109	Mannia fragrans	113
Grimmia anodon	145	Marchantia polymorpha	113
Grimmia laevigata	145	Meesia triquetra	155
Grimmia muehlenbeckii	146	Metzgeria furcata	113
Grimmia ovalis	146	Mnium marginatum	155
Grimmia pulvinata	146	Mnium stellare	155
Grimmia trichophylla	147	Mylia anomala	114
H			
Hamatocaulis vernicosus	147		
Hedwigia ciliata	147		
Helodium blandowii	148		
Herzogiella seligeri	148		
Homalia trichomanoides	149		

N			
<i>Nardia geoscyphus</i>	114	<i>Plagiothecium laetum</i>	167
<i>Neckera besseri</i>	156	<i>Plagiothecium latebricola</i>	168
<i>Neckera complanata</i>	156	<i>Plagiothecium succulentum</i>	168
<i>Neckera pennata</i>	156	<i>Platygyrium repens</i>	168
<i>Nowellia curvifolia</i>	114	<i>Platyhypnidium riparioides</i>	168
O		<i>Pleuridium subulatum</i>	169
<i>Odontoschisma denudatum</i>	114	<i>Pleurozium schreberi</i>	169
<i>Orthotrichum affine</i>	156	<i>Pogonatum aloides</i>	169
<i>Orthotrichum anomalum</i>	157	<i>Pogonatum urnigerum</i>	169
<i>Orthotrichum cupulatum</i>	157	<i>Pohlia andalusica</i>	170
<i>Orthotrichum diaphanum</i>	157	<i>Pohlia annotina</i>	170
<i>Orthotrichum gymnostomum</i>	158	<i>Pohlia bulbifera</i>	170
<i>Orthotrichum lyellii</i>	158	<i>Pohlia campototrachella</i>	171
<i>Orthotrichum obtusifolium</i>	158	<i>Pohlia cruda</i>	171
<i>Orthotrichum pallens</i>	159	<i>Pohlia elongata</i>	171
<i>Orthotrichum patens</i>	159	<i>Pohlia melanodon</i>	172
<i>Orthotrichum pumilum</i>	159	<i>Pohlia nutans</i>	172
<i>Orthotrichum speciosum</i>	160	<i>Pohlia prolifera</i>	172
<i>Orthotrichum striatum</i>	160	<i>Pohlia wahlenbergii</i>	172
<i>Oxyrrhynchium hians</i>	161	<i>Polytrichastrum formosum</i>	173
P		<i>Polytrichastrum longisetum</i>	173
<i>Paraleucobryum longifolium</i>	161	<i>Polytrichum commune</i>	174
<i>Pellia endiviifolia</i>	114	<i>Polytrichum juniperinum</i>	174
<i>Pellia epiphylla</i>	115	<i>Polytrichum piliferum</i>	174
<i>Phaeoceros carolinianus</i>	103	<i>Polytrichum strictum</i>	174
<i>Philonotis caespitosa</i>	162	<i>Porella platyphylla</i>	116
<i>Philonotis fontana</i>	162	<i>Preissia quadrata</i>	116
<i>Philonotis marchica</i>	162	<i>Pseudobryum cinclidioides</i>	175
<i>Physcomitrium eurystomum</i>	162	<i>Pseudocalliergon lycopodioides</i>	175
<i>Physcomitrium pyriforme</i>	163	<i>Pseudocalliergon trifarium</i>	176
<i>Plagiochila porelloides</i>	115	<i>Pseudoleskeella nervosa</i>	176
<i>Plagiomnium affine</i>	163	<i>Pseudoscleropodium purum</i>	176
<i>Plagiomnium cuspidatum</i>	163	<i>Pterigynandrum filiforme</i>	177
<i>Plagiomnium elatum</i>	164	<i>Ptilidium ciliare</i>	116
<i>Plagiomnium ellipticum</i>	164	<i>Ptilidium pulcherrimum</i>	116
<i>Plagiomnium medium</i>	164	<i>Ptilium crista-castrensis</i>	177
<i>Plagiomnium rostratum</i>	164	<i>Pylaisia polyantha</i>	178
<i>Plagiomnium undulatum</i>	165	R	
<i>Plagiopus oederianus</i>	165	<i>Racomitrium canescens</i>	178
<i>Plagiothecium cavifolium</i>	165	<i>Racomitrium heterostichum</i>	178
<i>Plagiothecium curvifolium</i>	166	<i>Radula complanata</i>	116
<i>Plagiothecium denticulatum</i>	166	<i>Radula lindenbergiana</i>	117
		<i>Reboulia hemisphaerica</i>	117
		<i>Rhabdoweisia fugax</i>	178

Rhizomnium punctatum	179	Sphagnum obtusum	192
Rhodobryum roseum	179	Sphagnum palustre	192
Rhytidiadelphus squarrosus	179	Sphagnum papillosum	193
Rhytidiadelphus triquetrus	180	Sphagnum platyphyllum	193
Riccardia incurvata	117	Sphagnum riparium	194
Riccardia latifrons	117	Sphagnum rubellum	194
Riccardia multifida	117	Sphagnum squarrosum	194
Riccardia palmata	118	Sphagnum subnitens	195
Riccia cavernosa	118	Sphagnum subsecundum	195
Riccia ciliata	118	Sphagnum tenellum	196
Riccia fluitans	118	Sphagnum teres	196
Riccia glauca	119	Sphagnum warnstorffii	196
Riccia huebeneriana	119	Splachnum ampullaceum	197
Riccia sorocarpa	119	Straminergon stramineum	197
Ricciocarpos natans	119	Syntrichia montana	197
		Syntrichia papillosa	197
		Syntrichia ruralis	198
		Syntrichia virescens	198
S		T	
Sanionia uncinata	180	Taxiphyllum wissgrillii	198
Scapania curta	119	Tetraphis pellucida	198
Scapania irrigua	120	Thamnobryum alopecurum	199
Scapania paludicola	120	Thuidium assimile	199
Schistidium apocarpum	181	Thuidium delicatulum	199
Schistidium rivulare	181	Thuidium recognitum	200
Schistostega pennata	182	Thuidium tamariscinum	200
Sciuro-hypnum oedipodium	182	Tomentypnum nitens	200
Sciuro-hypnum populeum	183	Tortella tortuosa	200
Sciuro-hypnum reflexum	183	Tortula acaulon	200
Scorpidium cossonii	184	Tortula modica	201
Scorpidium scorpioides	184	Tortula muralis	201
Sphagnum angustifolium	184	Tortula subulata	201
Sphagnum auriculatum	185	Tortula truncata	202
Sphagnum capillifolium	185	Trichodon cylindricus	202
Sphagnum centrale	186		
Sphagnum compactum	186	U	
Sphagnum contortum	187	Ulota coarctata	202
Sphagnum cuspidatum	187	Ulota crispa	202
Sphagnum fallax	188		
Sphagnum fimbriatum	189	W	
Sphagnum flexuosum	189	Warnstorfia exannulata	203
Sphagnum fuscum	190	Warnstorfia fluitans	203
Sphagnum girgensohnii	190		
Sphagnum inundatum	190		
Sphagnum magellanicum	191		
Sphagnum majus	191		
Sphagnum molle	192		

Наукове видання

Віталій Михайлович
ВІРЧЕНКО

**МОХОПОДІБНІ
ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ
УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ**

Підп. до друку 09.02.2015 р. Формат 60x84/16.
Ум. друк. аркушів 13,02. Тираж 300 прим. Замовлення № 1802/15.

Видавець: ТОВ «НВП «Інтерсервіс»
м. Київ, вул. Бориспільська, 9.
Свідоцтво серія ДК № 3534 від 24.07.2009 р.

Виготовлювач: СПД «Андрієвська Л.В.»
м. Київ, вул. Бориспільська, 9.
Свідоцтво серія ВОЗ № 919546 від 19.09.2004 р.